

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra Politologie a evropských studií

Mikoláš Chromík

Pojetí svobody v anarchokapitalismu

Bakalářská práce

Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených
pramenů a literatury.

V Olomouci

dne

07.05.2021

Rád bych tímto poděkoval panu Mgr. Martinovi Fafejtovi, Ph.D. za cenné rady, odborné vedení a pomoc při kompletaci této práce.

Obsah

Úvod	1
1. Autorita, demokracie, konformita, svoboda a vlastnictví.....	5
1. 1. Autorita a jednotlivec podle Fromma.....	10
1. 2. O důsledcích tabuizace zisku podle Možného.....	12
1. 3. Vliv narcismu v demokratické společnosti podle Senneta	14
1. 4. Absolutní moc většiny a vlastnictví podle Tocquevilla	17
1. 5. Sociální a politická tyranie podle Milla.....	21
1. 6. Neslučitelnost plánování s demokracií podle Hayeka.....	24
1. 7. Rozumné jednání a antiliberalismus podle Misese	27
1. 8. Anarchokapitalismus, zodpovědnost a demokracie podle Urzy.....	32
2. Znaky populismu vedoucího ke ztrátě individuální zodpovědnosti	35
3. Analýza vlivu populismu v demokraciích	38
3. 1. Česká republika	38
3. 2. Velká Británie.....	45
3. 3. Francie	48
3. 4. Itálie	52
3. 5. Spojené státy americké	55
4. Interpretace výsledků z hlediska teorie a její reflexe principy anarchokapitalismu	60
5. Svoboda v anarchokapitalismu.....	63
5. 1. Mez svobody a funkce bezpečnosti.....	63

6. Potenciální překážky svobodě	68
Závěr.....	73
Abstrakt	75
Abstract.....	76
Seznam literatury a pramenů	77

Úvod

Tato práce zkoumá účinky demokracie na svobodu. Cílem práce je poukázat, že demokracie může posilovat tendenci ke konformnímu chování. Předpokládám, že konformita chování je pro člověka způsob, jak získat svobodu od zodpovědnosti. Které sociální, politické a z jednotlivce vyvěrající faktory k takovému jednání přispívají? Anebo, které naopak proti takovému jednání působí? To jsou otázky, kterými se v průběhu práce budeme zabývat.

Východiskem pro zkoumání mé hypotézy, že demokracie posiluje tendenci ke konformnímu chování, je kritika demokracie pocházející od autorů jako je A. de Tocqueville, J. S. Mill, L. von Mises, nebo F. A. Hayek. V této literatuře lze nalézt pozorované náznaky určitých problémů, se kterými se demokracie potýká, a na základě toho byly formulované hrozby pro svobodu v demokracii, které by svobodu mohly ohrozit v budoucnosti. Jelikož v této fázi předpokládám tyto hrozby za reálné, jako možné východisko z nich budu prezentovat postoje anarchokapitalismu ke svobodě.

Na téma anarchokapitalismu nalezneme velice málo odborné literatury obecně. Většinou to jsou reakce na práce akademiků, kteří s volnotržními svobodami příliš nesympatizují, reakce na jejich nedostatky, nebo nepochopení. Příkladem může být článek J. J. Raye, který se jako anarchokapitalista vymezuje proti tomu, že ho ve své práci W. Eckhardt považuje za konzervativce a že konzervativce i volí. Dále v tomto ohledu zde máme např. článek E. Fesera, který anarchokapitalista není (protože minimální stát považuje za realističtější), ale ve své reakci na článek J. R. Edwardse, který popisoval legitimitu daní, mu vytýkal, že nevysvětlil, zda jsou morálně ospravedlnitelné. Proto dle Fesera anarchokapitalismus správně kritizuje morální neopodstatněnost výběru daní, protože se jedná o loupež, nucenou práci či narušení vlastnictví. V rámci české odborné literatury se také s anarchokapitalismem setkáváme zřídka, a to ve většinou v dílech přehledového charakteru, jako jsou např. „Dějiny ekonomických teorií“ od M. Sojky a různé přehledy politických ideologií a extremismů např. od J. Charváta, které ve stručnosti obecně považují anarchokapitalismus za fundamentální a extrémní, či dokonce ultrapravicí (Feser 2001; Charvát 2007: 115; Ray 1988; Sojka 2010: 184–193).

V odborné literatuře lze také nalézt práce, které se zabývají hrozbami pro svobodu v demokracii. Jako příklad uvádím článek „Liberty and Democracy as Economic Systems“ od R. G. Holcombeho, jehož analýza naznačuje, že čím více je daná země demokratičtější, tím menší role trhu a tedy soukromého vlastnictví tam panuje a sílí centrální plánování. Holcombe předpokládá, že po vítězství demokracie nad diktaturami v 20. století se vyvine boj mezi svobodou a demokracií v 21. století. V oblasti sociální sféry upozorňuje na problémy současné společnosti vyvěrající z moderního narcismu M. Fafejta, který svou argumentaci staví na příspěvcích autorů, jako jsou J. Derrida, J. Lyotard a R. Sennett. Stručně řečeno, se Fafejtův článek zabývá tím, že lidé touží po určité intimní pospolitosti, ve které lidé sdílejí určitou fantazijní kolektivní identitu, která jim dává pocit sounáležitosti, problém nastává, pokud se někdo odlišuje od této identity. Tato identita je totiž vášnivě bráněna, člověk v ní hledá vlastní sebepotvrzení (v zjištění, že druzí jsou jako on), což vede k tomu, že se minimalizují, či rovnou nějakým způsobem znemožňují rozepře, které vyvstávají z nečekaného, které jsou prostředkem politické aktivity. To má za následek snižování této aktivity. Popírání rozepří (křivda), je popírání skutečnosti, že nemůžeme druhé znát natolik, abychom plně rozuměli jejich reakcím, nebo vůbec uměli tyto reakce předvídat. K tomuto celému jsou lidé vedeni také vysněnou touhou po stabilitě a je to problém i demokratické společnosti. Je zřejmé, že to spadá do zájmu mého zkoumání, protože zkoumám rostoucí pasivitu či nezodpovědnost jednotlivců v demokraciích (viz první odstavec) (Fafejta 2006; Holcombe 2002).

Tyto problémy, se kterými se v rámci mé teorie demokratické společnosti potýká, jsou také zároveň důvodem výběru tématu této práce, protože, jak je zřejmé, se jedná o závažné problémy demokracie. V této souvislosti také volím autory a jejich díla do svého teoretického kontextu. E. Fromm, ve své knize s názvem „Strach ze svobody“ popisuje tendenci člověka zbavovat se vlastní individuality, protože jsou s ní spojené různé obtíže včetně strachu z osamělosti. Tato tendence, kterou Fromm popisuje, je zmíněna i v díle I. Možného „Proč tak snadno ...“, kdy na popud touhy po intimnějším komunálnějším životě lidé usilují o společnost, ve které je tabuizován zisk. O tom, jak jsou takové touhy již v demokratické současné společnosti realizovány, píše již zmíněný R. Sennett – prostřednictvím fantazijní kolektivní identity a narcistního exhibicionismu, pro účel ztotožnění. A. de Tocqueville ve svém díle „Demokracie v Americe“ a J. S. Mill ve svém díle „O svobodě“ zabývají problémem sociálního útlatku, který

v demokraciích vyvíjejí většiny na jednotlivce či menšiny (Fromm 2014: 28; Mill 1907: 10-11; Možný 1991: 44; Sennett 2017: The End of Public Culture; Tocqueville 1992: 193–194).

To byli autoři, kteří se zabývali svobodou a zodpovědností vůči sobě samému jako jednotlivci v rámci sociální sféry. V rámci spíše ekonomické sféry do svého teoretického kontextu zahrnují díla F. A. Hayeka, L. Misesa a také Urzy. V Hayekově díle „Cesta do otroctví“ je důležitý především jeho popis toho, jak se zvedá nevole a kritika vůči parlamentu vzhledem k tomu, že není schopen se dohodnout na širokých ekonomických plánech. Mimo to, to dílo je podstatné svou kritikou samotného centrálního plánování na úkor konkurence. Misesova díla „Liberalismus“ a „Byrokracie“ jsou pro mou práci přínosná především s ohledem na identifikaci tendencí populismu opomíjet nezodpovědně budoucnost společnosti a působit na chamtivost davu v rámci potřeby přítomného okamžiku a dále také identifikaci tendence občanů i politiků být konformní s nevolnými experty. Urzův „Anarchokapitalismus“ je v podstatě návrhem na řešení zmiňovaných problémů, které v demokratické společnosti vyvstávají a které, jak Urza upřesněji popisuje, inherentně v demokracii sílí tradičním posilováním špatných vzorců chování tím, že politikové stále více mírní následky chyb lidského jednání (Hayek 2004: 65–67; Mises 1998: 19; Mises 2002: 57–58, 150; Urza 2018a: 66–68).

V následující kapitole je podrobnější analýza této literatury. V rámci ní věnuji jednotlivou podkapitolu každému z těchto autorů. Na jejich základě pak věnuji další krátkou kapitolu vymezením charakteristik populismu, který posiluje destrukci svobody v demokraciích. Po tomto vymezení, následuje samotná analýza kandidátů a stran, účastnících se demokratické soutěže o moc ve vybraných demokratických zemích. Po této analýze zhodnotím výsledky a okolnosti, které demokraciím ztěžují funkci a kde bude již přítomna argumentace ve prospěch anarchokapitalismu ohledně toho, zda by tyto okolnosti uměl řešit. V další kapitole již seznamuji čtenáře se základy anarchokapitalismu tak, aby bylo možné přemýšlet nad řešením různých problémů v rámci anarchokapitalismu, problémů které se dnes snaží řešit stát. Zkusíme si to představit. Potom následuje závěr.

Co se týká analýzy samotné – v rámci teorie si všímám toho, co zvolení autoři by považovali za znaky populismu zhoršující kvalitu demokracie dnes. To mi pak

v rámci analýzy často dává data, která jsou nečíselné povahy, kromě výsledku voleb a průzkumů volebních preferencí, kterými zjišťuji, jak moc je daný populistický kandidát, nebo strana v současnosti úspěšný. Znaky populismu mi pomáhají identifikovat populismus a výsledky voleb či průzkumů volebních preferencí jejich úspěšnost. Tuto metodu tak volím proto, že tyto znaky populismu určují populismus, který v porovnání s tradičními politikami zesiluje tendence ke konformismu.

1. Autorita, demokracie, konformita, svoboda a vlastnictví

Neodmyslitelnou součástí západní civilizace je demokracie a individualismus. Liberálními autory, uznávajícími demokracii, kteří individualismus obhajují jako hlavní hodnotu, je často předpokládáno, že demokracie a individualismus spolu napříč dějinami jdou ruku v ruce. Přesto, v jejich obhajobě demokracie lze nalézt rozpolcenost. Jejich obhajoba individualismu se dostává do konfliktu s jejich úctou k demokracii, která vykazuje tendence k oslabování nezávislosti jednotlivců.

Všichni autoři F. A. Hayek, J. S. Mill, L. Mises, I. Možný, E. Fromm, R. Sennett, A. de Tocqueville a Urza, jimiž je inspirovaná teorie této práce, popisují podmínky, ve kterých se člověk chová dle očekávání, nebo závisle a podmínky které vedou ke změnám, směrem ke svobodnějšímu jednání. U Fromma je to s ohledem na celý kontext jeho práce s názvem „Strach ze svobody“ komplikovanější, protože v logickém rozporu s celkem své práce na jejím konci vyzvedává ideál demokratického socialismu. Fromm se z ideologického důvodu domnívá, že svobody se člověku dostane až v demokratickém socialismu. Nevysvětlil však, jakým způsobem by byla integrita jednotlivce, jeho individualita, v demokracii ochráněna před vlivem moci většiny. Pokud si ale tento jeho rozporný závěr odmyslíme, jeho psychologická analýza vztahu mezi jednotlivcem a autoritou je velice podmětná. Tato analýza nám umožňuje si lépe představit, jak vznikají mocenské vztahy již v prvním vztahu lidí – vztahu dítěte s matkou (Fromm 2014).

Sociolog Možný také trochu vyčnívá mezi zvolenými autory, protože studuje československý komunistický režim před rokem 1989. Mezi autory jsem ho zařadil z toho důvodu, že odmítá tzv. politiku třetí cesty. Odmítá ji na základě své analýzy vztahů mezi úspěšnými rodinami ve starém režimu, tyto vztahy závisely výlučně na důvěře, jejich postavení proto bylo kontextuálně vázáno – kdykoli mohlo být ohroženo jakoukoli malou pochybností o jejich ctnosti – a způsob získávání jejich úspěšného postavení byl v rozporu s oficiálními idejemi režimu. Tyto rodiny byly dle Možného od tohoto napětí osvobozeny díky instituci soukromého vlastnictví, tedy možnosti vlastnit ekonomický kapitál, který dává rodinám trvalejší záruku jejich postavení. Možného do svého teoretického kontextu proto zařazuji, pomáhá osvětlit proč je instituce soukromého vlastnictví důležitá pro nezávislé jednání a každý krok k omezování této instituce je dle Možného krokem zpět do situace typické pro primitivní nmoderní

společnosti (Možný 1991). Tento příspěvek je přínosný, protože anarchokapitalismus je systém, ve kterém hraje instituce soukromého vlastnictví ústřední roli. Uvádím ho i v souvislosti s Frommem a Sennettem (Sennett 2007), protože lidé jimi popisovaní, se podřizují očekávání autority a Možného tvrzení o nezbytnosti instituce soukromého vlastnictví kompenzuje Frommovy nedostatky způsobené ideologickými předsudky. Fromm v celé své práci, kromě jejího závěru, tvrdí, že instituce soukromého vlastnictví byla pro svobodu člověka důležitá (Fromm 2014).

Všichni zmínění autoři dávají do souvislosti psychologickou kvalitu charakteru člověka, jeho sílu či energii a prostředí, ve kterém se nachází. Buďto je v prostředí, ve kterém je nucen se řídit očekáváním, nebo je mu umožněno jednat dle své svobodné vůle. Možný například tvrdí, že inteligentnější lidé v prostředí komunismu vyhledávali způsoby, jak své postavení pojistit trvalejšími zárukami, protože se cítili odcizování mocí. Všichni autoři přiřazují dobré kvality charakteru tomu prostředí, ve kterém je moc ovlivňující vůli méně exponovaná. Naopak vlastnosti, které každý chápe jako pokleslé, týkající se slabosti charakteru, jako např. lhostejnost, nezodpovědnost či lenost, přiřazují prostředí se silnější expozicí moci na vůli. Podle všech těchto autorů, kromě Milla, který se k tomu přímo nevyjadřuje, tato moc má kořen ve fyzické závislosti na autoritě (Mill přímo zmiňuje spíše sociální závislost), která člověka vede k tomu, aby se choval poslušně. Všichni, tentokrát kromě Urzy (u kterého nezaznamenávám, že by to přímo tvrdil) si jsou vědomi toho, že tyto závislosti mají kořen v pudech a instinktech, tedy v něčem co je nevykořenitelně hluboko v naší přirozenosti a co je neovlivnitelné vůlí (Fromm 2014: 22, 27, 36–37, 41; Hayek 2004: 40, 85–86. 128–129; Mill 1907: 10–11, 13; Mises 1998: 15–19; Mises 2002: 57–59, 124; Možný 1991: 48–49, 59; Sennett 2017: *The Public Domain, Charisma Becomes Uncivilized*; Tocqueville 1992: 141–142, 588; Urza 2018a: 61, 106, 207).

Všichni autoři se také shodují na tom, že vývoj směrem od stavu, ve kterém je neměnné chování člověka určeno instinkty, nebo zvyky, rituály či zákony, ke stavu, ve kterém si člověk může spontánně vybrat styl života, je dobrý. Tento vývoj je vývojem směrem k vyspělosti. Všichni autoři vypovídají o určité nesnášenlivosti lidí vůči různým typům konkurence. Člověk konkurenci vnímá jako otravnou pro jeho pohodlí a není naučen se s konkurencí vyrovnávat. Všichni autoři se také různými způsoby baví o pocitu méněcennosti člověka, která jej vede k podřizování své vůle někomu jinému, např. Možný to nazývá krizí sebedůvěry (Fromm 2014: 32, 91, 114; Hayek 2004: 50,

64, 124–125; Mill 1907: 14, 27, 30; Mises 1998: 24, 52; Mises 2002: 122, 134; Možný 1991: 44, 49, 74; Sennett 2017: *The End of Public Culture*; Tocqueville 1992: 24, 71, 151; Urza 2018a: 33, 45, 46).

Hayek podobně jako Mill, Mises a Tocqueville tvrdí, že výhody plynoucí ze zajištění svobod se projeví až po nějaké době, ale lidé tuto věc obtížněji chápou. Hospodářskou soutěž Hayek chápe, jako nejefektivnější metodu koordinace společnosti, která se obejde bez násilného mentorování politickou mocí. Odmítá centrální plánování, jako něco, co jde proti moderní vývojové tendenci směrem od ritualizované společnosti a také jako něco, co je v rozporu s demokracií, protože s mírou plánování klesá společenská shoda na něm. Také, podobně jako Mises či Urza přímo říká, že plánování je mimo myslitelné meze lidských schopností. Speciálně Hayek napřímou upozorňuje na to, že vzhledem k tomu, že pro plánování je potřeba souhlas, se plánování dotýká duševní svobody, protože je třeba vytvořit společné názory a hodnoty. Jinými slovy se problému dotýká Tocqueville, který říká, že v demokraciích se stává veřejné mínění náboženstvím. Spolu s Millem a Misesem, Hayek poukazuje na to, že se snahou lidí vrátit se do ritualizovaného života, který poskytuje bezpečí před nejistotou, jsou ve sporu lidé, kteří stojí o svobodu. Ti si podporovateli ritualizace vysluhují pohrdání a označení za nepřitele společnosti (Hayek 2004: 48, 64, 98–99, 103, 118–122; Mill 1907: 11, 24, Mises 1998: 18, 126, 168; Tocqueville 1992: 174, 385–386, Urza 2018a: 42–56).

Mill se zvláště baví o sociální tyranii, tyranii veřejného mínění, zvyků. Tato sociální tyranie bývá podle Milla následována tyranii politickou. Ukazuje, že přesvědčení, které je tímto způsobem chráněno či vymáháno na druhých, je postaveno čistě na zálibě jednotlivce, nebo davu. Lidé, kteří s takovým přesvědčením nesouhlasí, se raději stahují a snášejí sociální útlak. Jediné, co vliv této tyranie může zmírnit, je nedostatek moci. Milla jsem do teoretického kontextu zařadil proto, že ukazuje na tento vztah mezi společností a politickou mocí, protože v duchu Millova díla lze říci, že moc státu je potvrzením činů společnosti. Mill také poukazuje na to, že politická ochrana jistých postojů může chránit omyl před svým vyvrácením jiným postojem, který se realitě blíží více. Dle Milla běžné myšlení nepovažuje individuální jednání za cenné, ale chválí si pohodlí vzniklé ze zvyků (Mill 1907).

V teoretickém kontextu má zvláštní postavení Sennett a jeho kniha „The Fall of Public Man“. Tuto knihu jsem do kontextu zařadil, protože obsahuje vodítka k tomu, jak identifikovat u vystupující osobnosti jeho tendence zbavovat se zodpovědnosti. To se děje prostřednictvím tzv. odhalení své osobnosti, svého soukromí, svých motivací, jinak řečeno, pokud umí politik správně publiku sdělit, že to s nimi vždy myslí dobře, tak mu může být vše prominuto. To, proč mu to publikum promíjí, je dle Sennetta tím, že se s tímto politikem narcistně ztotožňuje (je mezi nimi určitá forma intimacy), což je mimochodem také vysvětlení k tomu, proč u lidí stále více klesá ochota k veřejné diskuzi. Tato rostoucí pasivita je důsledkem onoho narcistního ztotožnění, které je nesmírně těžké překonat, protože to, o čem se diskutuje, co probíráme, je jeho identita. Přesvědčením takového člověka bychom do této jeho identity zasáhli a nikdo si nechce jen tak nechat zasáhnout do svého sebeobrazu (Sennett 2017).

Mises stručně popisuje základní principy liberalismu a kapitalismu jako něco, co usiluje o materiální blahobyt lidí. Z tohoto popisu je často odvozována kritika kapitalismu, ve které lze jasně rozpoznat určitý rozpor, kdy kritici kapitalismu se pokoušejí na lidi působit akcentováním na vyšší hodnoty. Mises rozlišuje, co je rozumné chování – investice do budoucnosti, která se v ní vyplatí – na místo bažení po okamžitých výhodách, které prosazují kritikové kapitalismu. Mises však netvrdí, že se lidé vždy chovají rozumě, což je častou výtkou jeho odpůrců. Tato výtka svádí lidi svěřovat starost o své životy do rukou specialistů, před čímž Mises varuje, protože pokud tak budou činit, bude prakticky jedno, kdo v dané zemi vládne, protože specialisté disponují autoritou, podle které je vždy nejlepší jednat. Popisuje také možné riziko pro demokracii v podobě rostoucí závislosti lidí na státu, což je představa, kterou sdílí také Tocqueville a Urza. Pokud jsou lidé na státu závislí, budou volit ty strany, které jejich závislost prohlubují. Mises také popisuje psychologické kořeny a citové impulzy podporující antiliberalismus (Mises 1998: 15–18; Mises 2002: 111–112, 150; Tocqueville 1992: 159–160 589; Urza 2018a: 66–68).

Tocqueville zkoumá demokracii v Americe a již ve své době si všímá stále častějšího zasahování veřejnosti do soukromého života jednotlivce. U Tocquevilla ještě lze nalézt trochu více optimismu vůči demokracii, než u Hayeka či Misesa (kteří se o záchranu demokratické ideje ještě snaží), přesto ho zásadně znepokojuje nedostatek záruk proti všemoci většiny. Když si představuje demokratický despotismus, líčí ho jako něco, co se stará o pohodlí svých občanů a zajišťuje rovnost mezi nimi, jinými

slovy jim buduje zlatou klec, což je vlastnost, kterou Fromm přisuzuje sadistům, kteří si nepřejí nezávislost svých poddaných. Útěchou těmto lidem zůstává, že mají volební právo, to se jim zdá jako dostatečná svoboda, protože to, že ztrácí ostatní svobody, je nezajímá. Je prakticky marnost se pokoušet jim tento problém vysvětlovat, protože se v obecném smyslu většina považuje za osvícenější než jednotlivce (Fromm 2014: 117–118; Hayek 2004; Mises 1998, 2002; Tocqueville 1992: 187–188, 191, 195, 589–590).

Urza, je českým představitelem tržního anarchismu, který se pokusím navrhnout jako řešení problémů, spojených s konformitou a politickou mocí. Urza akcentuje nedotknutelnost vlastnických práv, která nepřiznávají nikomu více pravomocí. Vyjadřuje se k problému solidarity a zodpovědnosti jednotlivce. Kritizuje demokratický stát, který podle něj naopak způsobuje klesající zodpovědnost u lidí, lhostejnost k osudu druhých. Tím, že stát narušuje princip soukromého vlastnictví, lidem škodí, zhoršuje jejich situaci. Urza napřímo popisuje tzv. smrtelný cyklus demokracie, kdy s každou generací roste počet závislých na státu, kteří volí strany, které tuto závislost prohlubují. Zatímco Mises to prezentuje spíše jako riziko pro demokracii, Urza to prezentuje jako danou vlastnost demokracie (Mises 2002: 111–112; Urza 2018a: 66–68).

1. 1. Autorita a jednatel podle Fromma

E. Fromm analyzuje vztah mezi autoritou a jednatelcem. Fromm tvrdí, že potom, co se člověk vysvobodí z (primárních) vazeb, které ho dříve pojily s přírodou, se stává více „*individuem*“. Touto přírodou myslí buďto dřívější život, který byl kompletně řízen instinkty a dědičnými mechanismy, které nelze vůlí ovlivnit, nebo počáteční biologickou závislost na matce. Když se z těchto vazeb člověk vydělí, stává se individuem, je nucen volit mezi jistotou, kterou se nechává spoutat, nebo spontaneitou, tvořivou prací (Fromm 2014).

Fromm poukazuje na to, že pokud člověk volí jistoty, ničí svou svobodu a vnitřní integritu své individuality. Získání jistoty je spojeno s podrobením se autoritě, která nedbá rozporu, který s podrobeným má. K ničení vlastní svobody pobízí člověka potřeba zbavit se osamělosti. První takovou autoritou je matka, která je osobou s odlišnými zájmy, které se budou střetávat se zájmy dítěte. Tím dochází k rozlišování mezi já a ty, což samo o sobě není zlé, pokud se v dítěti neobjeví pocit bezmoci vlivem matčiny snahy rozpor zájmů intenzivně potlačit ve svůj prospěch (Fromm 2014).

Takový pocit vede k tendenci vzdát se vlastní individuality, překonat pocit osamělosti úplným podřízením. Fromm také zmiňuje, že z psychologického hlediska při příliš silném potlačení tohoto rozporu člověk trpí neurotickou poruchou. Pociť nejistoty, který případně vede dítě k úplnému podřízením, ve snaze takový pocit úplně vytěsnit má svůj kořen v pudech, protože od jejich vlivu se člověk neumí osvobodit. Jinak řečeno, čím více dítě nebude poslušně souhlasit se vším, co matka řekne, roste jeho nejistota, zda dostane najíst a nejíst znamená smrt (Fromm 2014).

Fromm tvrdí, že toto přesvědčení, že člověk neupadne v nemilost svým úplným podřízením, má mnoho společného s principem úplného podřizování se autoritě státu. Takového člověka odstraňuje uvědomovaná možnost svého individuálního činu, protože se s ním váže zodpovědnost a s mírou individualizace míra osamělosti. Vzniká tendence vzdát se nezávislosti svého individuálního já a sloučit ho s něčím mimo sebe. Jinými slovy, stát se stává v dospělosti druhým rodičem (typ státu nespécifikuje, toto spojení jen označuje za tzv. sekundární vazbu). Podle Fromma se jedná o masochistickou závislost, na straně autorit jsou naopak sadisté. Sadismus na straně autorit se dle Fromma projevuje tím, že své masochistické objekty podplácí dárky, chválou, demonstrací své chytrosti, přehnanou starostlivostí, tedy budují jim zlatou klec. Cílem

sadistovy snahy je budovat u svého objektu závislost, která představuje úlevu od rizik spojených s individuálním jednáním. Fromm tvrdí, že Hobbesův vládce je sadista, věčně usilující o moc a že bylo nutné ho v této snaze během historie udržet na uzdě různými morálními faktory (Fromm 2014).

Pokud člověk nejedná individuálně, ale ze strachu, který Fromm popsal, jedná na základě přítomného očekávání, a takové činy nazývá pseudoakty. Pokud to zachází až tak daleko, že člověk začne v rámci očekávání nahrazovat své myšlení, pocity a tužby jejich náhražkami, stává se prostým vykonavatelem pseudojá. „*Pseudojá je jen zástupcem, který představuje právě tu roli, jež se od něj očekává*“ (Fromm 2014: 159). Ačkoliv se člověk očekáváním podřídil kvůli pocitu nejistoty, tak se tohoto pocitu nezbavil, protože toto pseudojá musí být neustále aktualizováno vnějším očekáváním, aby mu odpovídalo. To je vyčerpávající proces, který vede k únavě a rezignaci, které podle Fromma jsou charakteristické i pro jednotlivce v demokraciích a které pravděpodobně vedly k připravenosti Němců podříditi se nacistickému režimu. Převod své odevzdanosti z demokratického tělesa na diktaturu, vyplýval z toho, že moc demokracie se vůči moci diktatury jevila jako nedostatečná, a proto z diktatury cítili větší příslib pro naplnění svých masochistických požadavků (Fromm 2014).

Čtenářům by mohlo připadat, že nic z toho, co Fromm popisuje, se nás netýká. Fromm však říká, že pojem svobody se u každého jednotlivce odvíjí od jeho stupně uvědomění. Nemusíme si uvědomovat, kdy se řídíme očekáváním někoho jiného a kdy jednáme na vlastní popud. Fromm uvádí některé příklady, o kterých se ze svého pohledu domnívá, že jsou pro nás známé z naší každodenní reality. Například, když chceme udělat dojem na nějakou důležitou osobu na večírku, smějeme se každému nesmyslu, kterou řekne – nikoli proto, že by to bylo vtipné, ale proto že se to od nás čeká a pravděpodobně si to v daný moment neuvědomujeme. Pokud je pro mě důležité mínění druhého o mě, tak se budu v duchu této logiky chovat očekávaně (Fromm 2014).

1. 2. O důsledcích tabuizace zisku podle Možného

I. Možný zkoumá komunistický systém, ve kterém se podle něj stalo očekávání příliš velkou nesnesitelnou zátěží. Proto tvrdí, že to byli komunisté, co pád starého režimu podpořili, protože je unavovala neustálá ritualizace – chování dle očekávání. Užívá Bourdieuho typologie kapitálu – ekonomický, kulturní a sociální. Ekonomickým se myslí majetek, kulturním schopnosti a sociálním dovednost vytvářet přediva sociálních sítí a chápat jak jsou osnována (Možný 1991: 30–31). Podle Colemana u sociálního kapitálu rozlišuje „závazky, oprávněná očekávání, normy a struktury“ (Možný 1991: 57). Sociální kapitál v archaickém ekonomickém systému, který byl ve střední Evropě implementován, vytváří prostředí důvěry, v rámci jehož takový systém funguje. Důvěrou se myslí jistota, že dotyčný člověk se bude chovat očekávaným způsobem – oprávněné očekávání. To celé dohromady znamená, že v komunismu převládal význam sociálního kapitálu, na důležité potřebné zboží bylo potřeba mít známosti, peníze nestačily (Možný 1991).

Možný cituje Bourdieua: „Rozlišení mezi produktivní a neproduktivní prací či rozlišení mezi prací, která přináší nějaký zisk či nepřináší, je neznám. Archaická ekonomie zná jen rozdíl mezi lenochem, který neplní svou sociální povinnost, a pracovníkem, který vykonává svou sociálně definovanou funkci, bez ohledu na produkt jeho úsilí.“ (Možný 1991: 37). Zároveň Možný říká, že tento druh primitivní ekonomiky je typický pro společnosti nacházející se v neustálé nouzi, nebo společnosti na nízkém vývojovém stupni, nikoli pro moderní společnosti. Podle Možného je přirozené, že ve společnostech, vystavovaných pocitům ohrožení, se objevuje solidarita a altruismus jako zavazující ideál. A proto je v takové společnosti zisk tabuizován, tento rys primitivních ekonomik komunismus převzal. Československá společnost však primitivní nebyla (Možný 1991).

Realizace těchto představ vedla k zamlžení vztahů dominance, vykořisťování a sociální nerovnosti. Podle Možného právě nutnost udržování důvěrných vztahů vedla k tomu, že drtivá část komunistů byla vyloučena, protože je to náročný psychický proces. Prověrkami procházeli především hloupí lidé, nebo ti, kteří hloupost uměli předstírat, protože u hloupých měli určitou jistotu, že nebudou schopní organizovat zradu. Inteligentnější lidé, takto popuzení odcizením vlivem moci, sami hledali způsob, jak své snahy uložit do trvalejší formy kapitálu, kapitálu ekonomického, i za cenu své marginalizace, protože stačil malý přehmat, a celá rodina takového člověka upadla

v nemilost. Sociální kapitál je kontextuálně vázaný, což je jeho zásadní nevýhoda oproti penězům. Podle Možného se tito modernizovali (Možný 1991).

To, že představy o komunismu se u nás realizovaly bez jednoznačného odporu, podle Možného souvisí s hluboce uloženou touhou po tradiční společnosti, která se projevovala nostalgií po společenském komunálním životě, pospolitosti. Vlivem kapitalismu, ve kterém se člověk musí vlastním úsilím obohacovat je intimita a vřelost těchto představ narušována. V původní formulaci cílů komunismu se předpokládalo úplné obětování prospěchu jednotlivců ve prospěch společný, předpokládal se „společný zájem“. Ten je však iluzí, protože zájmy jednotlivců nejsou shodné a aby tato iluze zůstala zachována, nutně docházelo k vylučování. Společnost se rozdělovala na „my“ a „oni“ a toto rozdělování mělo za výsledek paradox – vykořisťování většiny menšinou – protože počet nepřátel stále rostl. Samotní členové této menšiny nebyli této tendence uchráněni. Každé jmenování bylo závislé na důvěře, a proto paranoidně dbali, aby jí byli hodni, prostřednictvím rituálů, protože se nemohli opřít o státem a právem garantovaný ekonomický kapitál, který není kontextuálně vázán. Jinak řečeno, instituce soukromého vlastnictví je tím předělem mezi moderním a archaickým, kde hlavní roli hraje očekávání. Na základě této analýzy Možný usuzuje, že úvahy o „třetí cestě“ jsou výsledkem chybného chápání skutečnosti, protože nic takového neexistuje. Snahy o to, představují cestu zpět do archaismu (Možný 1991).

1. 3. Vliv narcismu v demokratické společnosti podle Senneta

To, jakým způsobem se společnost dostává do stavu, ve kterém se rozděluje na „my“ a „oni“, se pokouší vysvětlit R. Sennett. Velkou roli v jeho popisu destrukce společnosti hraje narcismus. Ten podle Sennetta je poruchou charakteru, která znemožňuje jednotlivci rozlišovat mezi tím, co náleží do jeho osobní sféry a tím, co leží mimo ni. Postoj narcismu lze vyjádřit tímto krédem: „Buď jako já!“. Narcismus vede člověka postupně k ignoraci relevance druhých lidí, protože jeho podstatou je posedlost vše vztahovat jen k sobě samému. Jedinec je v tomto vztahování se absorbován, což mu blokuje naplňování vlastních potřeb, protože i když dojde k naplnění cíle narcistického kréda, tak nastane paradox – zjistí, že to není to, co chtěl a proto mu narcismus znemožňuje potřeby uspokojovat (Sennett 2017).

Zmíněná posedlost je podle Sennetta příčinou ztráty bariér, které chrání jednotlivcovo soukromí a které jsou něčím, co umožňuje akceschopnou širokou společnost. Baví se o tom v souvislosti s architekturou měst, která podle něj byla navržena tak, aby se na jejich fórech živelně střetávaly nejrůznější zájmy lidí. Míra této aktivity odpovídá míře schopností jednat neosobně v rámci existence solidních neosobních bariér, které tvořily neosobní prostor pro prosazování zájmů. Jednou z takových bariér je zdvořilost, která je v opozici vůči narcistické posedlosti soukromým druhého člověka. Na takovém městském fóru je nesmyslné vytahovat se s podrobnostmi o svém životě, například o sexuálních zálibách, chci-li motivovat co největší počet lidí řečí, která akcentuje určitý zájem, který může být společný. Stejně tak tyto bariéry jsou důležité proto, aby byl řečník chráněn před úmyslným znehodnocením svých záměrů ze strany protivníků, kteří se mohou pokusit spojit tyto úmysly s jeho soukromím. Sféra neosobnosti chránila veřejný život a jeho aktivitu (Sennett 2017).

Podle Sennetta narcismus tento veřejný život v moderní společnosti ničí. Protože narcista trpí nutkáním tyto bariéry narušovat, aby zjistil, zda se může s druhou osobou ztotožnit, nebo ne. Nejedná se již o to, co se má dělat, ale o sympatie a důvěrnosti k někomu, kdo nějaké úmysly akcentuje. Tyto úmysly jsou ale irelevantní, jejich důležitost je nahrazená důležitostí oněch sympatií a důvěrností. Neosobní politické a společenské jednání je nahrazeno primátem intimity. To vede ke snížení participace lidí, k rezignovanému souhlasu lidí, protože chybí zdvořilost, která by je chránila před

osobními útoky. Sféra neosobnosti, která chránila aktivitu lidí, je tak nahrazena kulturou osobnosti. Z tohoto nahrazení vyplývá pro jednotlivce skrytá výhružka (Sennett 2017).

Společenství mobilizovaná narcistickými vazbami okolo svých vůdců, kteří představují abstraktní vzor pro osobnosti těch, kterým vládnou, vylučuje ty, kdo těmto vzorům nevyhovuje. Tento vzor Sennett nazývá kolektivní osobností. Z povahy narcismu však vyplývá, že se s touto kolektivní osobností lidé neztotožňují prostřednictvím skutečných potřeb, ale prostřednictvím představy o své podobnosti s někým jiným. Lidé, kteří se stávají objekty této narcistické lásky, jejíž předpis je ona představa, jsou zotročováni očekáváními a požadavky narcisty. Narcismu se tak stává osobně nepřátelským vše odlišné či neznámé. Společenství mobilizovaná narcismem nikdy nepřestává s vylučováním odlišného a neznámého, protože kolektivní osobnost nikdy není ustáleným obrazem, neustále dochází k jeho fragmentaci. Lidé co se ocitají vně uznávaného společenství, jsou dohnáni k minimalizaci svých požadavků na nárok k vlastní autonomii pro bytí v samotě, ztrácí možnost a schopnost požadovat změnu společenských podmínek k nápravě křivdy (Sennett 2017).

Politické dění se v současnosti dle Sennetta minimalizuje na exhibicionismus osobností. Exhibice osobnosti minimalizuje politický obsah a spíše samotná osobnost se stává programem. Po vůdce je velký přínos, pokud představuje slavnou osobnost, protože takové lidé ochotněji sledují například v televizi. V televizi má tento vůdce na své vystoupení určitý čas a je jeho zájmem oslovit co nejvíce lidí, proto omezuje věcné stránky okolo svého výkonu moci a do popředí staví svou osobnost. Sennett poznamenává, že v dnešní době, pokud by politik odmítl sdílet své soukromí na veřejnosti, byla by to pro něj politická sebevražda. Na příkladu amerického prezidenta Nixona, který k zakrytí svých přečinů užil hereckého umění – simulovaného spontánního pláče – ilustruje schopnost vůdců zakrýt politickou realitu prostřednictvím svůdného dramatu, odhalující osobnost. V kultuře osobnosti zastává politický program, ideologie, stále menší roli. A samotná média této expozici osobnosti cíleně napomáhají (Sennett 2017).

Pro Sennetta představuje zmíněná dramatizace motivací osobnosti svádění. Jedná se o moc vykonávanou prostřednictvím svádění, ne moc vykonávanou v rámci politického programu, a proto takto vedená společenství nemají dlouhodobě cílené plány. Je to protiideologická zbraň. Dlouhodobost záměrného snažení, vize, se

s důrazem na sympatie k osobnosti vůdce vylučují. Sennett to nazývá systémem osobního zastoupení, ve kterém je reprezentován pocit, prostřednictvím kterého zastupitel získává víru veřejnosti. Tuto víru získává prostřednictvím hereckých výkonů, které ho mají „autentizovat“, díky čemuž se může k němu narcista navázat. Smyslem tohoto systému není prosazení určitých zájmů, ale hledání společné identity na popud iluzorního strachu z prázdnoty, kterou neoprávněně přisuzují neosobnosti. Lidé jsou spíše pasivní konzumenti politického zosobnění, kteří nabízejí spíše své city, než ideu. Společenství se stává těmito osobnostmi prostoupeno a tyto osobnostní identity jsou podkladem pro vylučování z tohoto společenství. Lidé nejsou ochotní přemýšlet nad změnami společenských podmínek, které možná způsobují křivdy určitým lidem, protože by tím zasahovali do pojetí své identity. Společenské dění se zacyklilo samo do sebe – v neustálé rozhodování, kdo může být součástí společenství. Výsledkem je stále menší společenství, které může tuto identitu sdílet. A kdo se zmiňuje o zdvořilosti, na toho je pohlíženo jako na snoba či reakcionáře (Sennett 2017).

Pro mé účely uvádím jednu manifestaci osobnosti, která se v současné politice objevuje často. Tito vůdcové, podle Sennetta, se sami prezentují jako skromného původu, jako důrazní kritici zkorumpovaného establishmentu. Neprezentují závazek k nějakému novému řádu, ale čistý resentment proti existujícímu řádu a privilegovaným. Prezentují se jako zastánci drobného podnikání, které je utlačováno. Reprezentují pocit závidění, studu pro své postavení a hanby. Proto, aby odklonil pozornost od toho, že se sám stal součástí establishmentu, se stává charismatickým hrdinou, který svým hněvem dramatizuje své ušlechtilé záměry. Strhává pozornost na své citové impulzy, aby ukázal, že je to právě on, kdo to s lidmi myslí dobře. Těmito citovými impulzy, důraz na závidění dokáže skrýt skutečnost, že sám je bohatý a mocný (Sennett 2017).

To celé dohromady vlastně znamená psychologickou kontrolu systému, hereckým ztvárněním motivací. Ta je dle Sennetta prováděna pomocí technik svádění a obecně se týká jakéhokoli odhalení osobnosti, které může být vyjádřeno nejen rétoricky, ale i oblečením, dekorací těla. Jedná se i o malé detaily, protože mají pro diváka velký význam, na ně se jeho pozornost upíná při dekódovacím procesu, který má za úkol prověřit, zda je daná osobnost hodná sympatií. Právě tyto detaily a momenty pro diváka představují odhalení osobnosti, důkaz o uvěřitelnosti a skutečnosti z čehož pro něj plyne možnost intimního provázání se svou fantazijní identitou (Sennett 2017).

1. 4. Absolutní moc většiny a vlastnictví podle Tocquevillo

Nyní přistoupím k liberálům, kteří se k demokracii vyjadřují přímo. A. de Tocqueville studuje demokracii v Americe, tamní politické zřízení charakterizuje jako republiku, v níž je soukromé vlastnictví zaručeno lépe, než kdekoli jinde. To je dáno tím, že v Americe nejsou proletáři, práva vlastnictví u druhých jednotlivců respektuje, protože nechce, aby jednou samotnému bylo bráno. Popisuje také, že Američani se principu vlastnictví učí už jako děti, které sahají na vše v jejich okolí, a protože chtějí, aby jejich právo vlastnictví bylo ostatními respektováno, učí se jej respektovat u jiných (Tocqueville 1992).

Americký občan se účastní na politickém životě, protože chápe, že vliv blahobytu země má vliv na jeho blahobyt. Každý se podřizuje zákonům, které většina vydává, protože zítra možná bude sám součástí většiny a bude vyžadovat stejný respekt. Výsledkem je vládnoucí menšina, která vládne ve shodě se zájmy většiny, kterou je volena. Takto se snaží poukázat na netřídní charakter vlád v demokracii a to i srovnáním s aristokracií, která vždy vládne ve shodě se svými třídními zájmy, nikoli ve shodě se zájmy většiny. Tato většina čerpá svou morální sílu v představě, že ve spojení mnoha lidí je více osvícenosti a moudrosti, než v jednotlivci, což většině v Americe dává absolutní moc. Tocqueville se domnívá, že pokud by nějaká země byla dlouhodobě spravovaná republikánskou vládou, byla by za 100 let bohatší a lidnatější. K takové vyspělosti demokracie vede díky možnosti dopouštět se chyb, ze kterých se většina dokáže ponaučit, k čemuž jí dopomáhá státně organizované vzdělání (Tocqueville 1992).

Tocqueville v rámci svých pozitivních hodnocení demokracie v průběhu svého díla nepřisoudil většině její nárok na neomylnost. Avšak skoro ke všem ostatním zmíněným pochvalám na adresu demokracie v jeho díle nalezneme opačná tvrzení. Ve svém díle píše, že si v té době demokratický despotismus jen představoval, ale zároveň tvrdí, že již ve své době pozoruje tento vzrůstající despotismus většiny v USA, který tam neustále zasahuje do soukromého života. V takovém despotismu je podle Tocquevillo každý lhostejný k osudu ostatních, věnují se čistě osobním záležitostem, starost o společnost plně deleguje na politiky (nechť k politice), svého souseda, který je mu roven, poslouchá s odporem. Menšina se nerada smíruje s rozhodováním většiny, ale následky projeveného nesouhlasu tuto menšinu či jednotlivce přimějí mlčet. Vláda

generovaná všeobecným hlasovacím právem, je vládou chudých, takže demokratická většina vládne ve shodě se svým třídním zájmem. Takové vlády plýtvají materiálními prostředky, přerozdělují bohatství ve prospěch tohoto lidu, uplácejí ho; Tocqueville v tomto rysu spatřuje analogii ke starověkým antickým demokraciím. Tocqueville tvrdí, že pokud bude menšina přivedena k zoufalství, sáhne po násilí (Tocqueville 1992).

Čím více se lid stává vlastníkem, tak dle Tocquevilla tato tendence slábne, protože jinak by se přerozdělováním sám postihoval. Z toho co již bylo od Tocquevilla zde napsáno, však odvozují, že navzdory jakýmkoli přáním, demokracie směřuje určitým směrem, protože i když instituce soukromého vlastnictví byla v USA silně upevněna, tendence ji oslabovat nezmizela. Podle Tocquevilla již samotné demokratické instituce podněcují pocity závidění. Dále říká, že demokratické společnosti mají přirozenou zálibu ve svobodě, ale jejich touha po rovnosti je mnohem větší. Dále tvrdí, že touží po rovnosti ve svobodě a pokud to není možné, tak v otroctví, útěchou od ponížení jim zprostředkovává fakt, že si takové vlády sami volí. *„Ve většině demokratických států se svrchovaná moc, [...] stala téměř všeobecnou a jednotlivci klesají stále hlouběji na nejnižší stupeň slabosti a závislosti.“* (Tocqueville 1992: 594). Jedná se o kombinaci politické svobody a administrativního despotismu (Tocqueville 1992).

„Zla, ke kterým může vést extrémní rovnost, se projevují pouze krok za krokem; postupně se vplíží do společenského těla; vnímáme je pouze čas od času a v okamžiku, kdy se projeví naplno, zvyk způsobil, že je již necítíme.“ (Tocqueville 1992: 444). V hovorové řeči bych to metaforicky nazval ukrajování svobody salámovou metodou. Tocqueville říká, že je tento trend podpořen také tím, že výhody, které přináší svoboda, se dostavují až za delší čas, naopak výhody plynoucí z politik rovnosti jsou patrné hned. Občan je v demokracii hrdý na to, že je jako ostatní občané; v jejich množství je zrcen svou vlastní bezvýznamností a slabostí, před vlivem většiny je bezbranný, nezdá se mu, že by pravda nebyla na její straně. Většina supljuje myšlení jednotlivce hotovými názory, *„člověku není nic přirozenějšího, než shledávat vyšší moudrost u toho, kdo jej utlačuje“* (Tocqueville 1992: 385–386). O veřejném mínění Tocqueville soudí, že se stane náboženstvím, jehož prorokem bude většina a které umožňuje absolutním vládám, aby se jim dlouho dařilo (Tocqueville 1992).

Lidé si navykají, že stále více věcí za ně rozhoduje vláda, nemusí užívat svou vůli, neovládá je tedy jen silou, ale i prostřednictvím zvyklostí, *„izoluje je a pochytá je potom jednoho po druhém do obecného davu.“* (Tocqueville 1992: 66). Tocqueville

říká, že centralizaci se daří dát činnosti lidí jistou jednotnou formu, kterou si oblíbí, ale pokud se chce, aby taková společnost něco vykonala, nemá na to energii, je slabá. Vysvětluje to tím, že člověk k takové činnosti potřebuje svou vůli, ta je však atrofovaná. Naučit se žít ve svobodě je těžké, naproti tomu se despotismus prohlašuje za všeobecného zachránce lidu od útrap života, ochránce práv utlačovaných a řádu. (Tocqueville 1992).

Tocqueville upozorňuje na to, že kromě toho, že se většina považuje za osvícenou, pokud se shodne s většinovým veřejným míněním, její moc je tak nepřekonatelná, že ji nelze ani zpomalit. Většina je určitý celek, který nějak vytyčuje svou vůli a tato vůle bude vždy v rozporu s vůlí mnoha jiných jednotlivců. Je to vůle, proti vůli a je jedno, zda jednou ze stran je jednotlivec či většina. Stejně jako jednotlivci i většina, pokud by disponovali takovou všemocí, budou čelit pokušení ji zneužít k potlačení nesouhlasné vůle protějšku. Z tohoto hlediska Tocqueville nepovažuje demokracii jako lepší než aristokracii či monarchii (které takovou moc nemají), demokracie nepředstavuje vtělenou záruku proti tyranii, spíše naopak, má možnost činit vše (Tocqueville 1992).

Tocqueville tvrdí, že ani ti nejabsolutnější vládci Evropy jeho doby nemohli zabránit jim nepřátelským myšlenkám. *„Dokud není většina jistá, debatuje se, ale jakmile se neodvolatelně prosadila, každý zmlkne a zdá se, že přátelé stejně jako nepřátelé se pak shodně zapřahají do jejího vozu. Důvod je prostý: neexistuje tak absolutní monarcha, aby mohl spojit ve svých rukou všechny síly společnosti a překonat každý odpor, jak to může udělat většina vybavená právem vydávat zákony“* (Tocqueville 1992: 193). Monarchie měly moc, kterou mohly zasáhnout těla a další majetky lidí, tam jejich moc však končila. Většina disponuje materiální i morální silou, která představuje nehmotnou moc, díky čemuž dokáže ovlivňovat nehmotnou lidskou vůli. Tocqueville říká, že nepoznal menší nezávislosti ducha a svobody v diskusi, než v Americe. Svoboda myšlení tam je demokratickou většinou ohraničená a člověk, který by chtěl něco mimo tuto hranici říci, raději mlčí. Bojí se výčitek svědomí, jejichž zdrojem je morální síla většiny. Člověk má důvody, proč se bát nebýt součástí většiny (Tocqueville 1992).

Podle Tocquevilla by se demokratický despotismus podobal moci otcovské, která se bude snažit udržet lidi v dětství, protože nechce, aby mysleli na cokoli jiného, než na zábavu. Na zábavu lidem přispívá, pečuje o jejich bezpečnost, předvídá a zajišťuje jejich potřeby. Kdo by se chtěl proti takovému pohodlí stavět, je šílený. *„Proto*

je uplatňování svobodné vůle den ode dne méně potřebné a vzácnější; vláda jí ponechává stále menší prostor a pozvolna připravuje občana o všechno až po jeho vlastní osobnost. Rovnost na to lidi připravila: připravila předpoklady, aby to snášeli a aby to často dokonce považovali za dobrodiní.“ (Tocqueville 1992: 589). Nazývá to spořádaným, mírným a pokojným otroctvím, protože konec řetězu nedrží jiný jednatel či třída, ale stát (Tocqueville 1992).

Za pozornost stojí také aspekty, které Tocqueville popisuje, které doprovázejí nutnost osvobození otroků. Osvobození otroků bylo zájmem hlavně jejich pánů, protože z práce otroka je málo užitku, na rozdíl od svobodného placeného dělníka. Otroek stál více prostředků, než tento dělník, protože se jeho pán staral o výchovu, potravu, ošetřování a oblečení. Pro otroky samotné to byla výzva, protože neuměli své potřeby uspokojovat sami, protože i po této stránce byli podřízeni (Tocqueville 1992).

1. 5. Sociální a politická tyranie podle Milla

J. S. Mill rozlišuje mezi vládou vykonávanou nezávisle na mínění lidu a vládou, která je tímto míněním vedená. Samosprávou jednotlivce rozumí to, že každý je ovládán všemi ostatními. Lid se v důsledku toho může rozhodnout potlačit jednu svou část a nemusí tak být činěno politicky, tyraníí většiny, ale i formou sociálního útlaku, tyraníí sociální, která v mnoha ohledech je nebezpečnější. Sociální tyranie hlouběji vniká do podrobností života a zotročuje duši. *„Ochrana proti tyranii vrchnosti tudíž nepostačuje, jest třeba ochrany před tyraníí panujícího mínění a smýšlení, před náklonností společnosti vnucovati vlastní způsob zvyků a názorů těm, kteří se odchyľují i jinými prostředky, nežli jsou občanské tresty, dusiti a zameziti pokud možno vývoj každé individuality a nutiti, aby všichni utvořili své charaktery podle jejího předpisu a vzoru.“* (Mill 1907: 11).

Mill popisuje, že pravidla, která společnost druhým nutí, se této společnosti zdají samozřejmá, že není nutno je odůvodňovat. Toto přesvědčení má základ v jednotlivcově zálibě, který se při žádosti o její odůvodnění odvolává na souhlasnou zálibu ostatních. Toto vnucování má svůj podklad v zálibě mnohých. Tento podklad má svůj kořen nejčastěji v obavách o vlastní osobu, nebo dále v předsudcích, pověrách, přátelských citech, antisociálních citech, závisti či žárlivosti a zpupnosti. Dalším takovým kořenem je podřizování se tomu, co se *„líbí nebo nelíbí jejich světským pánům nebo bohům.“* (Mill 1907: 13). Takto popsané záliby vedou k žádostem na adresu politické moci, obsahující přání potlačit nějaké zlo, nebo vykonat něco dobrého. Ti, na které to celé dopadá, se nesnaží prosazovat své zájmy tím samým způsobem, raději se stahují, snáší sociální zlo. Lidé předpokládají, že vláda bude jednat tak, jak se jim líbí, spolu se této věci účastní takřka vždy bez ohledu na jakékoli úvahy o hranicích působnosti státu (Mill 1907).

Mill říká, že ve své době v Británii také sleduje vzrůstající náklonnost rozšiřovat moc společnosti nad jednotlivcem, především prostřednictvím veřejného mínění, které následuje politická moc. Výsledek takové tendence přirovnává k malým starověkým státům, kde lidé aktivně vyvíjejí úsilí k tomu, aby ostatní přijali jejich pojmy osobní a společenské dokonalosti, duševní a tělesné zdatnosti i prostřednictvím zákonů, které v tomto smyslu upravují všechny stránky soukromého života. Takový stav byl podle Milla v případě těchto malých starověkých států ospravedlnitelný, protože byly neustále v ohrožení mocnými nepřáteli. Tento stav ale nelze ospravedlnit, pokud společnost má

možnost čekat na trvalé výhody plynoucí ze svobody. Podle Milla má toto vměšování se druhým do soukromého života „*silnou oporu v několika nejlepších a v několika nejhorších vlastnostech naší přirozenosti, že sotva kdy bude ji něco jiného v mezích držeti, nežli nedostatek moci. Jelikož tato moc vzrůstá a neubývá, nelze v přítomné době skoro nalézt prostředku, jak jí čeliti.*“ (Mill 1907: 25–26).

Člověk, který se podílí na potlačování jiných postojů (i politicky), si podle Milla činí nárok na neomylnost; své postoje tak odmítá porovnávat s jinými, jistotu pro ně čerpá z toho, že vidí, že jsou okolím přijímány a svou zodpovědnost za ně tak přenechává tomuto okolí. Jinak řečeno, těší se bezpečí díky tomu, že má ty „správné“ názory. Důsledek tohoto neosobního zdroje jistoty je, že v momentě, kdy se po takovém člověku chce, aby něco vykonal, nebo opominul, tak se po tomto okolí otáčí ve snaze odhadnout to, jak to má udělat. Problém je, že pokud bych si nevytvářel vlastní úsudky, nemohl bych uspokojovat své potřeby. Nemám jak naplnit své potřeby, když neuvažuji o svých potřebách (Mill 1907).

Tato neomylnost zakládá také nárok na ochranu svých postojů před veřejnými útoky vládou, ospravedlňovaný přesvědčením, že lidé, kteří si budou přát vystupovat proti těmto postojům, jsou špatní a zamezovat jim v tom není žádné bezpráví. Tato nesnášenlivost, neodstraní žádný názor, ale svádí lidi k neupřímnosti, zahalování svého mínění a překáží snaze ho šířit. Člověk jednak ztrácí mravní odvahu, protože ji obětoval pro zachování svého duchovního klidu a také duševní energii (zdrojem z pudovosti) – stává se lenivým a ospalým – protože jeho jednání již nevychází z jeho charakteru a vlastních citů. Mill také zmiňuje velký vliv cítění většiny v USA na rozhodování jednotlivce o tom, jak smí užívat svých peněz tak, aby nevyvolal vůči sobě obecnou nevoli (Mill 1907).

Podle Milla běžné myšlení nepřikládá snaze jednat individuálně cenu, protože většina je se současnými zvyky spokojena, nemá zájem je měnit, jsou jejím výtvořem. Většina také nechápe, proč se s nimi někdo nechce spokojit. Takové spokojení dle Milla se projevuje otázkami, které si napříč životem člověk klade: „*Co odpovídá mému postavení? Co konají osoby mého stavu a jmění?*“ na místo autentičtějších jako „*Co odpovídá mé náklonnosti? Co souhlasí nejlépe s mým charakterem nebo s mým myšlením?*“ (Mill 1907: 12–13). První typ otázek se týká jen přizpůsobení k existujícím formám. Mill tvrdí, že je výsledkem demokratického cítění např. i to, jak jednotlivci zachází se svým jměním, v součinnosti s představou, že veřejnosti přísluší vetovat zvolené způsoby života jednotlivcům. Oprávněnost těchto obecných snah společnosti ve

vztahu k jednotlivci přirovnává k oprávněnosti žalovat řeku Niagaru, že neteče klidně, což v případě člověka a jeho vlastního charakteru znamená, že by se měl „*stěsnati a zmrzačiti jako čínská dámská nožka*.“ (Mill 1907: 19, 27). Obává se, že pokud se individualita neobhájí, pak se Evropa jednou stane druhou Čínou, protože je to právě Asie, kde pozoruje největší nadvládu despotismu zvyku (Mill 1907).

1. 6. Neslučitelnost plánování s demokracií podle Hayeka

Podle F. A. Hayeka možnost zvolit si způsob života dle svých preferencí je historicky spojena s nárůstem obchodu, který šel ruku v ruce s uvolněním rigidního hierarchického uspořádání společnosti. Pokud se společnost rozhodne dát důvěru spontánnímu a ničím neřízenému úsilí jednotlivců, je třeba počkat, až se výhody z toho dostaví. Liberalismus považuje hospodářskou soutěž pro koordinaci společnosti za nejefektivnější známou metodu, „*kteřá umožňuje, aby se naše aktivity vzájemně přizpůsobovaly, aniž do nich shora zasahuje násilná či svévolná moc.*“ (Hayek 2004: 48).

Podle Hayeka až do jeho současnosti vývoj vedoucí civilizaci k vyspělosti provázel zmenšování sféry, ve které se jednotlivci řídí všeobecně určeným morálním kodexem a rituály. Byl to naopak primitivní člověk, jehož chování bylo skoro plně určeno danými rituály. Centrální plánování představuje návrat k primitivnímu člověku, protože se pokouší opět ritualizovat jeho život. Toto plánování také předjímá nutnost přijetí širokého morálního kodexu, protože takové snahy vytváří mnoho otázek. Ty nelze zodpovědět jinak, než morálním pravidlem, protože neexistuje všeobecně přijatelný názor na jejich řešení. Jinými slovy, na odpovědích se lidé neshodnou bez moralizování. Což je důvod, proč se parlamenty jeví jako neefektivní debatní kluby. Navíc je to mimo dosah lidských schopností, protože nejsme schopní zvážit nekonečné množství potřeb všech lidí, které soutěží o dostupné zdroje (Hayek 2004).

Zajímavé je Hayekovo paradoxní tvrzení, že „*samotný úspěch liberalismu se stal příčinou jeho pozdějšího úpadku.*“ (Hayek 2004: 35). Svoboda totiž sebou nese okolnosti, které člověk nerad snáší, např. rozhodování o důležitosti hodnot, jako jsou život a zdraví, krása a ctnost, čest a klid myslí se sebou nese rozhodování také o nákladech – budeme-li chtít vymýtit automobilové nehody, je třeba za to zaplatit zákazem automobilů. To, co se člověku nelíbí, je to, že důrazem na takové vznešené hodnoty se musí zaplatit hmotným pohodlím. Samotné rozhodování je pro lidi něčím obtížným, což je svádí k představám, že není zapotřebí. Další takovou nelibou okolností svobody je konkurence, která člověka různě zatěžuje a ve svém konečném důsledku, při novém technickém objevu, který náhle změní užitečnost jeho profese, ho vede k nutnosti rekvalifikace (Hayek 2004).

Člověk hledal svobodu od svobody, nebo jinak, svobodu od zodpovědnosti. Svobodu, která ho uchrání od tlaku těchto vnějších okolností, která svrhne „*despocii fyzických potřeb*“ (Hayek 2004: 40). Jsou to tyto okolnosti, které jsou podmínkou pro

centrální plánování. Podle Hayeka přichází plánovači s příslibem, že když se vzdají kontroly nad „méně důležitými“ věcmi, získají svobodu k usilování o vyšší hodnoty, to Hayek komentuje: „*Kdyby nás plánování skutečně osvobodilo od méně důležitých starostí, a umožňovalo nám tak žít život vznešených myšlenek oproštěn od triviálnosti, jak by někdo mohl takový ideál snižovat?*“ (Hayek 2004: 85–86). Hayek v tomto bodě upozorňuje, že se jedná o apel směřující k lidské instinktivní povaze. Člověk, který však o svou svobodu má zájem, se stává nepřítelem moci, která těm druhým, kteří o svobodu takový zájem nemají, zajišťuje pohodlí jistoty. Člověk, který se nebojí sil vyvěrajících z nejistého prostředí, je pro ty druhé hloupým a hodným pohrdání (Hayek 2004).

Již zde bylo od Hayeka uvedeno, že k plánování je třeba konsenzus. Ten je podle Hayeka podpořen pocitem méněcennosti člověka, který jej vede k tomu, aby se identifikoval s nějakou skupinou, čímž získává pocit nadřazenosti vůči lidem, stojícím mimo tuto skupinu. Touha jednotlivce identifikovat se s takovou skupinou je také podpořena tím, že na ni může svést svou zodpovědnost a ve jménu skupiny se osvobodit od morálních zábran. Protože plánování, zasahuje do oblastí života, ve kterých přirozeně nemůže existovat dohoda, se zastáncům plánování daří dohodnout spíše na negativním programu, než pozitivním – na nenávisti k nepříteli. „*Kontrast mezi ‚my‘ a ‚oni‘, společný boj proti těm, kdo se nacházejí vně skupiny, se zdá být základní složkou každého vyznání, které pevně spojuje skupinu lidí ke společnému jednání.*“ (Hayek 2004: 122–123).

Zastánci plánování se tak bezprostředně dotýkají svobody duševní, protože potřebují k úspěchu vytvoření společných názorů a hodnot. Staří socialisté, jak je Hayek nazývá, ještě disponovali určitými demokratickými ideály, které je vedly k očekávání zázraku, zda se objeví většina, která bude s jejich plánem souhlasit. Ostatní socialisté si myslí, že to vyřeší vzděláním. Hayek si nemyslí, že to lze, protože racionální vzdělání neposkytuje etické hodnoty, proto se jedná o indoktrinaci určitého souboru hodnot (Hayek 2004).

Hayek sdílí Tocquevillův postoj k demokracii a říká, že demokracie je ze své podstaty individualistická instituce. Proto je dle Hayeka v nesmiřitelném konfliktu se socialismem. Pak tvrdí, že může fungovat jen tehdy, pokud ji neovládnu kolektivistická kréda, protože „*si lze jen těžko představit nesnesitelnější – a iracionálnější – svět než ten, v němž by nejlepší specialisté v každém oboru směli nekontrolovaně realizovat své ideály*“ a také proto, že „*svou zaujatostí pro osobní zájmy jsme všichni do určité míry specialisté.*“ (Hayek 2004: 61, 71–72). Popření tohoto, že

jsme všichni specialisté, by pro Hayeka již znamenalo, že daná demokracie již není individualistickou institucí (Hayek 2004).

Podle Hayeka, všude tam, kde se prosadil individualistický a obchodní typ společnosti, charaktery lidí disponují individualistickými ctnostmi, jako jsou tolerance, úcta k názorům jednotlivců, nezávislost myšlení, pevnost charakteru, připravenost bránit své názory vůči nadřízenému, laskavost, smysl pro humor, osobní skromnost, důvěra v dobré úmysly bližního, ohled na slabé a nechuť k moci. Všechny tyto vlastnosti jsou vysoce sociální, usnadňují styk mezi lidmi, ale zároveň Hayek poznamenává, že národům, které žijí závislým způsobem života, chybí (Hayek 2004).

1. 7. Rozumné jednání a antiliberalismus podle Misesa

L. Mises představuje kapitalismus jako fungující společenský řád v té společnosti, v níž byly uskutečněny liberální zásady. V tomto společenském řádu kapitalisté a podnikatelé usilují o blahobyt prostřednictvím zásobování svých spoluobčanů „*takovým zbožím, o němž samotní tito spoluobčané věří, že je potřebují.*“ (Mises 1998: 20). Cílem antiliberální politiky je bohatěji zásobovat přítomnost na úkor budoucnosti, proto je to politika spotřeby kapitálu. Této taktiky využívají „sociálně političtí“ spisovatelé, kteří tvrdí, že si liberalismus nevšimá toho, že na světě existují bída a nouze, Mises říká, že to je právě bída a nouze, kterou liberalismus chce odstranit. Mises otevřeně vyzývá, ať ten, kdo zná lepší či jinou cestu k tomuto cíli, ať to dokáže a zároveň upozorňuje na to, že i ve světě řízeném liberalismem může existovat bída, ale zůstává vždy nezodpovězená otázka, zda jiná jakákoli jiná politika nezpůsobuje bídu a nouzi ještě větší (Mises 1998).

Liberalismus usiluje o podporu vnějšího materiálního blahobytu lidí, štěstí je jejich vlastní věc, protože je produktem uspokojování jejich nejnítěrnějších tužeb, proto s liberalismem souvisí přesvědčení, že toho, co považujeme v životě za nejvyšší a nejhlubší bohatství, nelze dosahovat regulacemi, protože pochází z našich vlastních srdcí. Tento materialistický postoj je liberalismu vyčítán, jeho kritikové tvrdí, že se život člověka jídlem, pitím, bydlením a odíváním nevyčerpává, a proto nemá co nabídnout těm, co usilují o ušlechtlejší hodnoty. Mises tvrdí, že nejtěžším omylem starých liberálů 18. a 19. století byl jejich optimismus, že společnost se bude i nadále, až k dokonalosti, ubírat cestou postupující liberalizace. Útoky na liberalismus ve své době považovali za poslední ústupové boje odumírajícího světonázoru, proto Mises říká: „*Nikdy nepochopili dvě věci: za první, že velký dav není schopen logicky myslet, a za druhé, že většině, i kdyby poznala, co je správné, se jeví okamžitá zvláštní výhoda důležitější než trvalý větší zisk.*“ (Mises 1998: 126).

Za rozumné jednání Mises považuje takové jednání, které přináší zdánlivé dočasné oběti a nakonec přináší úspěch. Liberálové netvrdí, že lidé jednají vždy rozumě, ale mají schopnosti sami poznat, které jednání je moudré. Do toho dle Misesa v interakci s davem vstupují demagogové, kteří tvrdí, že v politické nemá rozhodovat rozum, ale city a impulzy. Doporučují lidem to, co se jeví v tomto okamžiku užitečným a vyčítá liberálům, že nemají srdce, protože požadují po lidu dočasnou oběť, a proto jsou nepřátelé lidu. Sebe demagog líčí jako přítele lidu a národa. Podle Misesa tito

odpůrci liberalismu tvrdí, „že kapitalismus je ponižující a neslučitelný s lidskou důstojností, že oslabuje duchovní schopnosti člověka a ničí jeho mravní poctivost. V kapitalismu, říkají, musí každý nahlížet na své bližní jako na konkurenty. Vrozené lidské instinkty přízně a přátelství se tím mění v nenávisť a bezohledné úsilí o osobní prospěch na úkor ostatních lidí, ... Především je nutné odstranit to nejhroší ze všech zel – konkurenci.“ (Mises 2002: 134–135). Tato demagogie opomíjí dle Misesse fakt, že obchodníci získávají svůj prospěch díky dobrovolné podpoře veřejnosti, na rozdíl od státu, který své „zákazníky“ získává násilně (Mises 1998, 2002).

Mises píše o kořenech antiliberalismu, které nevychází z rozumu, ale z patologických duševních postojů – resentimentu a neurastenického komplexu (Fourierova komplexu). Resentiment představuje závistnou nevraživost, která vede člověka k tomu snášet těžkou újmu proto, aby člověk příznivějších poměrů ji snášel také. Podle Misesse mnozí lidé trpící resentimentem vědí, že v nekapitalistickém ekonomickém systému se jejich postavení zhorší. Socialisté vyhlašovali, že díky panujícímu vědomí, že na tom nikdo není lépe, se bude snáze snášet i bída. S resentimentem je možné se vypořádat rozumovými argumenty, je možné takovému člověku ukázat, že by mu mělo záležet na zlepšení svého vlastního postavení (Mises 1998).

U Fourierova komplexu to možné není, protože se jedná o onemocnění nervového systému, neurózu. Příčinou tohoto onemocnění u člověka je zklamání plynoucí z pocitu neuskutečnitelnosti svých plánů, ve kterých se zrcadlí jeho vlastní nedostatečnost, selhání nadějí. „*Neurotik nemůže snést život v jeho pravé podobě. Je mu příliš drsný, příliš hrubý, příliš špatný.*“ (Mises 1998: 23). Příznakem je rezistence proti logickým a reálným útokům, a proto tyto představy nelze vyvrátit rozumem, aby se uzdravil, musí je překonat sám, pochopením, proč nesnáší pravdu a proč uniká do bludu (Mises 1998).

V politické dimenzi se lidé permanentně trpící zklamáním projevují takto: „*Od převratu společenského řádu si nespokojenec slibuje úspěch, jehož mu nebylo dopřáno ve stávajícím řádu.*“, před převratem: „*život by byl pro něho nesnesitelný bez útěchy, kterou nachází v socialistické ideji.*“ (Mises 1998: 24). Útěchou je mu představa o světě, ve kterém je státem potlačena konkurence, která umožňuje jeho postavení zlepšit. Neurotik totiž za své chyby viní nikoli sebe, ale chod světa. Mises si všimá paralely mezi tímto a věřícím křesťanem, který se snáze smíruje se svým neštěstím, kterého ho stihá na Zemi, protože doufá, že přechodem na onen svět se ti, kteří na Zemi byli

prvními, tam se stanou posledními. Stejným způsobem se dle Misesa stal socialismus (kolektivismus) nástrojem moderního člověka na potlačování pozemských útrap (Mises 1998).

Rozdíl je v tom, že víra v nesmrtelnost a odplatu po konci života je podmětem k ctnostnému žití v naší realitě, zatímco socialistické myšlenky vedou člověka k neoprávněným nárokům, požadavkům na to, co vlastním úsilím nedokázal. „*Socialističtí spisovatelé neslibují jen bohatství pro všechny, ale také štěstí v lásce, plný rozvoj duševní a tělesné osobnosti, rozvoj velkých uměleckých a vědeckých schopností atd. pro všechny.*“ (Mises 1998: 24). Jako příklad uvádí Mises Trockého, který tvrdil, že socialismus „*pozvedne lidský průměr až na úroveň Aristotela, Goetheho, Marxe*“ (Mises 1998). To je pro zklamaného člověka přitažlivé.

Kolektivisté však obecně považují za úkol zákonodárství ochranu jednotlivce samotného před sebou. To znamená, vláda bude těmto velkým cílům překážet, protože se považuje za správné, aby byla omezena svoboda jednotlivce, a kdo říká opak je podle Misesa považován za zaslepeného doktrináře, protože toto omezování je nezpochybnitelná nutnost k potlačení zla. Je to neustálý pokračující boj proti vnějšímu světu, protože „*jakmile opustíme zásadu nevměšování státního aparátu do všech otázek životosprávy jednotlivce, dojdeme k tomu, že budeme upravovat a omezovat život do nejmenších podrobností*“ (Mises 1998: 52).

V rámci demokracie Mises říká, že se tímto ruší svoboda jednotlivce, který se stává čeledínem většiny. Touha rozšiřovat svou moc však nebyla typická jen na demokratickou většinu, ale pro jakýkoli typ autority, např. krále. „*Ovládnout vše, nenechávat prostor, v němž by věci mohly probíhat bez zásahů vrchnosti, to je cíl, o jehož dosažení každý vládce tajně usiluje.*“ (Mises 1998: 62). Proto politická moc napadá soukromé vlastnictví, protože vytváří pro jednotlivce sféru, která ho osvobozuje od státního vlivu, představuje pro autoritu státu omezení a prostor pro vznik jiných mocí. Vlády se naučily soukromé vlastnictví nedobrovolně trpět z důvodu poznané nutnosti. Liberální nemusí být jen demokracie, liberální může být i monarchie, prostřednictvím ústavně omezených králů (Mises 1998).

Mises píše: „*Neexistují takové věci jako absolutní hodnoty, nezávislé na subjektivních preferencích chybujícího člověka.*“ (Mises 2002: 58). Tedy ani netvrdí ani o tržních cenách, že jsou absolutní charakteristikou dobrého a zlého. Různí odborníci, například lékaři soudí o lidech, že se chovají hloupě, protože kupují věci, které buďto nepotřebují, nebo jim škodí. Lidé by podle nich měli změnit svou výživu, nepít alkohol,

nekouřit, trávit čas rozumněji. Mises však říká, že není úkolem vlády toto řešit, kdo chce polepšit své bližní, musí druhé přesvědčovat a ne je donucovat prostřednictvím zákona, k čemuž ho opět vede skrývaný pocit vlastní neschopnosti a slabosti. Jedinou alternativou je určit to, co je dobré a zlé za lidi menší skupinou lidí, kteří se nazývají autoritami. Je jedno, jak jsou hodnoty zboží určeny, jestli diktátorem, nebo spotřebiteli, vždy jsou „*relativní, subjektivní a lidské, nikdy ne absolutní, objektivní a božské.*“ (Mises 2002: 58–59). Fanatická obhajoba takového centrálního plánu podle Misesa spočívá v přiznání vlastní méněcennosti a neefektivnosti. Protože neexistuje obecný princip, jak říct že to či ono je dobré či špatné, podřízením svého úsudku jinému, podle principu Misesem popsanému, znamená uznat, že můj úsudek je méně dobrý, méněcenný. Ale nelze to objektivně potvrdit (Mises 2002).

Lidé se dle Misesa vzdávají své suverenity, pokud prohlašují, že dané problémy mohou být pochopeny jen odborníky, specialisty, experty, autoritami, a proto nemají proč se jimi zabývat. Kvůli této konformitě je lhostejné kdo vydává zákony, tyto autority je vždy předčí. Jak lidé, tak jejich zástupci ztrácí svou nezávislost. Lidé již byli ve stavu, ve kterém nemuseli přemýšlet o svých potřebách, nazývá se otroctví. „*Ušlechtilí filosofové, zakladatelé náboženství a kněží ovládnuti nejlepší vůlí i státníci opravdově milující svůj lid považovali před vznikem liberalismu otroctví části lidstva dokonce za spravedlivé, obecně užitečné a přímo dobročinné zřízení.*“ (Mises 1998: 28). Mínilo se, že zrušení péče pána by otroky těžce poškodilo, protože neumí hospodařit k utváření vlastního živobytí, propadli by bídě a nouzi, svoboda proto pro ně není relevantní hodnotou, a to samé mínění sdíleli i otroci samotní. K jejich osvobození vedlo poznání, že svobodná práce, odměňovaná úměrně množství a kvalitě vykonané práci, je mnohem produktivnější než práce nesvobodná. Čímž zpětně odkazují na Misesovo tvrzení, že respektování soukromého vlastnictví vládci je trpěnou poznanou nutností (Mises 1998, 2002).

O demokracii Mises soudí, že to je forma státu, která umožňuje výměnu vlády bez násilných výbojů. Již není třeba občanské války k tomu, aby ve funkcích byli lidé, kteří pracují v souladu se zájmem většiny. Lid ale není moudřejší než jednotlivec, brzy si se zjistilo, že dělá přinejmenším stejný počet chyb jako aristokracie či monarchie. Pokud lidé uvěří, že problémy týkající se společenského života mají být přenechány expertům, pak se demokracie stává nefunkční, protože si významní občané, intelektuální vůdci komunit netvoří vlastní názory. Společnost se pak rozděluje na dvě

kasty: vládnoucí profesionály a důvěřivé občany (Mises 1998, 2002). „*Pak se rodí despotismus navzdory tomu, co říkají Ústava a další zákony.*“ (Mises 2002: 150).

Člověk státem osvobozený od vlastního snažení zlepšit svou situaci v rámci konkurenčního prostředí trhu svobodnou prací, je materiálně závislý na státu, a proto jeho ocenění závisí na úsudku vlády (Mises 2002: 83). Podle Misesa, lidé, kteří jsou placeni státem, více usilují prostřednictvím voleb o to, aby jejich platy byly zvyšovány. „*Žádná zastupitelská demokracie nemůže obstát, jestliže velká část voličů stojí na výplatní listině státu. Jestliže se poslanci nepovažují více za věrné zmocněnce daňových poplatníků, nýbrž za představitele příjemců platů, mezd, subvencí, podpor v nezaměstnanosti a jiných dobrodiní z daňového hrnce, pak je s demokracií amen.*“ (Mises 2002: 112). Protože jsou placeni z daní, není možné říct, jakou má jejich práce pro společnost hodnotu na trhu a zda naplnila nejnaléhavější potřeby lidí. Kritérium pro odměnu není dobrovolná transakce klientů, ale poslušnost podrobným pravidlům nadřízeného (Mises 2002).

1. 8. Anarchokapitalismus, zodpovědnost a demokracie podle Urzy

Urza je český představitel anarchokapitalismu, který jakožto anarchistický směr kritizuje existenci jakéhokoli státu, ale není revoluční. Urza netvrdí, že je třeba stát ze dne na den zrušit, stačí jej zmenšovat. Jediný způsob, jak toho dosáhnout, je přesvědčit dostatečný počet lidí „o kráse svobody a nedotknutelnosti vlastnických práv jako cestě k ní“ (Urza 2018a: 142). Představa anarchokapitalismu vychází z přirozených práv, která respektují vlastnická práva a která speciálněji formuluje M. N. Rothbard jako tzv. princip neagrese. Ten je v anarchokapitalismu vymáhán donucením (Kanál Svobodného přístavu 2020).

„Naším zájmem není nikomu diktovat, jak má žít, pouze považujeme za správné nikoho k ničemu násilím nenutit, dokud si dotyčný hledí svého a nijak neútočí na druhé; a ani když si zásah vůči němu většina demokraticky odhlasuje, neudělá tím ze zlé věci dobrou.“ (Urza 2018a: 59). Stejně tak Urza nepovažuje daně za oprávněné a legitimní jen proto, že o nich bylo demokraticky hlasováno (Urza 2018a: 30). Urza demokratické hlasování o zákonech reflektuje vzhledem k jednotlivcovu svědomí, a považuje je za „okovy, které jsem nikdy neodsouhlasil a které mi násilím nasadila vláda, o niž nemám zájem a již jsem si nezvolil. Necítím tedy žádnou povinnost její pouta respektovat ...“ (Urza 2018a: 97). Nesouhlasí s tvrzením, že politik, či kdokoli jiný by mohl tušit, co je pro jednotlivce nejlepší. Anarchokapitalista je ten, co chce o sobě rozhodovat sám a být za to také zodpovědný. Právní systém založený na principu vlastnictví je nearbitrární, nikdo si v něm nenárokují uznání schopnosti znát objektivní hodnoty a vymáhat je násilím, „nepřiznává nikomu a priori více pravomocí než komukoli jinému, takže hranice svobody mezi libovolnými jedinci je v souladu s tímto principem vždy právě ‚uprostřed‘.“ (Urza 2018a: 142).

To v konečném důsledku znamená nahradit všechny funkce státu trhem, přičemž bohatství je na trhu mírou užitečnosti člověka, který slouží lidem dle jejich vlastních hodnotových žebříčků. Stát svým přerozdělováním naopak zvyhodňuje ty, kteří jsou pro společnost méně užiteční a úkor užitečnějších. Lidé si plně neuvědomují, že každý stát se pokouší o přinejmenším o částečné centrální plánování, přitom „každá regulace, každý státní podnik, každý zákon o ‚ochraně spotřebitelů‘ a dokonce i každá daň, to všechno jsou prvky centrálního plánování“ (Urza 2018a: 45). Namítá se, že zde máme nejrůznější „soukromé“ subjekty a nefungují lépe než státní, například školy a nemocnice. Podle Urzy se zapomíná na to, že chybí podstatná práva umožňující se

svým vlastnictvím volně nakládat i když jsou formálně někým vlastněny, stát jim klade překážky, čímž snižuje konkurenceschopnost jednotlivých subjektů a tím poškozují spotřebitele. „*Je pak snadné na ně ukázat a prohlásit: ‚Pohleděte, soukromá instituce nefunguje o nic lépe než ostatní.‘*“ (Urza 2018a: 46).

Další častou výtkou je, že pokud by stát neorganizoval důchody, podporu v nezaměstnanosti, dávky apod. a solidarita nebyla vynucena násilím, tak by zanikla. Urza tvrdí, že nechápe, proč si tito lidé, kterým na solidaritě tolik záleží, myslí, že by bez zákonů zanikla, protože již to, že svou zainteresovanost v této věci vyjádřili, tomu neodpovídá. Když se Urza zabývá obhajobou vlastnického práva ve prospěch svobody, zmiňuje i to, že anarchokapitalisté nejsou proti solidaritě, ale věří tomu, že má být dobrovolná. Dále tvrdí: „*Ve všech známých historických společnostech, jejichž právo vycházelo z principu neagrese, existovala značná míra dobrovolné solidarity*“ (Urza 2018a: 61). Naopak tvrdí, že pokud stát tuto solidaritu organizuje, vede to lidi k lhostejnému postoji k ostatním, není třeba se o ně starat, když to dělá stát. Bez státu, dle Urzy, se mohou lidé spoléhat jen sami na sebe navzájem, proto jsou ochotnější pomoci, protože vědí, že jednou mohou takovou pomoc potřebovat také (Urza 2018a).

Státní sociální systém je realizován odvody a daněmi, které Urza označuje za loupež, následně zastánci státu tvrdí, že lidé potřebují stát, protože nemají na to, aby si sami zaplatili potřeby ve stáří, nebo uživili děti. Prvotní hlavní příčina zhoršení stavu člověka je v tomto smyslu dle Urzy narušování jeho vlastnických práv státem. Dále tvrdí, že kdyby si lidé peníze odváděné státu šetřili sami pro sebe, byli by na tom mnohem lépe, protože stát trpí korupcí a platí z nich úřednictvo. Kdyby jim bylo právo na jejich výdělek přiznáno, mohli by koupit nemovitost, investovat do akcií, koupit zlato a schovat jej do skrýše; není to sice absolutní jistota, ale dle Urzy tu ani stát nemůže představovat, jelikož kromě již zmíněného zvyšuje odchodový věk do důchodu (Urza 2018a).

Odpůrci Urzovi vyčítají, že člověk není zodpovědný, že si nebude šetřit. To se pokouší vyvrátit popisem schopnosti učení. Svět je do značné míry predikovatelný – sáhnutím do ohně se vždy spálíme – kdyby svět fungoval zcela náhodně, učení by nebylo možné. Díky této predikovatelnosti se tedy lze učit z vlastních chyb, problém však nastává v momentu, když nás stát chrání před dopadem těchto chyb, tím znemožňuje učení. Stát vychovává nezodpovědné a neschopné lidi se o sebe postarat a tito stěží dle Urzy mohou vychovat zodpovědnější generace. Každá generace je tak stále více závislá na státu. To pak bývá podkladem pro falešné argumentace tvrdící, že stát je

potřeba. *Lidský pud sebezáchovy je stále dost silný; v momentě, kdy opravdu o něco půjde a lidé budou vážně postaveni před volbu, zda se začnou chovat zodpovědně, nebo budou hladovět a mrznout, lze předpokládat, že většina z nich dá – čistě z existenčních důvodů – přednost myšlení před mrazem (ač obojí někdy bolí).*“ (Urza 2018a: 66–67).

Urza netvrdí, že se lidé vždy chovají zodpovědně, ale že člověk má schopnost učit se a přemýšlet o svém jednání, alternativou k tomu je obecná závislost na autoritě. Například v případě drog Urza ilustruje, že snažit se chovat zodpovědně, užívat rozum, je nevyhnutelná nutnost: „*Chceme, aby děti nefetovaly jen proto, že se k nim žádná droga náhodou zatím nedostala, nebo aby chápaly, proč mají odmítnout?*“ (Urza 2018a: 176). Podle Urzy taková obecná a mentální závislost nakonec vede demokracii k socialismu (Urza 2018a).

Urza tvrdí, že pokud budeme přistupovat na falešnou argumentaci o potřebě státu, protože se lidé neumí o sebe postarat, tím více závislých lidí na státu bude v každé generaci. To v demokracii vede k tomu, že jsou stále více voleny strany, které tuto závislost prohlubují. Výsledným stavem, ke kterému demokracie vede je proto socialismus a proto Urza říká, že spění k socialismu je inherentní vlastností demokracie a nazývá to „smrtný cyklus demokracie“. Jádrem této úvahy je mírnění následků vlastních chyb u člověka (Urza 2018a).

Další vlastností, o které se Urza domnívá, že ji demokratická společnost má, je velký nedostatek kritického myšlení. To zmiňuje v souvislosti s tendencí lidí nazývat demokracii jinými jmény, jako například „defektní demokracie“, a to kvůli většímu výskytu populistických praktik u kandidátů. Urza říká, že to je však stále ta samá demokracie, protože populismus je z hlediska teorie her výherní strategií v demokracii. Je to tedy podle něj vlastnost samotné demokracie (Kanál Svobodného přístavu 2021a).

Celá Urzova práce se soustředí především na problematiku okolo násilí a toho, jak s ním stát zachází a jaké to má důsledky. Urza však nijak nepopírá, že existují i jiné formy moci, psychické a sociální. Například se zmiňuje o schopnosti společnosti jednotlivce ostrakizovat (Urza 2018a). O anarchokapitalismu budu dále psát v následujících částech práce.

2. Znaky populismu vedoucího ke ztrátě individuální zodpovědnosti

V této části práce z uvedené teorie shrnu jednotlivé charakteristiky populismu, které budu hledat v praktikách úspěšných kandidátů a stran. Tyto praktiky budu analyzovat v demokraciích, které byly po roce 1989 obecně považované jako liberální a ve kterých populisté v současnosti vyhráli volby. Tyto charakteristiky budou hledány v celkové sebe prezentaci kandidátů a stran v duchu Urzova předpokladu, že populismus je výherní strategie v demokracii (Kanál Svobodného přístavu 2021a).

Podle Fromma za jednu z těchto charakteristik označují demonstraci své chytrosti, přehnané starostlivosti, protože představují snahu vládců u svých objektů vybudovat závislost. Tato závislost na vládcích představuje pro lidi útěk od rizik, která se pojí s individuálním jednáním (Fromm 2014).

Do této charakteristiky spadá také Tocquevillem popisovaná lhostejnost k osudu ostatních, delegace starosti o společnost na politiky vyvolaná nechutí k politice. Lhostejnost k osudu ostatních má za následek tyranii vykonávanou na menšinách. Tocqueville zmiňuje, že demokratický despotismus se stará o to, aby lidé mysleli hlavně na zábavu, a předvídá jejich potřeby. Je to popis budování zlaté klece sadistou, které popisuje Fromm (Fromm 2014, Tocqueville 1992).

Podle Možného do charakteristik populismu přibírám tabuizaci zisku, neboť podle něj se jedná o prvek, který patří do archaické společnosti, ne do moderní. Proto tabuizace zisku představuje svádění tužeb lidí po komunálním životě, pospolitosti – její intimitě. Důsledkem realizace obětování prospěchu jednotlivců ve prospěch společný je neustálé vylučování členů společenství, kteří z této realizace těží (Možný 1991).

Mill analyzoval vnucování pravidel jednotlivcem či společností. Tato pravidla jsou prezentována tak, že o nich nediskutuje. Je to projevený nárok na neomylnost, je to hotová věc bez diskuze v souladu se souhlasnou zálibou mnohých jiných lidí. To je další identifikovatelná charakteristika populismu, protože má kořen v předsudcích, pověrách nebo závisti ve snaze potlačit nějaké zlo. Tato závist také vede u jednotlivců k otevření otázek okolo svého postavení ve společnosti, namísto toho, aby se ptali na to, jak realizovat svůj život (Mill 1907). Toto zaměření na své postavení již konkrétněji popisuje Sennett.

Sennett se konkrétně baví o odhalování soukromí a své osobnosti na veřejnosti. Toto odhalení může být jak rétorického rázu, tak i fyzického, např. dekorací těla. Toto odhalování osobnosti má za cíl svést pozornost lidí od vykonávané politiky, nebo politiky, která se má vykonávat (deideologizace). Dalším cílem je získat pocitové sympatie publika, díky čemuž vůdce získává psychologickou kontrolu nad systémem. Jedná se i o maličkosti, momenty, detaily, kterým chce politik vyvolat dojem skutečnosti. Jednou z konkrétních forem takového projevu je prezentace vůdce, který je skromného původu a který důrazně kritizuje současný zkorumpovaný establishment. Pozornost od svého bohatství odklání důrazem na pocity závidí vůči jiným. Celkově z toho plyne zaměření na postavení lidí ve společnosti (Sennett 2017).

Podle Hayeka odpůrci liberalismu se nedokážou shodnout na programu, shodnou se jen na nenávisti vůči někomu, kdo stojí vně společenství, se kterým se identifikují. Lidé se s takovou skupinou identifikují, protože na ni mohou svádět svou zodpovědnost. Neschopnost shodnout se na širokém programu má také za následek odsuzování parlamentu, jako neefektivního debatního klubu a volání po jeho omezování. V této souvislosti mezi charakteristiky populismu zařazují i uvažované kroky směrem ke zmenšování důležitosti role parlamentu a kroky, či výroky, které kriticky naráží na současnou podobu režimu (Hayek 2004). Spolu s Misesem upozorňují na nebezpečí, které hrozí ze strany nevolených expertů, Hayek říká, že jsme všichni specialisté. Pokud se v demokracii tento fakt nerespektuje, ovládá ji kolektivismus, proto v prezentaci stran a kandidátů vyhledávám delegaci zodpovědnosti a své vůle na experty (Mises 2002).

Pokud se na všechny výše zmíněné charakteristiky populismu podívám, uvědomím si, že spadají do Misesova popisu demagogie, která je postavena na nelogických citových impulzech. Tato demagogie má kořen v boji proti vnějšímu světu, odmítání dočasné oběti, strachu z nejistoty a upřednostňování okamžitých výhod z přerozdělování majetků. Tento demagog sám sebe líčí jako přítele lidu, liberál je jím naopak líčen jako nepřítel lidu. Když to dáme dohromady s Misesovým tvrzením, že u vlády se mění buďto program, nebo strana, vyplyne z toho souvislost se změnami politik tradičních stran k tomu, aby si přijetím populistických technik pojistili při volbách své postavení (Mises 1998).

V následujících částech práce budu tyto charakteristiky vyhledávat u stran a kandidátů. Výčet těchto charakteristik populismu, vedoucího ke zmenšování role osobní zodpovědnosti je:

- Demonstrace chytrosti a starostlivosti
- Lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství
- Tabuizace zisku
- Prezentace pravidel tak, že není třeba o nich diskutovat
- Odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací
- Přítomnost deideologizace – minimalizace vlastního politického obsahu
- Zmenšování významu role parlamentu, výhrady proti dosavadní podobě politického systému
- Delegace zodpovědnosti a své vůle na experty
- Populismus akcentující přerozdělování majetků.

Celkově řečeno, se jedná o rysy chování politiků, které mají společný charakter: Buďto se vyskytuje tendence politiků přenášet svou zodpovědnost na okolní lidi (např. experty) či předměty (např. režim), nebo dále i tendence suplovat rodiče (výchovou např. skrze ne uvádění pravidel, o kterých se nediskutuje).

3. Analýza vlivu populismu v demokraciích

3.1. Česká republika

Mezi významnými účastníky volební soutěže v České republice lze nalézt *demonstraci chytrosti a starostlivosti, lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství, prezentaci pravidel tak, že není třeba o nich diskutovat, odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací* a s tím spojenou *přítomnost deideologizace*. Dále v něm nalezneme *zmenšování významu role parlamentu či systému a delegaci zodpovědnosti a své vůle na experty*.

Demonstraci chytrosti a starostlivosti můžeme najít u vedoucího hnutí ANO, v jeho programu. Jeho předsedou je A. Babiš, který je zároveň podnikatelem, sám to o sobě v programu tvrdí a garantuje lidem, že právě proto umí zacházet s penězi. Politikové, kteří zemi vládli před ním, jsou dle Babiše vinni z korupce (to lze rozpoznat i jako výhradu vůči podobě systému). Dále se v programu píše, že chtějí ukázat, že dokážou být aktivní, hospodární a loajální, jako zaměstnanci rodinné firmy jménem Česká republika (ANO 2017).

Lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství je jasně patrná z programu SPD, která je čtvrtou nejsilnější stranou v parlamentu s 10,6% volební podpory (Parties and Elections 2017a). V tomto programu hnutí přímo zmiňuje plošný zákaz islámu na území ČR (Okamura 2017). Je podstatné si povšimnout velké stručnosti tohoto programu, která koresponduje s Haykovým tvrzením, že neliberální uskupení se neshodnou na pozitivním programu. Členové takového společenství přenášejí svou osobní zodpovědnost na toto společenství a shodu jim umožňuje soustředění nenávisťi vůči lidem mimo toto společenství (Hayek 2004).

Prezentaci pravidel tak, že není třeba o nich diskutovat lze najít v přístupu Babiše k vnitrostranické demokracii v rámci svého hnutí. U hnutí ANO došlo k takové změně stanov, která umožňuje předsedovi libovolně rozhodovat o složení všech kandidátních listin. Samotný Babiš na tom nevidí nic nedemokratického, i když se jedná o přímé posílení jeho vlastní vůdcovské pozice. Vypovídá to o Babišově postoji neomylnosti, který popisuje Mill, na základě kterého dochází k vylučování z komunity. Tato neomylnost vede k neochotě porovnávat své názory (ČT24 2017; Mill 1907).

Pro Babiše je typická *dramatizace jeho motivací*. Na veřejnosti líčil zvolení svého hnutí jako první a poslední pokus zbavit se rafinované korupční hydry, která lidi sužuje více než 25 let. Zkorumpovaní politici a kmotři se jej v politice pokouší zbavit masivní kampaní a deklaruje boj s prohnilým establishmentem. Své straníky ujišťuje o tom, že se umí ubránit, protože je „urputné hovado“, které má „horolezecký gen“. V programu se chlubí, že hnutí založil „na koleni“ s pár nejbližšími, přičemž se mu ostatní lidé vysmívali a měli jej za blázna. Ostatní politikové jej na počátku své politické kariéry podváděli, nedrželi slovo, což ho zklamalo, protože on předpokládal, že se dohoda vždy dodrží. Tvrdí, že ostatní politikové z něj učinili svého nepřítele, kterého je potřeba zničit. Považuje se za podporovatele rodinných firem, který nebude zvýhodňovat jakékoli ekonomické subjekty na úkor jiných (Dolejší, Stuchlíková 2017; Frouzová, Hronová 2017; Prachař 2017).

Apel na podporu drobného podnikání je dle Sennetta společným rysem určitého druhu politiků, kteří veřejně bičují establishment, starý řád. Je to politika postavení, zneužívání pocitů nenávisti vůči výše postaveným osobám. Sennett sám tvrdí, že účelem těchto apelů je oslovit určitou třídu lidí, kteří si ale neuvědomují, že přitakáváním takovým apelům ohrožují sami sebe, protože se nejedná o závazek k novému řádu, ale o využívání studu (hanby) a závisti u těchto lidí. To dále souvisí s Babišovou výraznou dramatizací motivací, která je dle Sennetta politikova snaha odvést pozornost od skutečného obsahu své politiky, od provinění a od nesrovnalostí plynoucích z toho, že není úplně „obyčejným“ občanem. Tuto nesrovnalost je třeba maskovat, protože politika takového představitele je založena na kritice privilegovaných i když sám je privilegovaný (Sennett 2017).

U Babiše můžeme také nalézt *přítomnost deideologizace*, která dle Sennetta bývá při odhalování svých motivací přítomná. V programu líčí své hnutí jako vzniklé za účelem potírání korupce těch, co si „hrají“ na pravici a levici. Hnutí protestuje proti tomu, aby lobbisté řídili zemi přes milenku premiéra a proti tomu, aby si kvůli podobným záležitostem museli lidé utahovat opasky – což jsou neideologické argumenty. Takové vymezení důvodu vzniku hnutí ANO, je samo o sobě pokusem o odvedení pozornosti od absence koherentního politického obsahu, ideologie. Babiš nebude jako oni – představitelé tradičních stran – co mají ideologický program. Příznakem deideologizace v programu ANO je slib nízkých daní a vyšších platů ve veřejné sféře. Takový návrh nikoho nepohorší, kdyby to bylo reálně možné, potěšilo by

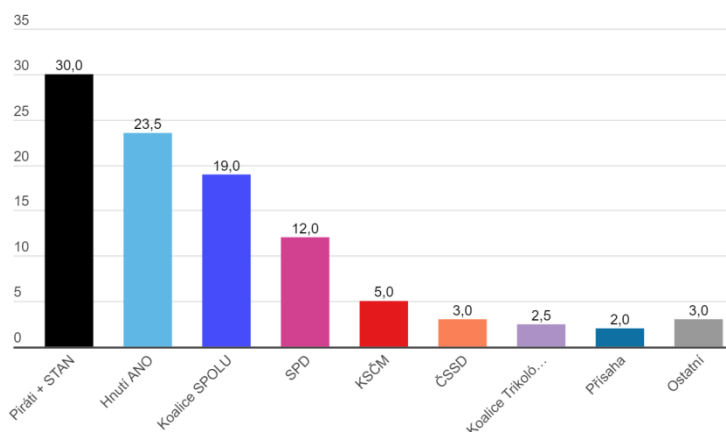
to jak lidí v soukromé sféře, tak i ve sféře veřejné – je to kombinace ekonomicky levicových i pravicových prvků (ANO 2017, Sennett 2017).

Babiš také *zmenšuje význam role parlamentu*, který veřejně prohlašuje za „žvanírnu“. Vyšetřovací komisi ohledně reorganizace policie, která byla funkčně spjatá s parlamentem, označil za „šaškárnu“. Symptomatické k těmto výrokům jsou veřejné prezentace jeho nápadů ohledně snížení počtu poslanců v parlamentu, nebo zrušení senátu. V souvislosti s těmito nápady se objevují jeho výroky o tom, že stát lze řídit jako firmu a že by tomu tak mělo být pro případ, kdy by se parlament nedokázal rozhodnout. Do kategorie snižování významu role parlamentu zařazují také jeho programový výrok, že jeho hnutí vzniklo na protest proti korupci tradičních stran, kterým je jeho program cizí. Narážky na podobu parlamentu a jeho funkci lze dle Hayeka vysvětlit obtížností shody mezi členy stran prosazujících neliberální politiky, které jsou obsahově rozsáhlé. Snaha o zmenšování počtu zastupitelů dle této interpretace plyne z představy, že menší počet zastupitelů se lépe domluví (ANO 2017; ANO 2017a; Burda 2017; Hayek 2004; Prachař 2017; Tvarůžková 2014).

Delegaci zodpovědnosti a své vůle na experty jsem našel v případě hnutí ANO a koalice stran Lidovců a Starostů. Pro obě tyto „strany“, minimálně z části, jejich program pomáhal utvářet například M. Bárta, známý egyptolog. Radil jim v oblasti školství, vzdělávání a věd. Předseda Starostů to ospravedlňuje tím, že se nejedná o politické záležitosti, ale vědecké – to ale nevysvětluje, proč si vybrali odborníka na egyptologii, pokud jde o např. školství. Je zřejmé, že zde nehraje roli samotná odbornost, ale společenská popularita tohoto konkrétního specialisty. Právě to představuje podle Misesse pro demokracii jedno z velkých ohrožení, strany se sice mohou radit o svém programu s odborníky, ale problém musí spadat do jejich odbornosti a nakonec to musí být rozhodnutí samotné strany, výsledek porady do programu zakomponovat. Do rozhodovacího procesu těchto stran se však vnořila konformní tendence – budeme mít takový program, jaký určí expertní celebrity, bez ohledu na typ odbornosti. Bárta je viděn jako chytrý, slavný a to svedlo více stran ke konformní formulaci programů (Frouzová 2017, Mises 2002).

Poslední volby se konaly v roce 2017, vyhrálo je hnutí ANO. V současnosti však získává nejvíce volebních referencí koalice hnutí Starostů a Pirátské strany, viz graf č. 1 (ČTK 2021; Parties and Elections 2017a). Proto je relevantní zvláště rozebrat i tuto

koalici, protože lze předpokládat, že vyhraje příští volby. U této koalice lze nalézt *demonstraci chytrosti a starostlivosti*, *výhrady proti dosavadní podobě systému* a samotným Pirátům lze vytknout i *přítomnost deideologizace* a u jejich předsedy *odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací*.

Graf 1 (ČTK 2021)

Demonstraci chytrosti a starostlivosti máme v programovém prohlášení této koalice. V něm se uvádí, že politika pro tuto kolaci představuje péči o lidi, starost o člověka od jeho narození. Politika má dle nich připravovat prostředí pro rozvoj schopností člověka a chránit jej před pády na dno, zakopnutími, zraněním a stářím (uvědomuji si, že sociální stát v současnosti je dlouhodobou normou, ale z následujícího kontextu vyplývá, že politika skrytá za těmito slovy výrazně posiluje). Podle Pirátů, je v současnosti v ČR 752 000 dlužníků, kterým chce svými politikami ulevit a vymáhání dluhů regulovat. Piráty popisované regulování bezohledných praktik vymahačů, kteří navíc zneužívají státního informačního systému k vymáhání, neshledávám jako závadné, ale tento následující výrok ano: „Zasadíme se i o návrat lidí tvrdě postihovaných exekucemi z šedé zóny do legální ekonomiky.“ (Piráti a STAN 2020: 5). V programu neříkají, jak to chtějí udělat, k analýze tohoto problému se vracím v dalším odstavci. Toto programové prohlášení se také zmiňuje o státem garantované expertní pomoci začínajícím podnikatelům s cílem jim tyto začátky usnadnit. Tato vyjádření ze strany této koalice odpovídají suplování rodiče a sadistické starostlivosti, o kterých psal Fromm. Odpovídají také Tocquevillově popisu moci otcovské v demokracii, která přispívá lidem na zábavu (i to je obsahem Pirátských programů) a bdí úzkostlivě nad jeho bezpečností, aby nezakopl (Fromm 2014; Piráti a STAN 2020; Piráti 2021; Tocqueville 1992).

K plánům o návratu lidí z šedé zóny do legální ekonomiky se podrobněji vyjadřoval pirátský poslanec F. Navrkal v rozhovoru s Urzou. Z rozhovoru je patrné, že Piráti uvažují nad vyhrazením určité části státního rozpočtu k oddlužování dlužníků s tím úmyslem, že takto oddlužení lidé, kteří se následně zapojí do normální ekonomické činnosti, pak budou přispívat do státního rozpočtu. Navrkal proto tvrdí, že se to vyplatí. Navrkalovy tvrzení vytváří předpoklad, že lidé, kteří se zadlužili vinou své vlastní nerozumnosti, se po oddlužení začnou chovat rozumně – ziskově, a to takovým způsobem, že to přinese další peníze do státního rozpočtu. Navrkal však přiznal, že pro takové tvrzení nemá analýzu. Kterou by dle Urzy musel udělat, pokud by chtěl s tímto cílem oddlužovat za své vlastní peníze, ale protože to jsou peníze vybrané z daní, tak se tímto rizikem příliš zabývat nemusí. Urza také zmiňuje kulturní vliv státu v oblasti hospodaření s penězi, kdy stát sám se zadlužuje, znehodnocuje peníze a vrcholní politici „*se nechávají slyšet, že státní dluh se nemusí platit,*“ (Kanál Svobodného přístavu 2020). Dluh se stává ve společnosti normální věcí, což otupuje vnímání rizika z dluhů. Návrh Pirátů proto spadá do Urzou popsaného typu populismu, ve kterém politikové slibují, že se o lidi postarají, čímž jim berou možnosti, jak se ze svých chyb poučit, protože mírní následky jejich chyb. Následek tohoto populismu je prohlubování nezodpovědnosti lidí a jejich závislosti na státu, který následky jejich chyb řeší (Kanál Svobodného přístavu 2020a; Urza 2018a).

Výhrady proti dosavadní podobě systému jsou patrné z narážek na funkci režimu ve zmíněném programovém prohlášení. Doslovně se koalice definuje jako: „*Koalice Pirátů a STAN je středové a protikorupční uskupení*“ (Piráti a STAN 2020). Tvrdí, že odmítají stát, který je výnosný pro „oligarchy“ a „zákulisní hráče“. V tomto ohledu to připomíná program hnutí ANO. Tato koalice o sobě tvrdí, že tu je, protože současný stát je zkorumpovaný, což lze také vyložit i jako *dramatizaci motivací* s cílem přenést pozornost na své okolí, mimo sebe v rámci systému, ve kterém koalice působí. To znamená, že se jedná o snahu převedení své zodpovědnosti na vnější předmět – systém.

Z této dílčí *dramatizace motivací* lze odvodit i podobnou *dramatizaci motivací* I. Bartoše, předsedy strany Pirátů. Na Pirátském Youtube kanále je s Bartošem půlhodinový rozhovor o principech vůdcovství. Jedinou Bartošem řečenou neosobní věcnou informací k tématu bylo, že je třeba k lidem přistupovat „liberálně“, oceňovat je, aby byli ochotní pracovat a sám jako vůdce být schopen dělat tu samou práci. Mimo tuto krátkou informaci, je rozhovor plný osobních zážitků, například z toho, jak Bartoš

byl studovat po revoluci IT do USA. Jeho zkušenosti s vedením lidí dříve, mimo politiku, ve firmách, popisuje z osobního resentmentního hlediska vůči ostatním vedoucím v jeho okolí. Prezentuje se, jako ten, kdo se snažil práci organizovat dobře, ale vždy mu někdo výše postavený nad ním, jeho práci nekvalifikovaně, nebo neinformovaně překazil. Z toho potom vyplývá ta podobnost s tím, že se koalice Starostů a Pirátů označuje za protikorupční, jsou reakcí na špatný management někoho mimo ně. Bartoš říká, že vyznává, že by vůdce měl být vzorem, což v souvislosti s jeho projeveným rentimentem vůči ostatním lídrům, se kterými se setkal, znamená, že sám sebe za tento vzor považuje (DVTV 2021; Piráti 2021a).

Pro Bartoše a jeho stranu je charakteristická i *přítomnost deideologizace*. Je to patrné při srovnání současného koaličního programového prohlášení a jednotlivých programů Starostů a Pirátů z roku 2017. U pirátského programu z roku 2017 byly výraznými body programu – regulace cen poskytování internetu, uvolňování kulturních děl k nekomerčnímu použití po dvou letech, dobrovolné vstupné v muzeích a galeriích, snížení cen koncovým odběratelům energií a legalizace konopí. Z těchto bodů nelze vyčíst ideologickou orientaci programu, ale má technokratický tón. Program hnutí Starostů v tomto ohledu byl s ohledem na hlavní prvky, na které je v jejich programu kladen důraz specializovanější – štíhlý stát, decentralizace, snížení odvodů z práce, důchodová reforma, digitalizace státní správy, selektivní podpora výzkumu a investorů, kteří chtějí investovat do výzkumu, propojení soukromých firem se školami. Oba programy mají společný technokratický tón, který se také odráží i v koaliční smlouvě, která obsahuje i výše zmiňované programové prohlášení a které po zakomponování idejí Starostů získalo ideologický směr. Programové prohlášení v koaliční smlouvě má konzervativně-technokratický styl – štíhlý a silný stát, digitalizace státu (Piráti a STAN 2020; Piráti 2017; STAN 2017).

Tyto programy jsem srovnal proto, abychom viděli určitý rys chování Bartoše a Pirátské strany, která je tou dominantnější v koalici. Bartoš nemá vždy jasné názory, a to i ve věcech, ve kterých by jasný názor mít měl. Např. pokud jde o obranu ČR v rámci NATO, se v minulosti k NATO vyjadřoval s nedůvěrou a říkal, že by raději organizoval obranu ČR v rámci EU. V současnosti tvrdí, že naše angažování v NATO nelze zpochybňovat. V rámci zmíněného rozhovoru o kvalitách vůdce, uváděl pokoru jako hodnotu důležitou pro vůdce v tom smyslu, že se neustále ohlíží na to, co si lidé v jeho společenství myslí. Nejasnost jeho názorů vyplývá z toho, že přebírá názory druhých.

Přebráním podstatné části programu Starostů vykompenzoval, zamaskoval minimalizovaný politický obsah vlastní strany. Je jasné, že je běžné sdílet v koalicih programové body, ale tato zmíněná Bartošova vlastnost to povzbudila, bude zodpovědnost za kvalitu programu odkazovat na Starosty (DVTV 2021; Piráti 2021a).

3. 2. Velká Británie

U současných účastníků volební soutěže ve Velké Británii lze najít užívání *demonstrace chytrosti a starostlivosti, lhostejnosti k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společnost, prezentaci pravidel tak, že není třeba o nich diskutovat, odhalování osobnosti za účelem dramaturgie svých motivací i přítomnost deideologizace*. Také lze nalézt *zmenšování významu role parlamentu, výhrady proti dosavadní podobě systému*.

V roce 2019 vyhráli volby konzervativci v čele s B. Johnsonem. Spisovatel J. Coe ve své eseji s názvem „London Review of Books“ zmiňuje dřívější vystoupení Johnsona v satirickém politickém pořadu *Have I Got News for You*, ve kterém si všiml Johnsonovy neobyčejné schopnosti satirovat sám sebe. Coe si uvědomil, že Johnson pochopil, že sebeironizací učiní tvrdou kritiku vůči sobě bezbrannou, když ji bude umělecky vytvářet sám. V doplňující reakci na tuto esej *Britské listy* označují v duchu argumentace eseje Johnsona jako „*Chlapeč[ka] z vyšších vrstev chovající[ho] se jako klaun*.“ (*Britské listy* 2019g). Johnson užívá *odhalení své osoby jak za účelem dramaturgie svých motivací, tak za účelem deideologizace*. Nejdříve rozeberu odhalení osoby za účelem *dramaturgie motivací*. Johnson potřebuje zakrýt svůj bohatý původ, aby dokázal obyčejné lidi přesvědčit, že hájí jejich zájmy, i proto je žoviální a charismatický se schopností ironizovat sám sebe. Měl výchovu privilegovaných vrstev, ale v momentu, kdy se k němu blíží novináři, si záměrně rozčuchá vlasy a vymlouvá se, že není pořádně schopen odpovídat na otázky, protože má strašnou kocovinu (Sobota 2019). To co předvádí je herecké umění. V případě, kdy se ho někdo ptá na jeho dřívější rasistické poznámky, se kterými neustává, je schopný se ve vhodné příležitosti omluvit stylem: „*Je mi líto toho, co bylo dříve napsáno, protože to neodráží to, co je v mém srdci*.“ (*Britské listy* 2019g; ČT24 2019; Kirby 2019; Kuo 2016).

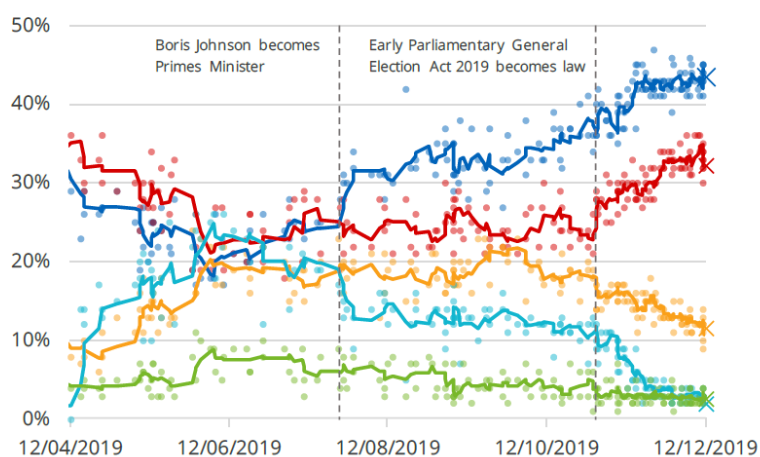
Odhalování vlastní osoby podle Sennetta často má za následek *minimalizaci politického obsahu* a ta je v případě Johnsona přítomná. Pro účely deideologizace užívá např. komických narážek na muslimky, na které byl upozorňován již v době, kdy byl ministrem zahraničí kabinetu T. Mayové. Nespokojenost, která by směřovala k jeho osobnosti Johnson umí od sebe odklonit například podivnou nehodou, kdy se zastaví s kladkou uprostřed lana nad městem a v ruce drží britské vlajky. Johnson nemá jasné politické vize. Jeho postoj ke Brexitu před referendem nebyl jednoznačný. Obecně o něm odborná veřejnost soudí, že nemá silné názory, ale je schopný toho využít

k politickému úspěchu, právě přenesením pozornosti na svou povahu, se kterou se lidé narcisticky identifikují (Kirby 2019; Píhová 2019; Sennett 2017; Sobota 2019; Truchlá 2019).

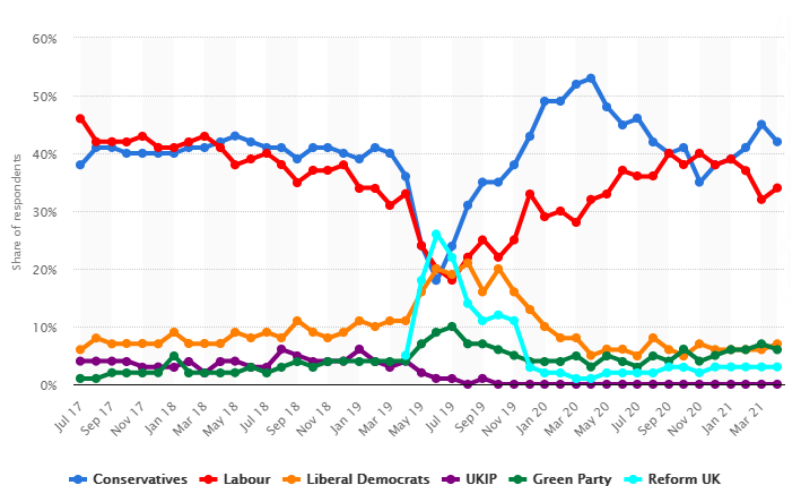
Již z výše uvedeného je zjevné, že Británie má problém s *lhostejností k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společnost*. Johnson je tuto nenávisť schopný ospravedlňovat údajnou chybností volného pohybu v rámci EU, která spočívá v tom, že pokud EU dovolí vstup Turecku, tak Turci (muslimové) budou masově migrovat do Británie. To označuje za bezpečnostní hrozbu. Čelní ministr kabinetu Johnsona, M. Gove, se k volnému pohybu vyjadřuje podobně, považuje ho za nebezpečný a „nebritský“. U Gova je toto vyjádření vedeno *demonstrací přehnané starostlivosti o bezpečí Britů*. Dále je zmíněný resentment vůči cizincům zjevný z jeho dřívějších novinových článků, kde afroamerické basketbalisty popisuje jako méně chytré a „neustále mluvící hrdlořezy“. O muslimkách nosící burku, v době kdy byl ministrem zahraničí, řekl, že vypadají jako „směšné poštovní schránky“ a „bankovní lupiči“. O Obamovi se vyjádřil jako o „*částečně keňansk[ém] prezident[ovi]*“ s „*dědičnou nelibostí vůči britskému impériu*“ (Britské listy 2019c). Vzhledem k těmto diskriminačně popuzujícím způsobům vyjadřování je symptomatické, že jej v Británii považuje radikální pravice za svého premiéra a ztotožňuje se s ním (Britské listy 2019a; Britské listy 2019ch; Kirby 2019; Kuo 2016; Williams 2018,21).

U Johnsona nalézáme výroky o „porouchaném parlamentu“, parlamentu, který kapituluje před EU, což svědčí o zmenšování *významu role parlamentu* (ČTK. 2019a). V tomto duchu se také proti parlamentu pokouší jednat. V roce 2019 se pokusil na 5 týdnů přerušit schůzi parlamentu, to ale Nejvyšší soud zatrhl jako nezákonné, takže k přerušení nedošlo. Gove se v médiích vyjádřil, že na přerušení schůze nebylo nic špatného a Johnsonův generální prokurátor to také schvaloval a tvrdil o parlamentu, že je ostudný, že nemá morální právo zasedat. Když Johnson potřetí v parlamentu selhal v hlasování o vypsání předčasných voleb, obvinil parlament, že „*drží národ jako rukojmí*“ (Britské listy 2019h). Celkově však Johnsonova agresivní politika měla u lidí úspěch, protože od momentu, kdy se stal premiérem, stoupaly Konzervativní straně volební preference, které jsou stále na vysoké úrovni, viz grafy 2 a 3 (Baker, Cracknell, Uberoi 2020; Statista Research Department 2021) (Britské listy 2019d; Britské listy 2019e; Britské listy 2019f; ČTK 2019a; Čulík 2019).

Results of voting intention opinion polls

Graf 2 (Baker, Cracknell, Uberoi 2020)

Graf 3 (Statista Research Department 2021)

Johnson umí *demonstrovat svou chytrost* květnatými výrazy a užíváním latinských a starořeckých slov. Také u něj lze nalézt postoj neomylnosti, který vychází z *prezentace pravidel tak, že není třeba o nich diskutovat*. Tento Millem popsany postoj neomylnosti je Johnsonem manifestován ve formě vylučování umírněných poslanců Konzervativní strany, na což upozorňoval bývalý britský premiér D. Cameron (Britské listy 2019b; Sobota 2019).

3.3. Francie

V současné společnosti ve Francii lze nalézt při analýze témat a programů prezidentských kandidátů *demonstraci chytrosti a starostlivosti, lhostejnost k osudu a nenávisť k ostatním mimo společenství, prezentaci pravidel tak, že o nich není třeba diskutovat, odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací i přítomnost deideologizace a zmenšování významu role parlamentu, výhrady proti dosavadní podobě systému. A poslední – populismus akcentující přerozdělování majetků. Před analýzou je nutno ještě uvést, že podíl na radikalizaci francouzské společnosti před volbami měly četné teroristické útoky (Curtis 2017).*

Demonstraci chytrosti mohou postřehnout v kampani vítězného kandidáta E. Macrona. Je k ní vybízen svým popíráním pravolevého dělení politiky, v médiích ztvárňoval svými předvolebními rétorikami profesora, který vysvětluje své kroky, líčí se jako investiční bankéř, který působil jako ekonomický expert pro bývalého prezidenta F. Hollanda. Za pozornost stojí skutečnost, že mezi lety 2004 a 2008 pracoval jako úředník a současně byl od roku 2006 až do roku 2009 členem Socialistické strany. Přesto o sobě v době voleb tvrdí, že není socialista. Členství v Socialistické straně se vzdal během prvního roku práce investičního experta pro Rotchildovu investiční banku. Politolog M. Perrotino potvrzuje v těchto ohledech jeho podobnost v souvislosti s popíráním ideologické politiky s českým premiérem Babišem, který také demonstruje svou chytrost výrokem, že ví jak věci řídit protože je expert (v Babišově případě na řízení soukromé firmy) (BBC 2017; Curtis 2017; Radačičová 2017f).

Věci výše napsané spadají do *přítomnosti deideologizace*. S výjimkou prezentace idylického příběhu, ve kterém se Macron, bohatý muž, zamiloval do své učitelky a vzal si ji, je jeho sebeodhlazení již obsaženo v popisu jeho *demonstrace chytrosti, demonstraci své expertní zdatnosti*. Macron založil nové hnutí a označuje se za centristu, který popírá pravolevé dělení politiky. Ve svém hnutí má jak pravicově zaměřené zastupitele, tak i levicové. Na případu Macrona je proto patrné, že jeho politika se opírá o jeho vystavěnou personu experta, ne o jasnou ideologickou profilaci. Pro francouzskou demokracii je neideologická tendence patrná i v tom, že do druhého kola volby prezidenta se poprvé v historii Francouzské V. republiky nedostal žádný kandidát tradiční levice nebo pravice. Macronův program obsahuje prvky pravicové i levicové, například chce snížit korporátní daně a celkově uvolnit podmínky podnikům,

zároveň chce uvolnit 50 miliard z rozpočtu na rekvalifikace, přechod od uhlí k obnovitelným zdrojům a infrastrukturu. Jeho protikandidátka, Le Pen, má ve svém ekonomickém programu podobnou směsici pravicových i levicových prvků, například snížení daní z příjmů a obnovení univerzálních příspěvků rodinám (BBC 2017; Berger 2017; Himmer, Píhová 2017; Curtis 2017; ČTK. 2017b; Radačičová 2017b).

Protože přítomnost deideologizace často dle Sennetta souvisí s dramaturgií motivací, i Le Penová v debatách své motivace dramaturguje. Macrona označila za kandidáta nejistot a sociální brutality. To je prvek *odhalování osobnosti za účelem dramaturgie svých motivací* (Šmíd 2017, Sennett 2017).

U Macrona i Le Penové lze dále nalézt *zmenšování významu role parlamentu či výhrady proti dosavadní podobě systému*. V tomto si jsou podobní s Babišem. Macron obviňuje parlament z korupce, nepotismu a představuje si snížení počtu zastupitelů v dolní i horní sněmovně o třetinu. Le Penová v programu slíbvala organizaci referenda za účelem revize ústavy, která by měla přinést zavedení poměrného systému s 30% bonusu v zastoupení pro vítěze a snížení počtu poslanců v dolní komoře parlamentu z 577 na 300 poslanců a v horní komoře z 348 na 200 (BBC. 2017; Curtis 2017; Reuters 2017).

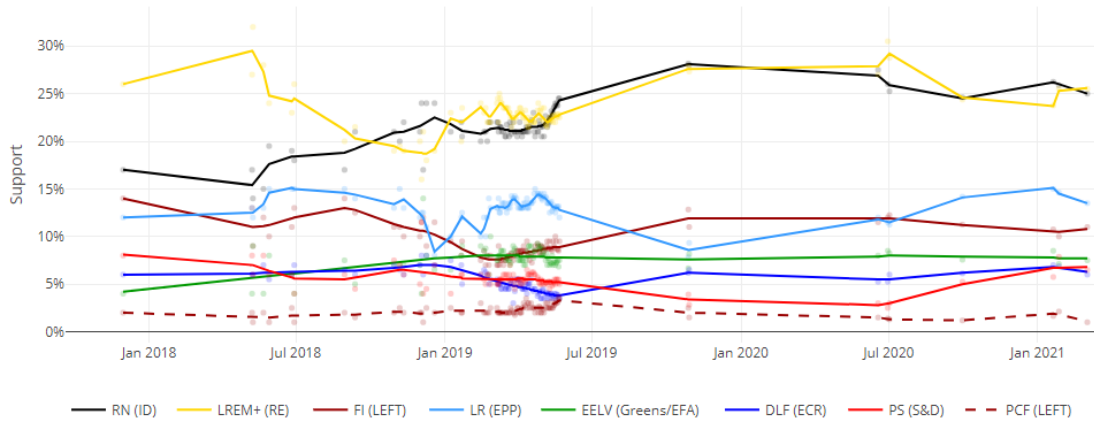
Macron ve své kampani také předvedl *prezentaci pravidel tak, že o nich není třeba diskutovat* ve svém programu, kde oznamuje, že zakáže užívání mobilních telefonů ve školách. Je to suplování rodiče, který by měl mít na starost výchovu dítěte a naučit jej slušnému chování na veřejnosti, tedy je to starost rodičů, ne politiků. Macron se však o tom s těmito rodinami neradí, nedoporučuje, ale nařizuje. Je to také označování určité skupiny lidí – dětí – která je nějakým způsobem hodná toho, aby upadla v nemilost. *Prezentaci pravidel tak, že o nich není třeba diskutovat*, ukázala ve své kampani také Le Penová, protože kampaň cílila pouze ke svým voličům (Curtis 2017; Himmer, Píhová 2017; Šmíd 2017).

Přesto však tematika Le Penové, této radikálně pravicové kandidátky, v současnosti protiimigračně, identitárně zaměřená, získává stále větší podporu. Otec Le Penové, kandidující za stejnou stranu, získal v druhém kole prezidentské volby v roce 2002 podporu 17,8% hlasů. Le Penová v roce 2017 získala v druhém kole 34% hlasů. Ve své kampani stále zdůrazňovala, že je třeba zastavit veškerou imigraci. V programu slíbvala zákaz homosexuálních sňatků, rušení extrémistických muslimských

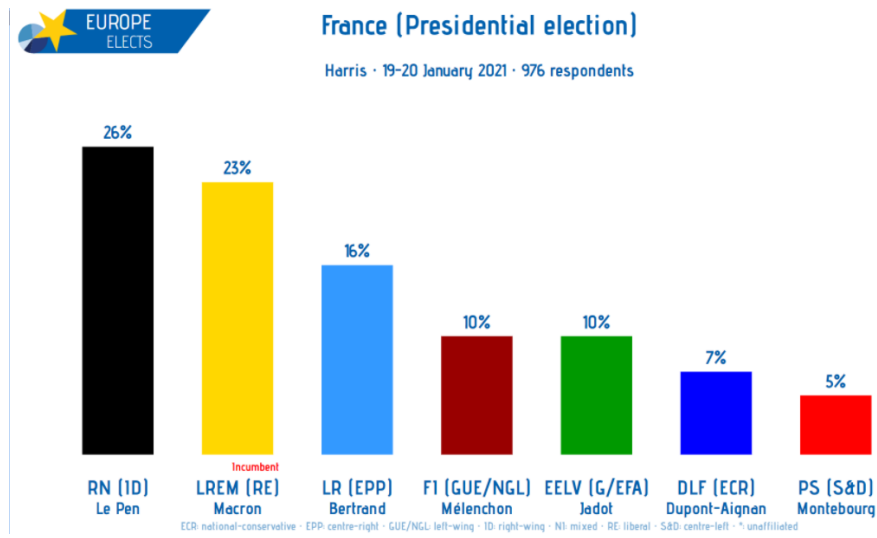
organizací, který jako extrémistické označí ministerstvo a uvěznění každého francouze s jakoukoli vazbou na takové organizace. V době voleb nebylo z preferencí přesně jisté, zda vyhraje Macron, nebo Le Penová. Le Penová získávala silnou podporu v lokálních regionech, které měly minimální životní zkušenosti s uprchlíky. Zároveň, v prvním kole volby přibližně polovina voličů hlasovala pro levicové nebo pravicové radikály slibující „rychlá“ řešení pro problémy francouzské společnosti. Francouzská společnost proto má problém s *lhostejností k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společnost* (Berger 2017; Curtis 2017; ČTK. 2017a; Fendrych 2017; Himmer, Píhová 2017; iRozhlas 2017; Novák 2017; Radačičová 2017; Radačičová 2017a).

U obou kandidátů je přítomen *populismus akcentující přerozdělování majetků*. Pokud se nejedná o zesílení tohoto přerozdělování, tak se určitě jedná o jeho změny takovým způsobem, aby oslovilo co nejvíce lidí. Macron slíbil, že se zruší spousta státem placených pracovních míst, čímž získá dostatek peněz na to, aby mohl např. mladým lidem, starších 18 let dát 500 euro na kino, divadlo a koncerty a všem lidem zaplatit brýle, zubní protézy a sluchadla. To je opět demonstrace starostlivosti, snah o péči, kterou popisují Fromm jako budování zlaté klece, nebo Tocqueville jako moc otcovskou, která se lidem stará o zábavu, a úzkostlivě hlídá, aby nemyslel na nic jiného, než zábavu (z toho vyplývá i zmiňovaná deideologizace). Le Pen má tyto přerozdělovací sliby identitně podmíněné na Francouze, jsou jimi např. zvyšování penzí, snižování odchodového věku do důchodu a regulační snížení cen na energie, na rozdíl od Macrona však příliš nevysvětluje, odkud na to vezme peníze (Curtis 2017; Tocqueville 1992).

Z uvedeného vyplývá, že poslední volby prezidenta ve Francii byly soubojem dvou populistů. Macron však byl ve společenském ohledu liberálnější než Le Penová, proto Le Penovou označuji za tu radikálnější populistku. V současné době, co se týká preferencí stran Macrona a Le Penové, jsou vyrovnané, společně oscilují okolo 25% – graf 4. Na jaře r. 2021 Harris Interactive učinil průzkum volebních preferencí ohledně prezidentského úřadu. V tomto průzkumu, který je na grafu 5, Le Penová vede s 26% preferencí, Macron je druhý s 23% preferencí. Lze to částečně vysvětlit tím, že Francie byla dále, jako mnoho jiných zemí v současnosti, zasažená pandemií koronaviru (Mejzrová 2021; Harris Interactive 2021).

Graf 4 (Harris Interactive 2021)

Graf 5 (Mejzrová 2021)

3. 4. Itálie

Během posledních voleb v Itálii bylo možné zaznamenat *lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství, odhalování osobnosti za účelem dramatizace vlastních motivací* a s tím *spojenou přítomnost minimalizace politického obsahu, zmenšování významu role parlamentu a populismus s akcentem na přerozdělování majetků*. Volby vyhrála populistická hnutí, která utvořila po volbách vládnoucí koalici s podporou 69,8%. Již z tohoto výsledku je zjevné, že v Itálii mají populisté silnou podporu (Parties and Elections 2018).

Jedním z těchto hnutí je krajně pravicová Liga M. Salviniho, která poprvé získávala mandáty v chudších jižních regionech Itálie. Salvini permanentně kritizuje imigraci a islám. Jeho hnutí je v koalici se Berlusconiho stranou, sám Berlusconi označuje imigraci jako sociální bombu, která se chystá vybuchnout. Součástí těchto argumentací, ze strany pravicových politiků je, že s imigrací posílila v Itálii kriminalita. Přitom v sobě voleb statistiky kriminálních zločinů za posledních deset let ukazují pokles o 8,3% navzdory zvýšenému počtu migrantů. Hnutí mimo zmíněnou koalici pravicových stran, M5S, se získáním drtivé většiny svých mandátů na jihu Itálie, se sporadicky projevovalo protiimigrantskou rétorikou. M5S ale navazovalo častou komunikací se Salviniem prostřednictvím svého předsedy Di Maieho, který nazval humanitární záchranné akce pro uprchlíky jako „námořní taxi“ pro migranty. Komunikace se týkala vzájemné spolupráce po volbách, která se nakonec povedla. Italská společnost proto má problém s *lhostejností k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství* (Bednářová 2018a; Bednářová 2018b; Bednářová 2018c; ČTK 2018a; ČTK 2020b; Fella 2018; ČTK, Hampejs 2017; Houska 2018; Sokol 2018).

Obecně se Itálie potýká se silnější imigrací od devadesátých let, v době uprchlické krize ještě zintenzívněla, ale v roce 2017 došlo k oslabení vlivem dohody zadržování migrace mezi vládou Itálie a Libye, která byla pro uprchlíky tranzitní zemí. Tato dohoda byla tak rázná, že ke konci roku 2017 byla kritizována vysokým komisařem OSN pro lidská práva kvůli nelidskému zacházení s migranty v libyjských detenčních centrech. Přesto italská populistická pravice v rámci své kampaně „Italové první“ kritizovala vládu za to, že se vůči migraci chová vstřícně a obviňovala stát, že s migrací podniká. Slibovali také, že po zvolení každoročně deportují 100 000 migrantů po dobu pěti let (Fella 2018).

U M5S lze zaznamenat *odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací*, se kterou je spojen i výskyt *minimalizace politického obsahu*. Hnutí původně vybudoval B. Grillo, který se vyznačoval ostrou rétorikou, vystřídal ho umírněnější Di Maio. Di Maio sám sebe líčí jako politika bez vysoké školy, bývalého číšníka. Hnutí se tedy snaží vypadat jako zástupce zájmů lidu, který vychází z lidu. Zastupitelé z řad M5S se zavázali veřejně k podpoře malých podniků i svými osobními platy (část z nich to nedělá). V tomto hnutí však mají velký vliv mocní a bohatí lidé, jako je majitel internetové komunikační firmy D. Casaleggio. M5S kritizuje korupci v parlamentu, nepotismus – *snižuje význam role parlamentu* (Sokol 2018; Balucha 2017; Bednářová 2018a).

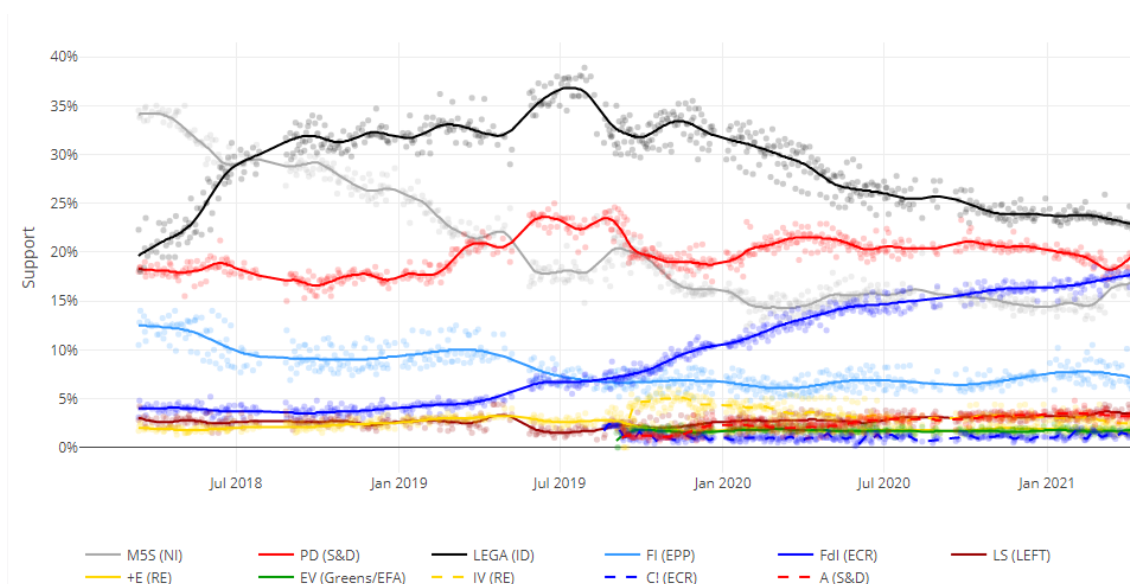
Hlavními body jejich programu jsou přerozdělovací návrhy na snížení odchodového věku do důchodu a např. tzv. „občanského příjmu“, který představuje plat pro nezaměstnané, tedy tyto návrhy jsou *populismem akcentujícím přerozdělování majetku*. Zmíněný občanský příjem má pro jednotlivce činit 780 eur měsíčně a pracující, kteří toho nedosahují, tak jim má být rozdíl státem doplacen. Italský národní statistický úřad (ISTAT) vyrozuměl, že při aplikaci této politiky na 8,5 miliónů lidí, by tato politika stála 14,9 miliard euro (Fella 2018).

Z nadhledu nad výše uvedenými skutečnostmi o vedoucích italských stranách lze říci, že jejich politiky obecně útočí na podobu společnosti ve společenském i ekonomickém smyslu. *Lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství* souvisí s tím, že lidé delegují starosti o společnost na politiky, která je následkem nechuti k politice a vede k tyranii většiny na menšinách. Dle Tocquevilla to souvisí s posilováním určitého charakteru lidí v demokraciích, charakteru, který je lhostejný ke svému okolí, zajímá se jen o své osobní záležitosti a ke svým bližním pociťuje odpor. Úspěch *přerozdělovacího populismu* lze také vysvětlit teorií Tocquevilla – vláda generovaná všeobecným hlasovacím právem, je vládou chudých, vládou třídního zájmu, která své voliče uplácí – což koresponduje se širokou podporou chudých jižních regionů pro M5S (Tocqueville 1992).

Snižování významu parlamentu vysvětluje Hayek – široké plány těžce nalézají v parlamentu shodu a to vyvolává kritické reakce na jeho funkci. V tomto období bylo nejsilněji patrné odhalení *osobnosti za účelem dramatizace svých motivací* ze strany M5S, které je spojeno s *minimalizací politického obsahu*. Deklarovali silnou podporu

pro menší podniky, dokonce svými platy, což představuje určité úmysly, které se však staly irelevantní nevykonávanou „politikou“ a v popředí je bývalý číšník, což celé dohromady poukazuje na to, že to je jen bezpředmětná rétorika a prezentace, s cílem zpochybnit současné postavení mnoha lidí. Image těchto kandidátů a této strany se stala programem, jinými slovy, důležité jsou osobní sympatie a ne politický obsah. Dle Sennetta bychom tedy mohli říci, že lidé v Itálii jsou sváděni hereckým ztvárněním motivací, které dokazuje uvěřitelnost, autentičnost politiků což zprostředkovává kontrolu nad systémem, avšak o politické konkrétnosti tu nejde (Hayek 2004; Sennett 2017).

V současnosti, dle průzkumu, viz graf 6, společnosti Index z dubna 2021 je Salviniho Liga preferenčně nejsilnějším hnutím s 22,9%. M5S je čtvrtým v pořadí preferencí se 16,8% a Berlusconiho strana je pátá v pořadí se 7,2% (Index 2021).

Graf 6 (Index 2021)

3. 5. Spojené státy americké

V roce 2020 byly v USA prezidentské volby. Jednalo se o volební soutěž mezi D. Trumpem a J. Bidenem. Biden volby vyhrál. U Trumpa, který je jasně protiimigrační, lze identifikovat *lhostejnost k osudu a nenávisť vůči ostatním mimo společenství*, které mají v USA velký vliv, jelikož Trump držení svého úřadu obhajoval. Trump sliboval vybudování zdi podél hranice s Mexikem a také omezoval legální i nelegální imigraci, což mělo za jeden z nejtěžších následků odloučení mnoha dětí od svých rodičů. Trump v rámci svého programu „America First“ zaváděl protekcionistické politiky v zahraničním obchodu s Čínou, Mexikem, Kanadou, EU a dalšími. Z těchto hledisek Trumpa rozhodně nelze považovat za liberála, avšak u obou kandidátů lze nalézt užívání populistických technik, budu se však soustředit především na vítěze – Bidena (Jedlička 2020, Uberoi. Walker 2021).

Společenský neliberalismus je praktikou, se kterou se u Bidena nesetkáváme, naopak lze z jeho kampaně vyčíst *demonstraci chytrosti a starostlivosti, tabuizaci zisku, odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací i přítomnost deideologizace, delegaci zodpovědnosti a své vůle na experty, výhrady proti dosavadní podobě systému a populismus akcentující přerozdělování*.

Tyto volby velice ovlivňovala přítomnost krize s koronavirem, což se projevovalo na tom, že ekonomická témata, která byla téma hlavníma, byla uváděna v souvislosti s touto krizí. Během pandemie prudce vzrostla nezaměstnanost v důsledku uzavírání společnosti do karantén, kvůli kterému došlo k oslabení menších podniků. Toto uzavírání bylo vedeno vládami jednotlivých států, se kterými kvůli tomu byl ve sporu Trump, protože ekonomiku ohrožují a on slíbil budování silné a zdravé ekonomiky. Jeho představa o ekonomice byla tržní a domácí, protože jednak v rámci USA přepracoval daňový systém, narovnal ho (to bylo Republikány široce oceňováno), ale navenek vůči okolním státům zavedl vyšší cla – což je neliberální ekonomický prvek (Uberoi. Walker 2021).

K okolnostem patří také zmiňovaný fakt, že Trump svůj úřad obhajoval, což je důvod, proč u něj *výhrady vůči současnému systému* nenalezneme (ty se projevily po prohře). U Bidena je nalezneme, přestože se vymezuje vůči Trumpově administrativě, míří svou kritikou na vyšší celek – prohlašuje se za obnovitele demokracie v USA a obnovu demokracie považuje za esenciální bod své politiky. Problém je, že USA byla a

je demokratickou zemí, kdyby tomu tak nebylo, nedošlo by k jeho zvolení (Uberoi, Walker 2021).

Demonstrace chytrosti a starostlivosti Bidena uvádí jeho *přerozdělovací populismus*. Bidenova kampaň je široce závislá na finančních darech slíbených společností, ze státního rozpočtu. Má se jednat o sedm biliónů dolarů. Při největších odhadech, Biden ve svém programu slibuje, že z těchto peněz vytvoří 18,6 miliónů pracovních míst. Toto tvrzení se snaží podložit tím, že ho podporují nestraniční experti. Z těchto peněz dále slibuje zřídit péči o děti rodičů, především matek. Stát ponese za rodiče pečovatelskou povinnost, protože se podle Bidena příliš mnoho rodin potýká s obavami o svou ekonomickou budoucnost. Zároveň Biden tvrdí, že těžký průmysl USA již nemá do budoucna využití – to je *přehnaná demonstrace chytrosti*, protože trh, z pohledu liberálně tržního, sám umí říct, jestli je něco užitečné nebo ne – neužitečné se nezaplátí. Z jiného úhlu pohledu je to Bidenův vlastní rozmysl nad osudem amerického těžkého průmyslu, který nerespektuje názor jiných lidí, kteří si myslí opak. Ve svém programu vydává plán vybudování vlastní průmyslové základny a dodavatelských řetězců, vedených malými podniky – to celé má vytvořit slibovaná pracovní místa (Biden 2021a; Caruso 2020; Jedlička 2020; Uberoi Walker 2021).

Tyto plány široce přenáší zodpovědnost jednotlivců na stát a jsou doprovázeny slibem o zprogresivnění daní. Ty uvádí jako nutnost k financování těchto plánů a ve svém programu široce Trumpa kritizuje za to, že údajně svou daňovou politikou jenom pomáhal bohatým Američanům a velkým firmám (*tabuizace zisku*), zatímco jiné menší podniky, kterým chce poskytnout úlevu (i mírnějším následkům jejich chyb), musely zoufale přežívat. Trump tímto způsobem, spolu s těmito velkými firmami a bohatými Američany podle Bidena lidi, pracující třídu, podváděli. Tyto skupiny, které Biden obviňuje, podle něj tvrdí, že si stát nemůže jeho investici pro podporu pracujících rodin dovolit. Přitom si podle Bidena mezi sebou rozdali 1,5 biliónu dolarů, které patřily státu. Trumpa obviňuje za to, že Američané se stávali více a více nezaměstnanými, protože nereagoval na krizi (Biden 2021a; Biden 2021b; Biden 2021d; Uberoi, Walker 2021).

Poslední obvinění je vzhledem k informacím z druhého odstavce lživé, protože to nebyla Trumpova chyba, která zavírala např. obchody, protože právě proti tomu Trump vystupoval. Rétorika obsažená v posledních dvou odstavcích má za cíl

ospravedlnit zvýšené přerozdělování majetku, za účelem určité starostlivé péče o lid, která bude financovaná progresí daní – snížením daní pro pracující třídu. V rámci naší teorie tato rétorika odpovídá Misesovu popisu ekonomického populismu, který akcentuje aktuální potřebu lidí na úkor budoucnosti, reprezentuje dobrodiní financované z daňového hrnce a také tu máme vyčítání bezcitnosti a označování za nepřátele lidu těch, co této rétorice oponují z liberálního hlediska (Mises 1998, 2002). Neoznačuji Trumpa za liberála, ale v rámci jeho politik bylo narovnání daní liberální z hlediska rovnoprávnosti.

Tocquevillův předpoklad, že v demokracii představuje vládnoucí třídu pracující třída, která bude rovnováhu práv vychylovat ve svůj prospěch, se v tomto případě naplnil. Bidenovy návrhy o převzetí minimálně části rodičovských povinností za původní rodiče dítěte a dále například návrhy na mírnění následků podnikání malých podniků opět odráží Tocquevillův popis starostlivé otcovské moci v demokracii, která o své poddané pečuje jako o děti a v tomto mentálním bezstarostném stavu dítěte je chce udržet. Odpovídá to také Frommově sadistické starostlivosti s cílem budovat u svého subjektu závislost (Fromm 2014; Mises 1998, 2002; Tocqueville 1992).

Zmíněný apel za podporu drobného podnikání, je dle Sennetta charakteristický pro politiky, kteří se vyhrazují proti starému řádu, establishmentu a postavení jednotlivých skupin ve společnosti. Jedná se o rétoriku mířící na závistivé pocity lidí a zároveň, je dle Sennetta, přítomno nepochopení na straně lidí, že tímto své vlastní podnikání (svobodu) ničí. Je tomu tak, protože sama tato závist bude určovat meze jejich ambicí a proto omezovat svobodu podnikání, tyto meze budou omezujícím rámcem vycházejícím z narcistního kréda: „Buď jako já!“. Tento apel je Bidenem využíván také proto, aby zakryl skutečnost, že není obyčejným občanem z lidu. Dle Sennetta je to jistá *dramatizace motivací*, která odvádí pozornost od privilegovaného původu politika, přičemž sám útočí na privilegované (Sennett 2017).

U obou kandidátů bylo přítomno *odhalování osobnosti za účelem dramatizace svých motivací*. Během předvolebních debat se neustále navzájem obviňovali z toho, že ten druhý je zlo pro USA. Biden je bohatý a od toho odklání pozornost prostřednictvím využívání pocitů závisti u publika, zmiňovali jsme, že chce zvyšovat daně vysokopříjmovým skupinám a firmám čímž zaplatí finanční podporu pro lid ze státního rozpočtu. Trumpa označoval jako chaos, hněv, neúspěch a nezodpovědnost, sebe jako

soucít, slušnost a demokracii. Budoucí viceprezidentka upozorňovala na fakt, že bude první ženskou viceprezidentskou a odhalila i něco ze svého soukromí – že se její matka přistěhovala do USA v mladém věku. Velká část voličů v průzkumech potvrdila, že jsou pro ně osobnostní charakteristiky důležitější, než například ekonomická témata a to byli právě voliči, kteří více podporovali Bidena (Caruso 2020; ČT24 2020; Jedlička 2020; Truchlá 2020).

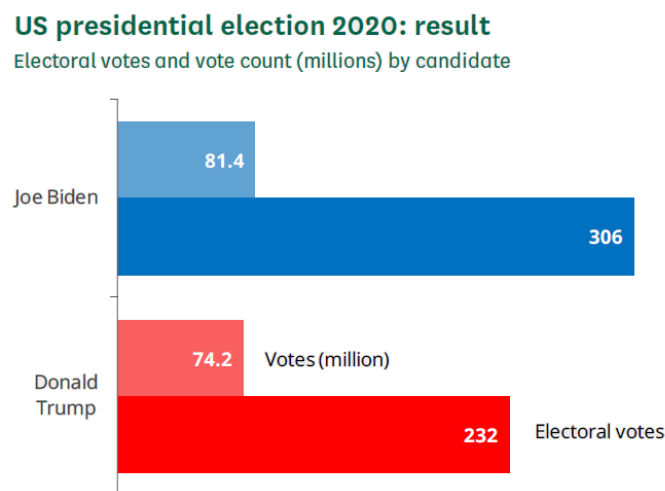
U Bidena se tato dramatizace široce odráží v *deideologizaci* jeho programu. Na svých programových stránkách, líčí svůj život, osobní historii, která začíná v malém domku na North Washington Avenue. Jeho program je celý prostoupený kritikou Trumpa a to i na místech, kde by se měl spíše bavit o tom, co chce jako prezident v budoucnu činit. Slibuje okamžitou úlevu pracujícím rodinám a malým podnikům – což opět zapadá do Sennettova schématu populisty (zdánlivě) prostého původu, využívající pocitů závidi ke skrytí svého majetku a podporovatele malých podniků. Bohatě Američany, na rozdíl od Trumpa, který jim uděloval zmiňované daňové úlevy, Biden donutí k podpoře prostého amerického lidu (Biden 2021a; Biden 2021b; Biden 2021c; Sennett 2017).

U Bidena pozorujeme také *delegaci zodpovědnosti a vůle na experty*. V tomto ohledu je také jeho program neúplný, např. svůj plán na řešení koronavirové krize označuje Biden za komplexní, ale je v něm velká neurčitost v té podobě, že bude společnost řídit podle toho, co experti na zdravotnictví řeknou. V programu nesděljuje, jak bude společnost řídit. To není komplexní plán, ale spíše způsob, jak se vyhnout skutečnosti, že komplexní plán na řešení problému nemám (Biden 2021d; Biden 2021e; Caruso 2020). Biden se snaží odklonit pozornost (z principu je jedno, zda to dělá záměrně, nebo ne), spojenou se svou osobou v rámci tohoto závažného tématu od sebe na experty. Komplexní program na vedení společnosti během krize měl být, třeba že s pomocí expertů, k dispozici ještě před volbami, aby za něj Biden nesl politickou zodpovědnost.

Je to doklad o tom, že experti získávají v Americké demokracii silné postavení. Bez ohledu na to, zda to politik dělá vědomě záměrně, nebo ne, je to realizace obav, které lze nalézt u Misesa, které se týkají konformního odevzdávání zodpovědnosti za utváření vlastních názorů expertům, a to platí jak pro politiky, tak pro občany. Pro politiky je užití této praktiky dobrou cestou, jak zabezpečit svou oblíbenost u lidu,

pokud jim stojí v cestě těžký problém. Dále dle Hayeka jsme všichni experti, dát větší moc určité skupině expertů znamená ji privilegiovat – není to liberální. Mill, který se zabývá pronikáním moci společnosti do života jednotlivce s cílem určovat jeho styl života, konkrétněji tvrdí, že každý člověk je sám ochráncem svého zdraví (Hayek 2004; Mill 1907; Mises 1998, 2002).

Oba způsoby populistického chování, které kandidáti ztělesňují, jsou stejnou měrou pro americkou společnost problémem. Trumpa volilo 74,2 miliónů Američanů, Bidena 81,4 miliónů, viz graf 7. Mezi touto volební podporou není příliš výrazný rozdíl, s určitou rezervou lze říci, že americká společnost v politice z poloviny podporuje buďto společenskou nenávist, nebo z poloviny resentment vůči majetnějším vrstvám (Uberoi. Walker 2021).

Graf 7 (Uberoi. Walker 2021)

4. Interpretace výsledků z hlediska teorie a její reflexe principy anarchokapitalismu

V mé analýze jsem nezahrnul všechny možné demokracie, které byly liberální po roce 1989, ale ve všech zkoumaných jsem našel významný vliv populistických strategií vedoucích k neliberálním změnám ve společnosti. Záměrně jsem vybral i dlouhodobě zavedené demokracie s dlouhodobou demokratickou tradicí, u kterých se náleznost potvrdil. Mohu říci, že užívání populismu je pro demokracie společným jevem, proto také mohu říci, že bych pravděpodobně našel podobné vlivy i u ostatních demokracií.

Pokud se podíváme na výsledky voleb uvedených demokracií, nebo i jiných demokracií po podobném rozboru, jako na průzkumy toho, co si lidé přejí, tak nám vyjde zjištění, že lidé v obecném smyslu volí delegaci vlastní zodpovědnosti na vyšší úroveň rozhodování. To ale v rámci uvedené teorie znamená velký problém pro společnost, nebo společnost jednotlivců. Pokud mám pravdu a populismus neliberálních praktik je výherní strategií v demokraciích, tak společnost stojí na rozcestí, které před ní klade otázku, zda obětuje demokracii, nebo liberalismus – liberální hodnoty. Liberální hodnoty dávají, resp. dávaly demokracii nutný etický rámec, proto se nebudu zabývat vysvětlováním jejich nepostradatelností. Některý čtenář si řekne, že přeháním, že tyto výsledky jsou z velké části důsledkem krizí, které zase odezní. Svět je však stále plný rizik, a čím méně jsme o nich zvyklí přemýšlet samostatně, tím více se jich bojíme, protože nejsou přirozenou součástí našich životů. Zkušenost ukazuje, že krize přichází jedna za druhou, protože žijeme ve světě rizik. Pokud se člověk odnaučí o rizicích kriticky přemýšlet, pak je snadnou kořistí pro politické činitele (tím myslím i případné nevolené experty), kteří budou zneužívat jeho strachu pro prohlubování a rozšiřování své moci.

Nejedná se jen o strach z rizika, např. Mises, nebo ještě rozsáhleji Sennett popisují zneužívání obecně citu člověka politickou rétorikou. Vyvstává otázka, zda je eticky správné nechat se vést sváděním pocitů na úkor neosobních liberálních hodnot. Od Fromma, nebo Tocquevilla zde máme tvrzení, že většina, která určuje vládu, touží po jistotách. Pokud je tomu tak, pak demokracie sama o sobě není postojově neutrálním systémem vlády, ale vládne se v zájmu této většiny, jímž obecně je svoboda od zodpovědnosti, bezstarostnost. Společnost, kterou si takto např. Tocqueville představil,

je bez života, protože v ní jednotlivcovi zbývá stále méně prostoru pro uplatňování své vlastní vůle. Z obav svých ochránců, aby si neublížil, musí dbát, aby i jeho zábava pokojná (Fromm 2014; Mises 1998; Sennett 2017; Tocqueville 1992).

Zbývá vyřešit otázku, jak by si s krizemi, které politikové užívají k ospravedlnění neliberálních tendencí, poradil anarchokapitalismus. Např. v italském případě jsme měli reprezentovanou obavu ze záměrných politik sociálního státu přivázat uprchlíky, kterou dokázali populisté využít. V anarchokapitalismu absentuje stát, to podobné úvahy vylučuje. Potřební lidé mohou získat peníze od jiných lidí v anarchokapitalismu jen prostřednictvím dobrovolné dobročinnosti (Urza 2018a).

Koronavirovou krizi by bylo možné řešit v anarchokapitalismu několika způsoby. Např. pojišťovny mohou požadovat po svých klientech, aby nehazardovali se svým zdravím, protože přirozeně hazard není jejich ekonomickým zájmem financovat. Je možné namítnout, že dnes to pojišťovny dělají také, avšak cílem této argumentace není říci, že stát by to nezvládl, ale že anarchokapitalismus disponuje podmínkami, ve kterých by to pojišťovny dělaly efektivněji. Např. zdravotní pojištění v ČR je dáno zákonem platit a výše platby se neodvíjí od míry pojistných rizik. Pojišťovna (zde mám na mysli zdravotní, ale platí to i pro jiné) v anarchokapitalismu by pravděpodobně měla uzavřenou smlouvu s klientem, ve které jsou uvedena i pojištěná rizika, což je z informačního hlediska důležité jak pro klienta, tak pro pojišťovnu. Ta bude muset být rozpočtově mnohem zodpovědnější, než pojišťovna, která je chráněna státem, a proto pojišťovna bude ve zmíněném ohledu efektivnější. Pokud by bylo nutné dát do karantény celé město, zapojí se bezpečnostní agentury, které chrání své platící klienty před případnými útočníky, kteří mohou společnost ohrožovat i např. biologickými zbraněmi (podrobnější popis funkce těchto agentur je v následující kapitole) (Urza 2016, 2020).

Pro všechny možné subjekty na trhu, kterých se nemoc nějakým způsobem dotýká, je zájem jejich ztráty co nejvíce minimalizovat ekonomickým nátlakem na to, aby lidé šíření viru nepodceňovali. V pojistných smlouvách lze požadovat, aby lidé nehazardovali se svými životy a životy jiných lidí. V pojistných smlouvách mohou být přímo uvedené závazné podmínky pro případ pandemie – tyto podmínky mohou být vymáhány např. pokutováním. Zdraví je také zájmem mnoha jiných podniků, to znamená, že se zájmy jiných odvětví kryjí se zájmy zdravotních pojišťoven a zároveň

všechny tyto subjekty chtějí ochránit svůj nashromážděný kapitál, proto mají velký zájem na tom urgovat na lidi, aby se chovali opatrně. Mezi odvětví, která sdílejí zájem na ochraně zdraví lidí, patří např. bankovní sektor – věřitelé, poskytovatelé pojištění ekonomických rizik – a dále také již zmíněné bezpečnostní odvětví. Pro ně všechny znamená nezodpovědné chování druhých zbytečné ztráty kapitálu navíc, a proto na ně budou vyvíjet ekonomický tlak, např. již zmíněnými smluvenými pokutami, které jsou vymahatelné v rámci vymahatelnosti vlastnických práv (o vymahatelnosti práv více v následující kapitole) (Urza 2020).

To je příkladná ukázka toho, jak by bylo možné řešit situace, které ohrožují společnost a destabilizují demokracie, bez státu. Pro lepší pochopení samotné funkce anarchokapitalismu, např. toho, jak je v něm vůbec systém kapitalismu udržen bez státu, se musím odebrat k základním obecným principům anarchokapitalismu, jako je princip neagrese.

5. Svoboda v anarchokapitalismu

5. 1. Mez svobody a funkce bezpečnosti

Abychom věděli, o čem se bavím, je potřeba to nějak vymezit. Velikost svobody v anarchokapitalismu je vymezena tzv. principem neagrese, anglicky non-aggression principle, zkratka NAP. NAP je stručný soubor vlastnických práv, vycházejících z konceptu přirozených práv. NAP jakožto soubor morálních pravidel, určuje hranici dovoleného chování tím, že stanovuje, jaké chování je v pořádku a tím, že z něj vyplývá, jaké chování není v pořádku. Tato pravidla, zpracovaná Urzou, jsou:

„1. Vlastnictví je vztah, jenž přiřazuje lidem fyzické objekty (člověk může být vlastníkem objektu). Nikdo nesmí nijak nakládat s objektem, který má vlastníka, bez jeho svolení, vyjma případů, kdy je to nutné pro nápravu situace, v níž onen vlastník sám porušil cizí vlastnictví, případně porušil smlouvu.

2. Vlastnictví lze libovolně převádět a směňovat v případě, že obě strany transakce souhlasí (bez násilného donucení); transakce mohou být realizovány pomocí smluv.

3. Každý člověk vlastní sám sebe, dokud toto vlastnictví na někoho nepřevede (někteří libertariáni tvrdí, že sebevlastnictví je nepřevoditelné; jiní – včetně mě – jsou toho názoru, že člověk má svobodu sám se sebou nakládat dle libosti).

4. Něco, co v danou chvíli nikdo nevlastní, může někdo začít vlastnit tím, že to začne využívat (smísí to se svou prací, tzv. homesteading, vizte dílo Johna Locke). Homesteading řeší problematiku prvotního přivlastnění; když něco nepatří nikomu (například nově objevená zem a podobně), může to kdokoliv získat tím, že to začne užívat jako první.“ (Urza 2018a: 59–60).

V posledním čtvrtém bodě Urza přebírá celý Lockeův princip přivlastňování smísení s prací, ale limituje výčet objektů, na které se to má vztahovat – na nevlastněné.

Způsob definice těchto pravidel je motivovaný minimem, které by každé „správné“ právo mělo mít. V rámci tohoto minima nikdo nemá právo iniciovat proti ostatním násilí, nikdo nesmí krást, pro každého právo platí stejně a toto právo musí být jasné a srozumitelné, jelikož se předpokládá, že podle něj mají všichni žít. Urza tvrdí,

že na tomto minimu se většina lidí shodne, a právě proto toto minimum má tyto zmíněné prvky (Urza 2018).

Abychom pochopili, jak NAP v anarchokapitalismu funguje a jak v něm svobodu vymezuje, se musím ptát, proč tento soubor pravidel, který z daného minima vychází, souvisí s anarchokapitalismem. Kromě toho si tím uvědomíme, proč je NAP v rozporu s existencí státu. Jsou dva důvody, proč anarchokapitalismus souvisí s principem neagrese. Zaprvé v teoretické rovině je anarchokapitalismus logický výsledek, vycházející z principu neagrese. Chování státu je v rozporu přinejmenším s prvními třemi pravidly principu neagrese, protože vybírá daně bez svolení jednotlivce, se kterými poté nakládá dle vlastního uvážení. Se třetím pravidlem, pravidlem sebevlastnictví, je stát v rozporu také, protože zakazuje člověku např. eutanazii, nebo určuje věkovou hranici pro sex (mohli bychom polemizovat, zda je člověk k takovým rozhodnutím kompetentní, ale to bychom mohli u jakéhokoli rozhodování, například při výběru jídla – jíst denně hamburgery není zdravé – stejně to není dostatečný důvod k zavření fast foodů; viz. kapitola o Misesovi, nebo v následující podkapitole – o iluzi plynoucí z vlastní odbornosti; dále není na místě představa, že platící klient má nad doktorem takovou moc, že ho přiměje např. eutanazii provést okamžitě, určitě jej bude přemlouvat, pokud má stále naději). Jak nám zmiňované minimum napovídá, NAP je také v konfliktu s existencí státní policie, úřednictva a politiků. Policie má možnost iniciovat násilí vůči občanovi (má pravomoc využívat lidi jako živé štíty, jako v případě v květnu r. 2011 v Legerově ulici v Praze, nebo dálnici D1 v březnu 2013), a právo pro politiky (kteří mají právní imunity) a úředníky (kteří v době pandemie měli de facto přednostní právo na zdravotnický materiál) platí jinak než pro běžného občana (Urza 2018a; Urza 2019a; Urza 2020a).

Zadruhé, protože v anarchii neexistuje státní monopol na násilí, který by centralizoval legislativu, existují v ní decentralizované právní systémy, které všechny konvergují k principu neagrese. Podle Urzy, na Islandu před anexí Norskem a Dánskem byla anarchie (neformálně), stejně tak jako v USA v období kolonizace nebo ve středověkém Irsku (na případě Irsku vysvětluje, jak těžké je dobít anarchistickou zemi, jelikož Irsko velmi dlouhou dobu odolávalo Velké Británii – to protože Irsko nemělo žádné centrální instituce, které by Britové mohli převzít a skrze ně Irsko ovládnout). Jinak řečeno, ta společenství, která anarchisté považují za anarchie, tak v nich se vyvinuly práva podobná principu neagrese (Urza 2018a; Urza 2018b).

Urza uvádí tyto dva důvody, protože oba poukazují na to, jak NAP souvisí s anarchokapitalismem. Zatímco první důvod této argumentace vypovídá o důsledcích principu neagrese plynoucí z logiky, druhý důvod říká, že vstupy vycházející z logiky anarchokapitalismu – vše je decentralizováno – mají v empirické realitě vždy ten samý výstup. Tj. společenství, v praxi využívající decentralizovaného právního systému, mají tento právní systém silně inspirován principem neagrese. Je důležité si toto uvědomit, protože můžeme vymyslet jako vstup nějaká pravidla a utopicky snít o tom, jakou podobu světa svým působením vyprodukují. Pak, pokud by se realita po aplikaci v budoucnosti lišila, tvrdil bych, že to není výsledkem mnou vymyšlených pravidel, protože výsledek se liší. Zatímco viditelným projevem společností formovaných anarchokapitalismem je decentralizovaný právní systém, který se řídí pravidly podobným principu neagrese (Urza 2018b).

Dále, v mém výkladu, je důležité si uvědomit, že NAP je ideál a proto se Urza zmiňuje o konvergenci decentralizovaných právních systémů k principu neagrese, nikoli o jejich totožnosti. V reálném světě lze totiž najít spoustu příkladů, které by rozsuzovat na základě principu neagrese nedávalo smysl, proto kromě pravidel daných principem neagrese je nutný i příspěvek lidských arbitrů. Urza tuto vlastnost komentuje: „*snad žádný anarchokapitalista netvrdí, že co není v rozporu s NAPem, je správné; tuto interpretaci využívají toliko etatisté (ať již v důsledku nepochopení či snahy zesměšňovat).*“ (Urza 2018b). Pokud bychom chtěli mezi sebou právní systémy porovnávat, neexistuje žádný, který by tento problém neměl. Pokud nalezneme například případ, ve kterém je třeba NAP porušit, abychom zachránili něčí život, lze očekávat, že arbitr to v případě sporu pochopí. Jeho postavení je dáno volnotržně (v anarchokapitalismu jsou úplně všechny služby organizovány tržně), nemůže si dovolit zjevně nemorální rozhodování, pokud by nechtěl ohrozit své působení v této pracovní pozici. Nebo jinak řečeno, lidé by nestrpěli v dané pozici soudce bez svědomí (Kanál Svobodného přístavu 2018; Urza 2018b).

Je třeba si uvědomit, že jsou zde dvě důležité síly na straně lidí: 1) budou chtít po soudci, aby ctil NAP, protože samotná schopnost platit soudce (a tím je volit) vychází z principu neagrese a je pro ně určitou zárukou spravedlivého prostředí 2) nebudou chtít být doslovně roboticky souzeni přímo principem neagrese, protože v jistých případech by to bylo absurdní. To celé dohromady znamená, že anarchistické společnosti si samy tržně balancují tento rozpor. Na trhu soudci soudí podle pravidel,

kteří lidem vyhovují, kdo tak nečiní, zkrachuje. Z toho vyplývá, že: „*Pravidla vznikají právě tak, jak si lidé, jichž se to týká, přejí.*“ (Urza 2018a: 139). Lidé, kteří si na volném trhu přejí všechno možné, co se nabízí, potřebují vlastnit své prostředky (např. peníze), aby si mohli svobodně z této nabídky vybírat. Tedy aby si mohli i co nejsvobodněji vybírat i ty nejmorálnější soudce, kteří jim tuto svobodu nebudou bez závažného důvodu brát. Toto vlastnictví představuje hlavní pojistku lidí proti nespravedlnosti. To je faktor působící z této druhé strany, který brání arbitřům se od principu neagrese příliš vzdálit, protože jinak by hájil krádeže (Urza 2018a).

Poslední věcí, kterou je třeba na tomto místě zmínit je, že anarchokapitalismus není systém bez donucení. To znamená, že svoboda jednotlivce v anarchokapitalismu má reálnou hranici. Pokud bezpečnostní agentura, což je volnotržní obdoba policie, zadrží podezřelého ze zločinu a arbitr (nebo soustava arbitřů), se kterým má tato agentura smlouvu, rozhodne o vině a určí trest, pak tato agentura dohlíží na vykonání trestu. Pokud by neexistoval nějaký další mechanismus na opětovné přezkoumání, rozsudek je v takovém případě nekompromisně vykonán, nebo vykonáván (Kanál Svobodného přístavu 2020).

Je podstatné si v této věci uvědomit, že na rozdíl od státu, je tento systém placený dobrovolně a to samo vyplývá z potřeby. Státní bezpečnostní soustava je placena z daní a proto bude méně citlivá k nespokojenosti lidí (potřebám), pokud se bude chovat nespravedlivě, v rozporu s obecnou morálkou. Pokud bezpečnostní soustava v anarchokapitalismu se významně od této morálky odchýlí, tak ji lidé zkrátka přestanou platit a v okamžiku, ve kterém sami uznají za vhodné, si zaplatí konkurenci. Bezpečnostní soustava v anarchokapitalismu se proto nemůže odchýlit snadno od obecně uznávané morálky, stát to může činit s větší úspěšností (Kanál Svobodného přístavu 2020b; Urza 2018a).

Častou obavou je, zda by jednotlivé bezpečnostní agentury nezačaly proti sobě vést válku. Odpovědí je, že válka je pro ně ekonomicky nevýhodná a to je důvod, proč by tyto agentury spolupracovali s arbitry, kteří by jejich spory řešili. Tyto arbitry si bezpečnostní agentury mohou smluvit ještě před sporem, je podstatné uvědomit si, že pokud se rozhodnu podnikat s násilím (např. si otevřu bezpečnostní agenturu), tak předtím, než do tohoto tržního odvětví vstoupím, musím se smluvně dohodnout s existujícími subjekty na trhu, abych podobným častým obavám sám jako podnikatel

předešel. Nutnost arbitry respektovat plyne ze samotné z hrozby války i z toho, že lidé pravděpodobně nebudou ochotní válku platit jen kvůli ambicím někoho ponížit, z čirého egoismu (to jistí NAP). Další možnou otázkou je, co když si někdo u agentury zaplatí víc, pokud budu v případném sporu s někým mimo agenturu (není zaměstnanec) a budeme oba klienti stejné agentury – pak bude agentura jednat nespravedlivě v můj neprospěch. Odpověď je stejná – pravděpodobně to agentura neudělá z obav, že by se jí to nevyplatilo – kdyby se to lidé dozvěděli, nahradili by ji konkurencí. Takto popsany systém úplně nevyklučuje možnost války (nebo totality), otázka je, zda při jakékoli ideologii prosazované státem (který představuje monopol na násilí a vybírá daně násilím – může financovat propagandu) jsou tyto hrozby menší. S ohledem na decentralizaci a dobrovolnost se Urza domnívá, že v anarchokapitalismu to hrozí podstatně méně (Kanál Svobodného přístavu 2020; Urza 2018a).

6. Potenciální překážky svobodě

Anarchokapitalistům bývá často vytýkáno, že běžný člověk nemá dostatečnou inteligenci se o sebe postarat. Na tyto výtky Urza reaguje principy odvozenými z principu sebevlastnictví, který je obsažen v principu neagrese. Například pokud je apelováno na nízkou inteligenci ostatních lidí, tak Urza tvrdí, že tento apel vychází z iluze, která je dána odborností toho, kdo apel vznáší. Je totiž mnoho oborů, ve kterých můžeme být odborníci, a všichni odborníci ze zvláštních oborů si myslí o odbornících z jiných oborů, že jsou hloupí (Kanál Svobodného přístavu 2018; Kanál Svobodného přístavu 2021a).

Odvozený princip, ze kterého Urza toto tvrzení vyvozuje, nazývá volnočasová preference. Každý si dle své záliby vybírá to, v čem se vzdělá. Někdo chce být více odborníkem v IT, někdo jiný odborníkem na historii. Zmíněný apel tedy vznáší nárok na časové preference u jednotlivců, protože vydavatel tohoto apelu se domnívá, že by lidé měli znát to, co zná on. Možnost takového nároku je snadno zneužitelná a je v rozporu se svobodou myšlení, proto mu NAP brání. NAP je garancí duševní svobody (Kanál Svobodného přístavu 2020c; Urza 2018a).

Podobně každý člověk hodnotí rizika různě. Lidem může být vytýkáno, že nejsou opatrní, nebo v případě poskytovatelů půjček, že jsou chamtiví. V anarchokapitalismu nese každý zodpovědnost za své činy, takže nese i zodpovědnost za svá selhání. Všeobecně žijeme ve světě rizik, bez riskování nemůže existovat ani podnikání, a pokud podnikatel selže, ztratí své peníze. Každý člověk je ochotný k jiné míře riskování, z hlediska anarchokapitalismu a principu neagrese není pádný důvod, proč by se určitá míra riskování měla (násilně) privilegiovat (Kanál Svobodného přístavu 2020d; Mises 2002; Urza 2018a).

Ovšem pokud kdokoli nebude chtít jakkoli riskovat, být zodpovědný, a může to být i velká část populace, protože zodpovědnost je spojená s mnohými transakčními náklady, tak ani to není pro anarchokapitalismus velký problém. Služby, jejichž typ bychom mohli souhrnně vystihnout krédem: „*Nemusíte se o nic starat, plaťte mi a já to budu řešit*“ (Kanál Svobodného přístavu 2017), bude určitě někdo nabízet, někdo z podnikatelů si všimne pocitů lenosti a zkusí tento problém řešit. Pokud nechci riskovat, nechám podnikatele, ať riskuje za mě. I on v tomto směru přeci podniká

investice – k řešení toho problému. Velkou výhodou v této věci, oproti státu je fakt, že tito podnikatelé jsou v konkurenční soutěži, takže si nebudou moci snadno dovolit nabízet tyto služby špatně, stát si to dovolit může – má v oblasti těchto služeb násilím vynucený monopol (Kanál Svobodného přístavu 2017).

Anarchokapitalismus tedy neklade na člověka neatraktivní nároky, spíše naopak, umožňuje i samu lenost učinit předmětem pohodlného obchodu, protože je jisté, že produkt pro lenochy budu i prezentovat pro lenochy. Pocit lenosti může vytvořit na trhu poptávku po sjednocení služeb, což zjednoduší lidem výběr a tuto poptávku pravděpodobně bude chtít nějaký podnikatel uspokojit. Trh tedy může udělat to samé co stát, například pokud jde o různá pojištění (pocit rizika vytvoří poptávku po pojišťovnách), ale na trhu to pravděpodobně bude více odpovídat požadavkům zákazníků, protože poskytovatelé budou závislí na dobrovolné platbě (Kanál Svobodného přístavu 2017; Urza 2018a).

Pokud někdo nebude chtít vůbec riskovat, tak mu anarchokapitalismus teoreticky nabízí možnost převedení sebevlastnictví na někoho jiného, čímž by analogicky z někoho udělal „stát“, ale s tím rozdílem, že zde obě strany skutečně viděly nějakou smlouvu a dobrovolně se k ní rozhodly (a která může obsahovat i podmínky o zrušení smlouvy – osvobození), na rozdíl od mýtu společenské smlouvy se státem, kterou jsem nikdy neviděl a nikdy ji nepodepsal (Urza 2020b). Z takového převedení sebevlastnictví mohou být omezeny a delegovány například mé rozhodovací možnosti, a toto omezení vyplývá z výše napsaných záležitostí spojených se sebevlastnictvím. Technicky se jedná o dobrovolné otroctví, je otázkou, jestli to bude atraktivní jak pro člověka, který by nad tím mohl uvažovat, tak pro otrokáře a obzvláště pro otrokáře, protože otroctví je ekonomicky nevýhodné. Mimo to, anarchokapitalisté nejsou zastánci převodu sebevlastnictví a Urza předpokládá, že s velkou určitostí nebudou arbitři v moderní společnosti otroctví tolerovat, proto představy o něm jsou opravdu teoretické (Kanál Svobodného přístavu 2018; Mises 1998; Urza. 2016a; Urza 2018a).

Lenost, nezodpovědnost, neschopnost. Obavy z nich mohou plynout jednoduše také z toho, že v současnosti stát brání lidem v mnoha ohledech jednat individuálně a zmírňuje následky jejich chyb. Proto dnes vidíme lidi chovat se nezodpovědně a na základě toho o lidech usuzujeme, že jsou nezodpovědní. Pravda však je, že si tímto

názorem nemůžeme být jistí, protože takto člověka pozorujeme v podmínkách utvářených státem (Kanál Svobodného přístavu 2017; Urza 2018a).

Další námitka plyne z obav např. ze znečištění ovzduší, půdy či vod. Zde je třeba si uvědomit, že žádná část světa neexistuje izolovaně od zbytku světa. Poškozuje-li někdo svým jednáním okolní pozemky, tak se jedná o poškozování cizího majetku, což NAP zapovídá. Častou otázkou v tomto ohledu je například jak zjistím správně toho, kdo pozemek znečistil, nebo jeho ovzduší. Pro představu, logika je zde přibližně takováto – když někdo něco vylévá do řeky a tím ji znečišťuje, viníka můžeme vystopovat po proudu. Zde je třeba přiznat slabinu, kterou Urzův koncept má a sám to přiznává – konkrétní technologie ke zjištění konkrétního znečišťovatele na trhu dnes není, to protože se touto oblastí trh nezabývá, je řešena státem. Nevíme, jak by to řešil trh, vývoj trhu je nepredikovatelný a spolu s tím i to, jak bude v budoucnosti řešit určité problémy. To řešení je pro nás stejně obtížné si představit, jako pro středověkého člověka, že jednou budeme posílat zprávy s pomocí internetu a ne poštovních holubů. Potenciálně tu ale řešení je, protože bude po něm poptávka, protože taková poškození majetku jsou smyslově zjistitelná (a proto řešení této úlohy je fyzikální problém), čímž se odráží na ceně majetku. I znečištěný vzduch (stejně jako např. světelné znečištění a jiná znečištění) bude snižovat cenu pozemku a je úkolem fyziky a techniky najít technologii, která bude moci u soudu obstát jako důkazní prostředek k určení viníka. V této souvislosti Urza také zmiňuje, že náročnost požadavků soudů na důkazy se vyvíjejí s vývojem novějších technologií – dříve například stačil otisk prstů, dnes je třeba analýz DNA. Takže by soud vždy nějak rozhodl v závislosti na dostupných informacích. Dříve, když se státy neangažovaly v této oblasti, tak ochrana životního prostředí nebyla důležitým tématem, nebyla potřeba tyto důkazní technologie vyvíjet (Kanál Svobodného přístavu 2017a; Urza 2018a).

Dále v anarchokapitalismu mohou vlastnit přírodní objekty lidé (a pokud vlastněny nejsou, mohou si je přivlastnit), kteří mají k přírodě skutečný vztah a pokud nebudou chtít dané pozemky prodat např. k těžbě, tak je neprodají. Pokud nikdo není ochotný si daný objekt koupit, nebo přivlastnit, znamená to, že nikdo nepovažuje objekt za důležitý. Naopak stát samotný často přírodu poškozuje tím, že uměle snižuje ceny (tedy narušuje něčí vlastnictví) určitých částí přírody např. k průmyslovému využití. Pokud se něco stane důležitým, např. deštné pralesy (např. za předpokladu, že by všechny kyslík pocházel od nich, tak by byly opravdu cenné), tak by je někdo odkoupil,

aby jejich kácení zamezil. Vlastnické právo je v rámci ochrany přírody esenciální, Urza to vysvětluje například na vymírání druhů zvířat, v USA byli skoro vybiti bizoni, protože vláda dovolila lovcům bizona zastřelit a pak mu za to zaplatila, a to i když byl v něčím vlastnictví. Později, když se vláda rozhodla, že už to není třeba, si určití lidé založili rezervaci pro chov bizonů, čímž je zachránili před vyhynutím. Tím Urza demonstruje, že pokud člověku vážně záleží na přírodě, tak v anarchokapitalismu má dobré prostředky, jak ji sám chránit (Kanál Svobodného přístavu 2017a; Urza 2018a).

Problém dle Urzy tedy obecně spočívá v narušování vlastnických práv státem. V anarchokapitalismu jsou lidé i vlastníci svých těl, nejen pozemků a všeho na co znečištění dopadá (opět – žádná část světa neexistuje izolovaně od zbytku světa). Naopak ve státem organizované společnosti je i toto sebevlastnictví regulované, takže pokud mi znečišťování ovzduší poškozuje plíce (poškozuje mé vlastnictví), je to jedno, stát se tak rozhodl. Pokud vlastním pozemek a cením si ho natolik, že jej nechci státu vydat k budování dálnice, je to jedno, stát si jej stejně vezme (Kanál Svobodného přístavu 2017a). Lze to shrnout do tvrzení – omezením vlastnictví stát umožnil drastické zhoršení kvality životního prostředí. Cenový systém a vlastnictví vypovídají o hodnotě dané věci, problém vzniká, když stát tuto hodnotu reinterpretuje.

Problém organizace bezpečnosti je pravděpodobně ten nejzákladnější, protože širokou historickou zkušenost s minimálními státy, ve kterých byla široká ekonomická svoboda, máme. Otázkou ale zůstává, zda bezpečnostní služby mohou být organizované tržně, nebo ne. Legitimní otázkou také je, proč považujeme všechny ostatní služby jako tržně organizovatelné, ale zrovna bezpečnostní služby ne. Z tohoto úhlu pohledu tržní uvažování logicky směřuje k bodu anarchie. Pokud je mé bezpečí důležitou záležitostí, měl bych se jí zabývat. Budu ji silně poptávat, protože já potřebuji bezpečí k přežití. Je mou vlastní nezodpovědností, že takto základní, život podmiňující věc nechávám na státu. Protože je bezpečí právě tak důležité pro jednotlivce, nedává smysl, proč o nich nemá možnost činit svá rozhodnutí (nebo dobrovolně nechat někoho činit).

Také může vyvstat problém solidarity, péče o ty, co se o sebe postarat nemohou. Zde se Urza ptá, proč se lidé o solidaritu bojí, když ti samí lidé v diskuzích na ni kladou takovou důležitost. Urza tvrdí, že zkrátka není pravda, že by lidé byli lakomí a potřebným nepomáhali, protože lze snadno nalézt důkazy, že to dělají i dnes a to i přes to, že mnoho plodů jejich práce jim za tímto účelem bere stát, čímž oslabuje motivaci

k dobrovolné solidaritě. Anarchokapitalismus by tedy nebyl systémem bez sociálního systému a pravděpodobně by se i v něm vyskytlo mnoho lidí, které by pomáhání druhým naplňovalo, bylo by to jejich vlastním zájmem, z nejrůznějších důvodů, stejně jako je tomu dnes. Poznámka na závěr – i pro lidi např. mentálně postižené platí NAP stejným způsobem, jako pro zdravého, to znamená, že mají stejné právo na svobodu, jako jiní pokud neporušují něčí práva, která jsou stejná; to však neznamená, že by nemohli být příjemci dobrovolné pomoci (Kanál Svobodného přístavu 2017; Kanál Svobodného přístavu 2018; Urza 2018a).

Závěr

V této práci jsem zkoumal hypotézu: „Demokracie může posilovat tendenci ke konformnímu chování“. Analýza ukázala, že může. Přesněji – na základě mé analýzy nelze platně tvrdit opak – že demokracie posilovat tendenci ke konformitě nemůže.

Pokud jde o výzkumnou otázku: „Které sociální, politické a z jednotlivce vyvěrající faktory k takovému jednání přispívají?“, tak tu jsme si zodpověděli např. působením narcismu ve společnosti, který ztěžuje veřejnou diskuzi a umožňuje politikům se zbavovat vlastní zodpovědnosti za zaviněný stav. Mimo tento narcismus zde můžeme také zařadit přehnanou demonstraci chytrosti a starostlivosti – přílišnou důvěru v experty, která nahrazuje jednotlivcovu zodpovědnost za utváření vlastních postojů. Tyto a jiné faktory nalezneme jak v teoretickém kontextu této práce, tak i zvláště v kapitole s názvem: „Znaky populismu vedoucího ke ztrátě individuální zodpovědnosti“.

Především podkapitola „Potenciální překážky svobodě“ přináší některé odpovědi na výzkumnou otázku: „Které faktory posilují individuální jednání?“. Je zajímavé, že odpovědi na tuto otázku nalézám především právě v řešení obav z tak velké svobody, kterou anarchokapitalismus představuje. Neřešil jsem zde všechny možné oblasti, ve kterých by mohl koncept svobody v anarchokapitalismu vzbudit pochybnosti, na to zde není prostor, ale například, pokud se bavíme o životním prostředí, tak jsme překvapeni, jaké možnosti pro jeho ochranu plynou z principu neagrese, např. z principu sebevlastnictví. Dle principu neagrese je totiž např. samotné postižení plic astmatem zaviněné znečištěním nepřijatelné a trestuhodné. Konkrétně z principu sebevlastnictví lze odvodit mnoho dílčích podprincipů, které hájí např. duševní svobodu, tedy posilují individuální jednání (Kanál Svobodného přístavu 2017a; Kanál Svobodného přístavu 2018).

Již v úvodu jsem užitou literaturu roztrídil dle autorů podle toho, jestli se více zabývají sociální, nebo ekonomickou sférou. Toto dělení se zhruba také projevilo v samotné analýze, kdy se zdá, že populist má tendenci být spíše ekonomickým populistou, nebo společenským. Není tomu tak bezvýhradně, protože např. kandidátka Le Penovou z Francie nemohu zařadit ani do jedné z kategorií. Princip je ale u obou stejný – vedou k obecné delegaci zodpovědnosti. Uvedená literatura mi poskytla

dostatek teoretických informací a domnívám se, že stále obsahuje mnoho dalších informací cenných pro další výzkumy. Jen u Fromma je třeba být obezřetný před zakončením jeho knihy s názvem „Strach ze svobody.“, protože ji zakončil velmi rozporným závěrem, pravděpodobně z vlastních ideologických důvodů což podrobněji popisují v kapitole s názvem: „Autorita, demokracie, konformita, svoboda a vlastnictví“.

Pokud se jedná o budoucí výzkum, určitě by bylo přínosné sledovat preference populistických kandidátů i v mnoha jiných zemích a zároveň sledovat jestli se svoboda nadále v demokraciích zužuje. Toto sledování by bylo velmi důležité, protože jestli je pravda to, co tvrdí například Holcombe, pak v průběhu 21. století dojde k souboji mezi svobodou a demokracií, který bude velice významný z hlediska politické, či společensky organizační evoluce.

Tento výzkum omezil hlavně způsob získávání dat. Při identifikaci populistů bylo nutno částečně vyhledávat určité projevy politiků hlavně v mediálním prostoru, a např. pro budoucí výzkum by bylo zajímavé najít veličiny, které by bylo možné číselně měřit. Při takovém hledání takových veličin, je třeba velmi důsledně dbát na to, jestli odpovídají skutečnému chování lidí, protože jinak by mohly výsledky zkreslit. Najít takováto věrohodná data se mi nepodařilo, proto jsem zvolil volby a volební preference, které jsou politickým procesům přímo nejbližší a „mediální“ způsob identifikace kandidátů dle toho, jak se do těchto médií exponovali.

Abstrakt

Tato práce se pokouší poukázat na určité problémy moderní demokratické společnosti a demokracie samotné. Poukazuje na možné rozpory mezi demokracií a svobodou. Hlavní účel této práce je naznačit, že demokracie může společnost vést postupně k závislosti na politicích, nebo nevolených expertech. To je něco, co např. Urza, český představitel anarchokapitalismu, předpokládá o demokracii, a proto se pokoušíme navrhnout alternativní řešení pro tento problém.

Pokouším se definovat populismus, který je tím prostředkem, kterým demokracie vede společnost do hlubší závislosti. Snažil jsem se identifikovat tento populismus s pomocí autorů, jako jsou E. Fromm, A. de Tocqueville, R. Sennett a L. Mises. Každý z těchto autorů nás varuje před nebezpečím, které pochází ze strachu ze zodpovědnosti, nebo z touhy po jistotách.

Po analýze vybraných demokracií, ve kterých jsem se pokusil identifikovat populistické kandidáty a strany, které se účastnily posledních voleb, můžeme spatřit určité posuny. Ve Francii například, jsem identifikoval oba prezidentské kandidáty jako populistické, což je zároveň poprvé v historii V. francouzské republiky, kdy se do finálního kola volby nedostal kandidát tradičních stran. To naznačuje, že demokracie může vést společnost k hlubší závislosti.

Po tomto odhalení, jsem se pokusil navrhnout anarchokapitalismus jako řešení problémů moderní společnosti, protože důležitost liberálních hodnot, se kterými demokracie může být v konfliktu, je neodiskutovatelná. Jedná se o poslední část práce, ve které jsem se pokusil ukázat, jak by některé z problémů, které jsou dnes řešeny státem, mohly být řešeny volným trhem.

Abstract

This work strives to show certain problems of modern democratic society and democracy itself. It shows possible contradictions between democracy and liberty. Main purpose of this work was to suggest that democracy can increasingly lead society to dependency on politicians or unelected experts. This is something, what Urza for example (Czech representative of Anarchocapitalism) assume about democracy and therefore we try to propose alternative solution for this problem.

I try to define populism which is the mean by which democracy leads society to deeper dependency. I strived to identify this populism with the help of authors like E. Fromm, A. de Tocqueville, R. Sennett and L. Mises for example. Each of these authors warns us of danger which comes from fear of responsibility or desires for certainty.

After analysis of chosen democracies, in which I tried to identify populist candidates and parties which was attended in last elections, we can see certain changes. In France, for example, I identified that both of presidential candidates were populists and also, it is the first time since the Fifth France Republic. It suggests, that democracy can with certain pace lead society to dependency on politicians.

After this revelation I tried to propose anarchocapitalism as solution for the future, because of indisputable importance of liberal values with which democracy can be in the conflict. This is the last section of this work I demonstrate certain sort of problems, which currently are solved by democratic state to show how they can be solved in anarchocapitalism.

Seznam literatury a pramenů

ANO. 2017. „Teď nebo nikdy.“ ANO – Celostátní web, (online; Pdf). Dostupné z: <https://www.anobudelib.cz/file/edee/2017/09/program-hnuti-ano-pro-volby-do-poslanecke-snemovny.pdf> (3. 4. 2021).

ANO. 2017a. „Řídit stát jako firmu? A proč ne...“ ANO – Celostátní web, 10. 8. 2017 (online). Dostupné z: <https://www.anobudelib.cz/cs/o-nas/blogy/35090/ridit-stat-jako-firmu-a-proc-ne> (3. 4. 2021).

Baker, Carl, Richard Cracknell, Elise Uberoi,. 2020. „General Election 2019: full results and analysis.“ House of Commons Library, 28. 1. 2020 (online), Dostupné z: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8749/> (14. 4. 2021).

Balucha, Martin. 2017. „Itálii trápí nezaměstnanost i vysoké daně. Přinese nová vláda změnu?.“ Český rozhlas, 15. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vysetrovaci-komise-neni-zadna-saskarna-hnuti-ano-predvadi-ulicnictvi-na-6523662> (3. 4. 2021).

BBC. 2017. „Emmanuel Macron: What are the French president's policies?.“ BBC, 10. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39845905> (3. 4. 2021).

Bednářová, Lucie. 2018a. „Populisty, nebo nacionalisty. Italové chtějí skoncovat s tradičními politiky.“ INFO.CZ, 4. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.info.cz/evropska-unie/populisty-nebo-nacionalisty-italove-chteji-skoncovat-s-tradicnimi-politiky> (3. 4. 2021).

Bednářová, Lucie. 2018b. „Voliči v Itálii hýbe migrace. Země ji ale potřebuje, říká pro INFO.CZ velvyslanec v.“ INFO.CZ, 3. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.info.cz/evropska-unie/volici-v-italii-hybe-migrace-zeme-ji-ale-potrebuje-rika-pro-info-cz-velvyslanec-v-cr> (3. 4. 2021).

Bednářová, Lucie. 2018c. „6 věcí, které byste měli vědět o italských volbách.“ INFO.CZ, 4. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.info.cz/evropska-unie/6-veci-ktere-byste-meli-vedet-o-italskych-volbach> (3. 4. 2021).

Berger, Vojtěch. 2017. „Francouzský veřejnoprávní rozhlas: Proč je Le Penová z krajní pravice, ale Macron ne úplný centrista?.“ iRozhlas, 6. 5. 2017 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/francouzsky-verejnopravni-rozhlas-proc-je-le-penova-z-krajni-pravice-ale-macron_1705062217_ph (3. 4. 2021).

Biden, Harris. 2021a. „BUILD BACK BETTER: JOE BIDEN'S JOBS AND ECONOMIC RECOVERY PLAN FOR WORKING FAMILIES.“ BIDEN HARRIS – Celostátní web, (online; page). Dostupné z: <https://joebiden.com/build-back-better/> (3. 4. 2021).

Biden, Harris. 2021b. „A TALE OF TWO TAX POLICIES: TRUMP REWARDS WEALTH, BIDEN REWARDS WORK.“ BIDEN HARRIS – Celostátní web, (online; page). Dostupné z: <https://joebiden.com/two-tax-policies/> (3. 4. 2021).

Biden, Harris. 2021c. „Joe's Story.“ BIDEN HARRIS – Celostátní web, (online; page). Dostupné <https://joebiden.com/joes-story/> (3. 4. 2021).

Biden, Harris. 2021d. „NOTES FROM JOE: MY PLAN TO BUILD BACK BETTER.“ BIDEN HARRIS – Celostátní web, (online; page). Dostupné <https://joebiden.com/notes-from-joe-my-plan-to-build-back-better/> (3. 4. 2021).

Biden, Harris. 2021e. „BEAT COVID-19.“ BIDEN HARRIS – Celostátní web, (online; page). Dostupné <https://joebiden.com/covid19/> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019a. „Podporou ultrapravice si Boris Johnson zahrává s ohněm.“ britskelisty, 12. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/96953-podporou-ultrapravice-si-boris-johnson-zahrava-s-ohnem.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019b. „Bývalý britský premiér Cameron obvinil Borise Johnsona, že se chová strašlivě.“ britskelisty, 13. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/96975-byvaly-britsky-premier-cameron-obvinil-borise-johnsona-ze-se-chova-straslive.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019c. „Mýtus silného lídra.“ britskélisty, 13. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/96966-mytus-silneho-lidra.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019d. „Britský Nejvyšší soud: Johnsonovo suspendování parlamentu je nezákonné a neplatí.“ britskélisty, 24. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97100-britsky-nejvyssi-soud-johnsonovo-suspendovani-parlamentu-je-nezakonne-a-neplati.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019e. „Boris Johnson byl nucen se předčasně vrátit do Londýna.“ britskélisty, 25. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97116-boris-johnson-byl-nucen-se-predcasne-vratit-do-londyna.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019f. „Brutalizace Británie: Johnson se rozhodl bojovat agresivním populismem.“ britskélisty, 26. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97131-brutalizace-britanie-johnson-se-rozhodl-bojovat-agresivnim-populismem.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019g. „Politická satira je výrazem bezmocnosti. Ochromuje jakoukoliv akci.“ britskélisty, 19. 10. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97424-politicka-satira-je-vyrazem-bezmocnosti-ochromuje-jakoukoliv-akci.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019h. „Johnson potřetí prohrál hlasování o předčasných volbách.“ britskélisty, 28. 10. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97517-johnson-potreti-prohral-hlasovani-o-predcasnych-volbach.html> (14. 4. 2021).

Britské listy. 2019ch. „Johnsonův ministr: Volný pohyb obyvatelstva je nebezpečný a nebritský.“ britskélisty, 12. 11. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97685-johnsonuv-ministr-volny-pohyb-obyvatelstva-je-nebezpecny-a-nebritsky.html> (14. 4. 2021).

Burda, Jan. 2017. „Vyšetřovací komise není žádná šaškárna. ‚Hnutí ANO předvádí uličnictví na parlamentní demokracii,‘ říká novinář.“ Český rozhlas, 7. 2. 2017 (online), Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vysetrovaci-komise-neni-zadna-saskarna-hnuti-ano-predvadi-ulicnictvi-na-6523662> (3. 4. 2021).

Caruso, Jay. 2020. „What Republicans need to do now the reign of Trump is over.“ INDEPENDENT, 7. 11. 2020 (online), Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/voices/biden-wins-president-election-trump->

republicans-fox-news-b1650684.html?utm_content=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#Echobox=1604774118 (3. 4. 2021).

Curtis, John. 2017. „The French Presidential election 2017 (second round).“ House of Commons Library, 2. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7962/> (14. 4. 2021).

ČT24. 2017. „V ANO sílí vůdcovský princip, zní po sněmu od politických soupeřů.“ ČT24, 26. 2. 2017 (online), Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2045154-v-ano-sili-vudcovsky-princip-zni-po-snemu-od-politickyh-souperu> (3. 4. 2021).

ČT24. 2019. „Britským premiérem bude Johnson. Chce dokončit brexit, sjednotit zemi a porazit labouristy.“ ČT24, 23. 7. 2019 (online), Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2876492-britskym-premierem-bude-johnson-chce-dokoncit-brexit-sjednotit-zemi-a-porazit> (3. 4. 2021).

ČT24. 2020. „'Všichni vědí, že je lhář,' vytkl Biden v debatě prezidentu. 'Na tobě není nic chytrého, Joe,' oponoval Trump.“ ČT24, 30. 9. 2020 (online), Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3195216-prezidentske-debaty-v-usa-zacaly-zostraa-trump-s-bidenem-se-nejvic-preli-o-pandemii> (3. 4. 2021).

ČTK, Martin Hampejs. 2017. „Itálie zvolila populismus. Zvítězila středopravá koalice, sestavit vládu bude složité.“ Lidovky.cz, 5. 3. 2018 (online), Dostupné z: https://www.lidovky.cz/svet/italie-zvolila-populismus-zvitezila-stredoprava-koalice-sestavit-vladu-bude-slozite.A180305_051518_ln_zahranici_mha (3. 4. 2021).

ČTK. 2017a. „Macronovi druhé kolo kampaně nevychází. V průzkumech klesl pod 60 procent.“ iRozhlas, 27. 4. 2017 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/macronovi-druhe-kolo-kampane-nevychazi-v-pruzkumech-poprve-klesl-pod-60-procent_1704271345_mos (3. 4. 2021).

ČTK. 2017b. „Macronovo hnutí v prvním kole voleb jasně zvítězilo. Získalo přes 30 procent hlasů a míří k parlamentní většině.“ Hospodářské noviny, 11. 6. 2017 (online), Dostupné z: <https://zahranicni.ihned.cz/c1-65763440-macronovo-hnuti-v-prvnim-kole-voleb-ziskalo-30-procent-a-jasne-tak-zvitezilo-socialiste-propadli> (3. 4. 2021).

ČTK. 2018a. „Berlusconi, populisté, euroskeptici. Volby v Itálii zřejmě skončily patem.“ ČT24, 5. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2409193-v-italii-zacalo-scitani-hlasu-podle-odhadu-zvitezi-berlusconiho-koalice> (3. 4. 2021).

ČTK. 2019a. „Radši bych nás dostal ven z EU, než zůstal v čele vlády, řekl Johnson. Brexit do konce ledna prý garantuje.“ Hospodářské noviny, 29. 11. 2019 (online), Dostupné z: <https://zahranicni.ihned.cz/c1-66686480-boris-johnson-by-uprednostnil-dokonceni-brexitu-pred-setrvanim-ve-funkci-premiera> (3. 4. 2021).

ČTK. 2020b. „V Itálii se nejvíce prodává kniha o tom, proč si Salvini zaslouží důvěru. Není v ní ale ani písmenko.“ iRozhlas, 5. 12. 2020 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/literatura/italie-salvini-kniha-duvera_2012050939_pj (3. 4. 2021).

ČTK. 2021. „Předvolební průzkum dál vede koalice Pirátů a STAN. Jejich náskok před ANO se snížil o čtyři procenta.“ iRozhlas, 11. 4. 2021 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/volebni-pruzkum-kantar-volby-poslanecka-snemovna-preference_2104111623_aur (3. 4. 2021).

Čulík, Jan. 2019. „Proč by Angličané hlasovali pro lháře a podvodníka Johnsona?.“ britskélisty, 30. 9. 2019 (online), Dostupné z: <https://blisty.cz/art/97174-proc-by-anglicane-hlasovali-pro-lhare-a-podvodnika-johnsona.html> (14. 4. 2021).

Dolejší, Václav, Lucie Stuchlíková. 2017. „ANO 2017: Železnou jednotou za naším lídrem k volebnímu vítězství.“ Aktuálně.cz, 27. 2. 2017 (online), Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ano-2017-zeleznou-jednotou-za-nasim-lidrem-k-volebnimu-vitezstvi-28385> (3. 4. 2021).

DVTV. 2021. „Živě: Ivan Bartoš v DVTV! Bude příští premiér? Porazí Babiše? Jaký je pirátský recept na covid?.“ Piráti, 25. 3. 2021 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=Yp1iiEtvFuY&t=1219s&ab_channel=DVTV (15. 4. 2021).

Fafejta, Martin. 2006. „Rozepře a ‚destruktivní pospolitost‘.“ *Filozofický časopis* 4 (54): 487–500.

Fella, Stefano. 2018. „The new Italian Government.“ House of Commons Library, 29. 7. 2018 (online), Dostupné z: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8357/> (14. 4. 2021).

Fendrych, Martin. 2017. „Francie ‚netrumpuje‘, vyhrál Macron. Naděje pro Česko? Zeman se podobá Le Penové.“ *Aktuálně.cz*, 8. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://nazory.aktualne.cz/komentare/francie-netrumpuje-vyhral-macron-nadeje-pro-cesko/r~0fbd1e6e33c611e783780025900fea04/> (3. 4. 2021).

Feser, Edward. 2001. „Taxation, Forced Labor, and Theft: Reply.“ *The Independent Review* 6 (2): 259—262.

Fromm, Erich. 2014. *Strach ze svobody*. Praha: Portál.

Frouzová, Kateřina. 2017. „Do kampaně se zapojují experti. Egyptolog Bárta radí ANO i koalici lidovců a Starostů.“ *Aktuálně.cz*, 29. 6. 2017 (online), Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65785930-barta-i-drabova-experti-se-zapojuji-do-kampane> (3. 4. 2021).

Frouzová, Kateřina, Markéta Hronová. 2017. „Babiš představil program. ANO chce zrušit superhrubou mzdu a některé ministry“ *Aktuálně.cz*, 3. 9. 2017 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/babis-predstavil-program-ano-chce-zrusit-superhrubou-mzdu-a/r~05854320908911e7a7fc0025900fea04/> (3. 4. 2021).

Harris Interactive. 2021. „France.“ EUROPE ELECTS, 4. 3. 2021 (online), Dostupné z: <https://europeelects.eu/france/> (14. 4. 2021).

Hayek, Friedrich August von. 2004. *Cesta do otroctví*. Brno: Barrister & Principal.

Himmer, Ondřej, Dominika Píhová. 2017. „Zakázat mobily ve školách nebo mešity. Co chtějí finalisté v boji o Elysejský palác.“ *iRozhlas*, 24. 4. 2017 (online), Dostupné z:

https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/o-kreslo-v-elysejskem-palaci-se-utka-le-penova-s-macronem-tradicni-strany_1704240723_bar (3. 4. 2021).

Holcombe, Randal Gregory. 2002. „Liberty and Democracy as Economic Systems.“ *The Independent Review* 6 (3): 407—425.

Houska, Ondřej. 2018. „Namlouvání italských populistů. Nová vláda může zamávat s celou EU, klíčovou roli má ale prezident.“ *Aktuálně.cz*, 27. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/namlouvani-italskych-populistu-nova-vlada-muze-zamavat-i-s-c/r~f1f5e25e30f811e885e30cc47ab5f122/> (3. 4. 2021).

Charvát, Jan. 2007. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál.

iRozhlas. 2017. „Sečteno. Ve 2. kole prezidentských voleb se utká Macron a Le Penová.“ *iRozhlas*, 24. 4. 2017 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/ostre-sledovane-volby-ve-francii-se-otevrelly-volebni-mistnosti-vybirat-muze-47_1704230800_rez (3. 4. 2021).

Index. 2021. „Italy.“ *EUROPE ELECTS*, 3. 4. 2021 (online), Dostupné z: <https://europeelects.eu/italy/> (14. 4. 2021).

Jedlička, Petr. 2020. „Biden vs. Trump — srovnání programů: covid, ekonomika, zahraniční politika.“ *Deník Referendum*, 2. 11. 2020 (online), Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/31862-biden-vs-trump-----srovnani-programu-covid-ekonomika-zahranicni-politika> (3. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2017. „Urza ve StandaShow.“ *Svobodný přístav*, 16. 12. 2017 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=We4kzOP_cao&t=7285s&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2017a. „Anarchokapitalismus, díl patnáctý: Životní prostředí.“ *Svobodný přístav*, 23. 12. 2017 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=jZZapCCYHL4&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2018. „Anarchokapitalismus: Princip neagrese (NAP)“ *Svobodný přístav*, 3. 11. 2018 (video). Dostupné z:

https://www.youtube.com/watch?v=TxfACvuThns&t=3238s&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (16. 1. 2021)

Kanál Svobodného přístavu. 2020. „Anarchokapitalismus: Princip neagrese (NAP)“ Svobodný přístav, 28. 6. 2020 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=J_5M-M6IDkI&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu

(16. 1. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2020a. „O exekucích a Pirátech s Františkem Navrkalem.“ Svobodný přístav, 6. 9. 2020 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=We4kzOP_cao&t=7285s&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2020b. „O marxismu s Mirkem Honcovičem.“ Svobodný přístav, 6. 6. 2017 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=C0yKHPp3usI&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2020c. „Vánoční i celoroční díky; a lidi nejsou blbci!“ Svobodný přístav, 27. 12. 2020 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=CSdWpT0it2g&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2020d. „Úvěr a úrok.“ Svobodný přístav, 30. 5. 2020 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=hRNYGty9Zpg&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (20. 4. 2021).

Kanál Svobodného přístavu. 2021a. „O demokracii s Karolínou K.“ Svobodný přístav, 23. 1. 2021. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=82vVr6VDIKY&ab_channel=Kan%C3%A1lSvobodn%C3%A9hop%C5%99%C3%ADstavu (3. 4. 2021).

Kirby, Jen. 2019. „Boris Johnson, the frontrunner to be the UK's next prime minister, explained.“ Vox, 19. 8. 2016 (online), Dostupné z: <https://www.vox.com/2019/6/10/18638824/boris-johnson-tory-leader-prime-minister-brexit> (3. 4. 2021).

Kuo, Lily. 2016. „Britain’s new foreign secretary once referred to Africa’s “watermelon smiles” and “piccanninies”.“ QUARTZ AFRICA, 14. 8. 2016 (online), Dostupné z: <https://qz.com/africa/731695/britains-new-foreign-secretary-once-referred-to-africas-watermelon-smiles-and-piccanninies/> (3. 4. 2021).

Mejzrová, Anita. 2021. „Le Penové rostou preference, zakročila proti muslimům. Bude prezidentkou?“ Seznam Zprávy, 29. 1. 2021 (online), Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/le-penove-rostou-preference-zakrocila-proti-muslimum-bude-prezidentkou-140094> (14. 4. 2021).

Mill, John Stuart. 1907. *O svobodě*. Praha: J. Otto.

Mises, Ludwig von. 1998. *Liberalismus*. Praha: Ekopress.

Mises, Ludwig von. 2002. *Byrokracie*. Praha: Liberální institut.

Možný, Ivo. 1991. *Proč tak snadno ...*. Praha: Knihnice sociologických aktualit.

Novák, Pavel. 2017. „Volební heslo 'Ve jménu lidu' pomohlo Le Penové vyhrát na chudém severu Francie.“ iRozhlas, 5. 5. 2017 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/volebni-heslo-ve-jmenu-lidu-pomohlo-le-penove-vyhrat-na-chudem-severu-francie_1705050945_pj (3. 4. 2021).

Okamura, Tomio. 2017. „Volební program hnutí SPD 2017“ SPD – Celostátní web, 26. 9. 2017 (online), Dostupné z: <https://www.spd.cz/tomio-okamura-volebni-program-hnuti-spd-2017/> (3. 4. 2021).

Parties and Elections. 2017a. „Czechia.“ Parties and Elections, (online, page), Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.eu/czechia.html> (3. 4. 2021).

Parties and Elections. 2018. „Italy.“ Parties and Elections, (online, page), Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.eu/italy.html> (3. 4. 2021).

Piráti. 2017. „Černé na bílém.“ Piráti – Celostátní web, (online; Pdf). Dostupné z: https://www.pirati.cz/assets/pdf/program_cerne_na_bilem.pdf (15. 4. 2021).

Piráti a STAN. 2020. „Koaliční smlouva.“ Pirátská strana – Celostátní web, (online; Pdf). Dostupné z: <https://www.pirati.cz/assets/pdf/koalicni-smlouva-pirati-a-starostove-1.pdf> (14. 4. 2021).

Piráti. 2021a. „Na Palubě: O lídrovství s Ivanem Bartošem.“ Piráti, 27. 2. 2021 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=7stBD0aTmjE&ab_channel=Pir%C3%A1ti (15. 4. 2021).

Piráti. 2021. „Zastavme exekuční byznys, dnes je jedinečná šance!“ Piráti, 14. 4. 2021 (video). Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=2cZbGk2DC24&ab_channel=Pir%C3%A1ti (15. 4. 2021).

Píhová, Dominika. 2019. „Johnsonova cesta k moci: jak se z Ala stal Boris, budoucí premiér Velké Británie.“ iRozhlas, 23. 6. 2019 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/boris-johnson-velka-britanie-londyn-konzervativni-strana_1907231400_dp (3. 4. 2021).

Prachař, Martin. 2017. „Zprávy víkendu podle editora: urputné hovado na sněmu ANO, zesnulá hrdinka i velký bratr z Facebooku.“ Lidovky.cz, 26. 2. 2017 (online), Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/zpravy-vikendu-podle-editora-urputne-hovado-na-snemu-ano-zesnula-hrdinka-i-velky-bratr-z-facebooku.A170226_200039_ln_domov_mpr (3. 4. 2021).

Radačičová, Simone. 2017a. „Macron vyhrál, ale Národní fronta sílí. Pokud selže, Le Penová znovu šanci nepromarní.“ Hospodářské noviny, 7. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://zahranicni.ihned.cz/c1-65720710-macron-musi-sjednotit-spolecnost-pokud-selze-priste-uz-svou-sanci-le-penova-nepromarni> (3. 4. 2021).

Radačičová, Simone. 2017b. „Novým prezidentem Francie je bohatý muž, který se zamiloval do své učitelky a vzal si ji.“ Hospodářské noviny, 4. 5. 2017 (online),

Dostupné z: <https://zahranicni.ihned.cz/c1-65717600-z-cerneho-kone-favoritem-voleb-macron-muze-byt-nejmladsim-prezidentem-moderni-francie> (3. 4. 2021).

Radačičová, Simone. 2017e. „Průzkumy ve Francii čeká další test. Věští, že vyhraje Macron, mohou se ale zmýlit.“ *Aktuálně.cz*, 5. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/pruzkumy-verejneho-mineni-ve-francii-ceka-dalsi-test-trefi-m/r~0d4814ce30d111e7b494002590604f2e/> (3. 4. 2021).

Radačičová, Simone. 2017f. „Ve vyhocené televizní debatě plné osobních útoků triumfoval Macron. Le Penovou školil jako profesor.“ *Aktuálně.cz*, 4. 5. 2017 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/ve-vyhrocene-televizni-debate-plne-osobnich-utoku-triumfoval/r~65cd916a308511e783780025900fea04/> (3. 4. 2021).

Ray, John Joseph. 1988. „Authoritarianism, Racism, and Anarchocapitalism: A Rejoinder to Eckhardt.“ *Political Psychology* 9 (4): 693—699.

Reuters. 2017. „Factbox: Emmanuel Macron's presidential election policies.“ REUTERS, 14. 4. 2017 (online), Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-france-election-macron-programme-fact-idUSKBN17G19H> (3. 4. 2021).

Sennett, Richard. 2017. *The Fall of Public Man*. New York: W. W. Norton & Company.

Sokol, Petr. 2018. „Italské volby ONLINE: Poražena je stará levice i Berlusconi. Politickou mapu překreslily protestní hlasy.“ *REFLEX*, 4. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/volby/85483/italske-volby-online-porazena-je-stara-levice-i-berlusconi-politickou-mapu-prekreslily-protestni-hlasy.html> (3. 4. 2021).

Sobota, Jiří. 2019. „PROSTĚ BORIS.“ *Respekt*, 28. 7. 2019 (online), Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2019/31/proste-boris> (3. 4. 2021).

STAN. 2017. „Program STAN 2017“ STAN – Celostátní web, (online; Pdf). Dostupné z: https://www.starostove-nezavisli.cz/fmfile/0/files/volby17/STAN_program_17_final.pdf (15. 4. 2021).

Sojka, Milan. 2010. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team.

Statista Research Department. 2021. „If there were a general election held tomorrow, which party would you vote for?“ statista, 14. 4. 2021 (online), Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/985764/voting-intention-in-the-uk/> (14. 4. 2021).

Šmíd, Jan. 2017. „Poslední debata: Le Penová vsadila na špatnou kartu, apelovala jen na své voliče, míní experti.“ iRozhlas, 4. 5. 2017 (online), Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/posledni-debata-le-penova-vsadila-na-spatnou-kartu-apelovala-jen-na-sve-volice_1705040715_mos (3. 4. 2021).

Tocqueville, Alexis de. 1992. *Demokracie v Americe*. Praha: Lidové noviny.

Truchlá, Helena. 2019. „Nastal čas muže, který chtěl být králem světa. Johnson bude novým britským premiérem.“ Aktuálně.cz, 23. 7. 2019 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/kdo-je-mozny-britsky-premier-boris-johnson/r~a1ebbe78929a11e9ae850cc47ab5f122/> (3. 4. 2021).

Truchlá, Helena. 2020. „Ekonomika padá, pandemie je na vzestupu. Prezident Biden převezme USA v těžké situaci.“ Aktuálně.cz, 7. 11. 2020 (online), Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/ekonomika-v-recesi-a-radici-pandemie-novy-prezident-prevezme/r~e99b59ea212811ebb115ac1f6b220ee8/> (3. 4. 2021).

Tvarůžková, Zuzana. 2014. „Ministr financí Andrej Babiš v Interview ČT24“ Ministerstvo financí České republiky, 11. 8. 2014 (online), Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/v-mediich/2014/ministr-financi-andrej-babis-v-interview-18780> (19. 11. 2020).

Uberoi, Elise, Nigel Walker. 2021. „United States of America: 2020 presidential election.“ House of Commons Library, 19. 1. 2021 (online), Dostupné z: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9115/> (14. 4. 2021).

Urza. 2016. „Pojištění proti nepojistitelnosti.“ Mises.cz, 21. 10. 2016 (online), Dostupné z: <https://www.mises.cz/clanky/pojisteni-proti-nepojistitelnosti-2089.aspx> (17. 4. 2021).

Urza. 2016a. „Sebevlastnictví a dobrovolné otroctví.“ Mises.cz, 29. 9. 2016 (online), Dostupné z: <https://www.mises.cz/clanky/sebevlastnictvi-a-dobrovolne-otroctvi-2078.aspx> (17. 4. 2021).

Urza. 2018a. *Anarchokapitalismus*. Praha: Tereza Sladkovská.

Urza. 2018b. „Princip neagrese (NAP).“ Mises.cz, 26. 3. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.mises.cz/clanky/princip-neagrese-nap--2206.aspx> (15. 1. 2021).

Urza. 2019a. „‘Socanství‘ není svobodná volba; je to její opak“ Mises.cz, 3. 12. 2019 (online), Dostupné z: <https://www.mises.cz/clanky/-socanstvi-neni-svobodna-volba-je-to-jeji-opak-2389.aspx> (15. 1. 2021).

Urza. 2020. „Kdo by bez států řešil pandemii?.“ Mises.cz, 22. 3. 2020 (online), Dostupné z: <https://www.mises.cz/clanky/kdo-by-bez-statu-resil-pandemii--2406.aspx> (17. 4. 2021).

Urza. 2020a. „Pandemie koronaviru – důkaz nezbytnosti státu; nebo ne?.“ Urza.cz, 23. 3. 2020 (online), Dostupné z: <http://clanky.urza.cz/index.php?linkID=523> (17. 4. 2021).

Urza. 2020b. „Společenská smlouva.“ Stoky svobodného přístavu, 21. 12. 2020 (online), Dostupné z: <https://stoky.urza.cz/texty/spolecenska-smlouva-699> (17. 4. 2021).

Williams, Jennifer. 2018. „Boris Johnson, the frontrunner to be the UK’s next prime minister, explained.“ Vox, 10. 8. 2018 (online), Dostupné z: <https://www.vox.com/world/2018/8/10/17671580/boris-johnson-burqa-letter-box-comments-uk-britain-islam-muslim> (3. 4. 2021).